

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Der. R. Meseri • A. Kuryel Türkiye'de Yahudi Olmak

DERLEYENLER
RAŞEL MESERİ • AYLİN KURYEL

Türkiye'de Yahudi Olmak

Bir Deneyim Sözlüğü

Derleyenler
RAŞEL MESERİ - AYLİN KURYEL
Türkiye’de Yahudi Olmak

RAŞEL MESERİ İzmir’de doğdu. E.Ü. Güzel Sanatlar Fakültesi Sinema-TV Bölümü’nü bitirdi, çeşitli belgeseller ve kısa filmler yaptı. Tiyatro oyunları, öykü ve çocuk kitapları yazmaktadır. *Can’lı ve Işıltı’lı Maceralar* çocuk kitapları serisinin şimdiye kadar altı kitabı yayımlandı (*Enerji İmparatorluğu, Yumurtanın Sırrı, Dikkat Hayalleriniz Çalınabilir, Kağıtların Çığıltısı, Kayıp Kukla, Yeryüzü Okulu*). Ayrıca Türkiye’de üç, Hollanda’da iki dilli basılan *Pen Parkta* isimli bir “direniş masalı” bulunmaktadır.

AYLİN KURYEL Boğaziçi Üniversitesi Psikoloji Bölümü’nde lisansını tamamladı. Yüksek lisans ve doktorasını Amsterdam Üniversitesi Kültürel Analiz (ASCA) programında, milliyetçilik(ler) ve imaj politikaları üzerine yaptı. *Cultural Activism: Practices, Dilemmas and Possibilities* (Rodopi Press, 2011) ve *Küresel Ayaklanmalar Çağında Direniş ve Estetik* (İletişim Yayınları, 2015) kitaplarının derleyenlerindendir. Amsterdam Üniversitesi’nde akademisyen olarak çalışıyor. Aynı zamanda belgesel ve kısa filmler yapıyor.

İletişim Yayınları 2552 • Bugünün Kitapları 227

ISBN-13: 978-975-05-2290-1

© 2017 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2017, İstanbul

EDITÖR Kıvanç Koçak

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Raşel Meseri Arşivi’nden

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Bilgehan Canıgür

BASKI Ayhan Matbaası • SERTİFİKA NO. 22749

**Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırım Caddesi, Gelincik Sokak, No: 6/3
Bağcılar, İstanbul Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63**

CİLT Güven Mücellit • SERTİFİKA NO. 11935

**Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırım Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04**

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Derleyenler

RAŞEL MESERİ - AYLİN KURYEL

Türkiye'de Yahudi Olmak

Bir Deneyim Sözlüğü

Ücretsiz PDF Kitap Erişimi - <https://rantey.org>

iletişim

Giriş

“Yahudi olmak”, sınırları kolayca çizilemeyen, çerçevesi ve içeriği sabit olmayan, tarihsel, coğrafi ve kişisel olarak çok çeşitli anlamlar kazanabilen bir tanım. Bu iki kelime bir araya geldiğinde, sabit bir kimlik göstereni olmaktan ziyade belli hafıza biçimlerine, kültürel kodlara, ilişkilenme veya kopuş hallerine işaret ediyor. Anlamı, ulus-devlet içinde azınlık olma, azınlığın kendi içinde azınlık olma, topluluğun içinde ve dışında benimsenen veya dayatılan kodlara dair alınan pozisyonlara göre değişen, bulanık, yeniden kurulan bir tanım. Kimisi için nüfus cüzdanının üzerindeki birkaç harften ibaretken, bir başkası için sonsuz bir sürgün anlamına gelebiliyor bu yüzden. Türkiye’de Yahudi olma deneyimi de, bulunduğu coğrafyadaki din ve dillerle olan ilişkisi, algılama ve algılanma biçimleri, gitme-kalma ve aidiyet sorularıyla hemhal, yerel ve yerel ötesi dinamiklerle bağlantılı. *Türkiye’de Yahudi Olmak: Bir Deneyim Sözlüğü* işte bu tanımın yerleşik ve egemen anlamlarını deşip sorgularken, bir yandan da onu anlar, anılar ve anekdotlarla yeniden doldurmayı amaçlıyor. Resmî bir sözlük veya ansiklopedinin yap-

maktan itinayla kaçınacağı bir şekilde gerçekçilik, bütünsellik ve kapsayıcılık iddiası olmadan.

Kaydı tutulamayan onca hikâyenin yok olmasından duyulan kişisel endişeyle bu hikâyelerin işaret ettiği ve yeterince deşilmemiş olan toplumsallığın ilişkisine biraz daha yakından bakma isteği bu çalışmanın başlangıç noktası oldu. Bu nedenle, deneyimleri toplama fikrinin tetikleyicisinin, bu kitabı derleyenler olarak birimizin annesi, birimizinse anneannesi olan kişinin, ölümüne yakınken, sanki gitmeden önce geride olabildiğince çok hikâye bırakmaya çalışırcasına anlatmaya giriştiği ve bizim de aceleyle kaydettiğimiz göç anıları olması tesadüf olmasa gerek. Deneyim, hem bilgiye ulaşmanın hem de onu aktarmanın bir biçimi olarak, daha büyük izlekleri takip eden tarih yazımına dahil olmayan öğeleri, gündelik hayat içinden damıtma potansiyeline sahip. Buna hafızanın çarpıtmaları ve deneyimleri bugüne taşıırken oynadığı oyunlar da dahil. Bu yüzden, “deneyim sözlüğü” ifadesi, deneyimlerin, sözlük maddelerinin aksine sabit olmamalarına yaptığı ironik referansla sınırlı değil; arşivlenen deneyimlerin tarihsel bilgi birikimi yaratma gücüne de işaret ediyor.

İzmirli genç bir Yahudi kadının 70’li yıllarda düzenli olarak aynanın karşısına geçip Türkçesindeki Yahudi aksanından kurtulma çabalarından, azınlık kimliğini görünmez kılmak için Yahudi ismini geride bırakıp yeni bir isim kuşanan veya iki dil arasında sıkışıp kalanların kendilerini içinde bulduğu durumlara; fabrikada çalışmaya başladığı zaman patronu veya üniversiteye girdiği zaman sınıf arkadaşı olarak hayatta ilk kez bir Yahudi ile tanışan insanların ilk izlenimlerinden, Yahudi arkadaşlarının gittiği yerlere gidemediği için içerleyen genç kıza çok çeşitli öznellik hallerini kayıtt altına alıyor bu sözlük. Bu esnada, hatırlayan kişinin, belleginde kalan bazı noktaları birleştirerek yeniden kurduğu

birçok farklı portre de beliriyor, bazıları bilinen figürler, bazıları ise komşular, unutulmayan eski arkadaşlar veya unutulmak istenen öğretmenler... Renkli bir mahalle hayatının parçası olan ve genç yaşta ölen Ceki; en büyük hayranları İzmir Yahudileri olan, danslı çay partilerinin unutulmaz sesi Celal İnce; bir süre İstanbul'da sürgün olan Rus Yahudisi Leon Troçki; kendisi gibi nicelerini anımsatan tarih hoca-sı Fikret Hanım; siyah taftadan tören elbisesi ve kirli tırnaklarıyla Madam Gravyer; Yahudi karikatürlerinin unutulmaz karakteri Salamön; salatalık satan yoksul Yahudi Yako...

Azınlık olma durumunun getirdiği kimlik, isim, dil ve vatanı dair sorgulamalar, azınlığa mensup olan kişinin çevresi tarafından görünür kılınma biçimleri ve kendi görünürlüğüyle kurduğu ilişki, sözlükte sıklıkla tekrarlanan temalar. Devlet politikaları, savaş, yeni bir ülkenin kurulması gibi tarihsel travmalar ve dönemeçler çerçevesinde yaşanan göç ve gel-gitler şekillendiriyor bu temaları. Yine sıklıkla tekrarlanan ayrımcılık hikâyeleri, bu durumlara muazzam bir süreklilik içerisinde zemin hazırlayan iktidar politikalarının gündelik olana nasıl sinsice sızdığını gösteriyor. Öte yandan gündelik hayatın kodları ve dönüşümüne dair ayrıntılar da çıkıyor ortaya: Aile dinamikleri, alışkanlıklar, karşılaşmalar, yemekler, deyimler, nostaljik öğeler, bir dilin peşinden koşarken başka bir dilin ayağa takılması, gündelik ilişkilerin egemen algıları barındırma ve dönüştürme şekilleri.

Bu sözlüğü var eden elbette ona madde yazarak katkıda bulunan yetmiş bir kişi ve onlara teşekkürümüz sonsuz. Bu yüzden üsluplar da çok çeşitli. Açık çağrıyla ve kendi kısıtlı çevremiz üzerinden ulaştığımız değerli katılımcılar hangi konuda yazacaklarını kendileri seçti. Yazarların isimlerinin yazdıkları maddelerin altında yer almaması ve maddelerin anonim kalması tercihinin sebebi, yazarın kişisel deneyiminden ziyade, tüm deneyimlerin bir araya gelerek ortaya

çıkardıkları harita ve örüntülere vurgu yapma isteğimiz. Bu tercihin bir başka sebebiyse bazı deneyimlerin anonim olarak daha rahat aktarılabilceğı düşüncesi. Birçok maddenin altına başka maddelere gönderme yapan referanslar ekleyerek, ilgi duyulan herhangi bir konunun kolaylıkla izinin sürülebilmesini de hedefledik.

Bazen, bir sözlükte bir kelimenin anlamına baktığımızda o kelimenin günlük hayatta bulduğı karşılıklar ve deneyimlere sirayet etme şekilleri aklımıza gelir ve bunlar sözlükte sabitlenmiş olan anlamın üzerine oynayan gölgeler düşürür sanki. Bu anlamda, buradaki madde başlıklarının altında yer alan Türk Dil Kurumu (TDK) tanımları da, dikkatini o yöne çevirmek isteyen okuyucu için, bir kelimenin sözlük tanımıyla deneyimlenme biçimleri arasındaki örtüşme ve makaslara kısa bir bakış atmaya yarayabilir. Madde isminin TDK Sözlüğü'nde yer almadığı durumlardaysa yalnızca Türkçe olmayan kelimelere kendimiz kısa, açıklayıcı tanımlar ekledik.

Madde başlıklarında, önemli tarihsel dönemeç ve olayların isimlerinin genelde bire bir yer almaması, Türkiye'de Yahudi olma konusuna eğilen bir sözlük için en başta şaşırtıcı görünebilir. Fakat bu kitabın amacı, doğrudan bilgi vermekten, birbirleriyle konuşan deneyimleri bir araya getirerek bu olaylara dair kısmi ama anlamlı bir algı ortaya çıkarabilmek. Yapılan birçok başka kapsamlı ve esin verici çalışmayı kaynak göstermektense, tarihsel kesitlerin çoğunlukla anı formunda yer alması bu yüzden. Öte yandan, tarihsel olayların bazılarını kendi deneyimleri üzerinden bugün anlatacak kimse kalmadığı için bunlara kısa ve bilgi verici maddeler olarak yer açtık. Bazılarıysa hiç yer almadı. Tüm bunlar göz önüne alındığında buna yeni deneyimler ya da ansızın üşüşen hatıralarla zihinde çeşitlendirilebilecek ve tamamlanmamış bir sözlük olarak bakmak doğru olacaktır. Bu anlamda

Türkiye’de Yahudi Olmak: Bir Deneyim Sözlüğü kayıt tutan, hafıza tazeleyen, kesip biçilebilecek, girip çıkılabilecek bir kolaj olarak düşünülebilir.

Nihayetinde, sözlükteki maddeler, tarihin tam şu döneminde icra edilmiş birer hatırlama/yeniden kurma eylemi olarak görülebilir. Birbirleriyle bazen uyumlu, bazen çelişen, farklı kombinasyonlarla bir araya geldiklerinde kaleydoskop gibi şekil değiştiren, böylelikle Türkiye’de Yahudi olmak konusunda düşünmek için farklı zeminler sunan kısa metinler. Yahudi olan ve olmayan, konunun farklı noktalarında duran, çeşitli deneyim ve fikirlere sahip kişiler tarafından yazılmış bu metinlerin, hem oyuncu bir okuma deneyimine, hem de bellek, kimlik ve gündelik hayat üzerine araştırma zemini olmaya açık olduğunu umuyoruz.¹

1 Bu kitabın temelleri atılırken bizimle birlikte olan Hakan Tuncer’e, kitabın hazırlanma aşamasında bu kitaba en az bizim kadar canla başla sarılan ve yardımlarını esirgemeyen Roni Margulies’e ve son aşamada özenli okumasıyla bize önerilerde bulunan Furat Yücel’e özel teşekkürlerimizi iletmek isteriz.

Katkıda Bulunanlar

Alber Dalva, Alber Sabanoğlu, Abdülkadir Hazman, Ali Güreli, Avram Mizrahi, Avram Ventura, Asuman Susam, Aylin Kuryel, Ayşe Çavdar, Birol Üzmez, Belma Pekünlü, Birkan Taş, Beki Şikar, Beno Kuryel, Beril Pakakar, Cem Reyna, Ceki Biryoti, Dalia Kandiyoti, Dora Niyego, Deniz Alpahan, Duygu Özsüphandağ Yayman, Duygu Kankaytsın, Deniz Mukan, Emre Yeksan, Enver Arcak, Ebrar Elbasan, Erkan Uğuzalp, Emek Erez, Etem Şahin, Fırat Yücel, Fatma Çal, Gila Benmayor, Gökhan Akçura, Güney Levi, Harun Shamosh İmir, Handan Gökçek, Henri Çiprut, Hakan Tuncer, İnci Keleşoğlu, İzel Rozental, Jak Şalom, Karel Valansi, Meltañ Naz Kaso, Merey Şenocak, Nina Bencoya, Nora Romi, Neşe Kuryel, Nejat Yentürk, Nevzat Sayın, Okşan Svasitics, Pelin Sarıot, Raşel Meseri, Roni Margulies, Rıdvan Bazman, Rachel Amado Bortnick, Rifat Bali, Rita Ender, Roz Kohen, Raşel Rakella Asal, Reneta Sibel Yolak, Stella Ovadia, Selim Amado, Sema Ögünlü, Sergun Açar, Şükran Yücel, Tuna Saylag, Viki Çiprut, Yıldız İlhan, Yusuf Azurlay, Zeyno Pekünlü, Zeynep Gönen.

Ad

isim

1. *isim* Bir kimseyi, bir şeyi anlatmaya, tanımlamaya, açıklamaya, bildirmeye yarayan söz, isim, nam
 2. Herkesçe tanınmış veya işitilmiş olma durumu
 3. *dil bilgisi* Canlı ve cansız varlıkları, duygu ve düşünceleri, çeşitli durumları bildiren kelime, isim
-

Adımı her zaman sevdim. Herhalde birçok insan gibi, başka bir isme sahip olsaydım ben olmayacağımı düşündüm hep. İsmim ve ben birbirimiz için yaratılmışız gibi geldi. Bu adın bana verilmesinin arkasında bir mücadele olduğunu bilmek ayrıca bir güç kattı adımla olan ilişkiye belki de. Bu mücadele, annemin, doğacak kızına bir Yahudi ismi vermek istemediğini, geleneklere çok bağlı olmasa da bazı konulara gelince tabulardan şaşmayan kayınvalidesine söylemesiyle başlamış. Açıkça söylemiş, kızına sevdiği ismi takmak istiyormuş işte. Babaannemin ismini almayacak olmam, üstelik de seçilenin bir Yahudi ismi olmaması şok etkisi ya-

ratmış ailenin bu kısmında. Ama annem istediği isimden caymamış. Bu yüzden, ben doğduktan sonra, aylar boyunca konuşmamış babaannemler onunla. Bense kucaktan kucağa taşınan ve sevilen bir bebek olarak adımın böylesi fırtınalar yarattığından habersiz büyümekteymişim. Çok sonraları, bu ismin beni sıklıkla “Yabancı mısınız?” sorusuyla karşılaşmaktan muaf tuttuğunu ve bir ateist olarak Yahudilikle bağlarımı unutmaya lüksüne sahip olmamı sağladığını anladım. Yine de arada bir, babaannemin ismini alsaydım nasıl biri olurdu sorusunun aklımdan geçmesini engelleyemedim.

Bkz. Ecnebi, İsim, Nereli-siniz?, Nüfus Cüzdanı, Öteki, Reyhan, Raşel, Yine

Ağlamaz

21 Haziran 1934'te çıkarılan 2525 sayılı Soyadı Kanunu ile her vatandaşın öz adından başka bir de Türkçe soyadı taşıması zorunlu kılındı. Yahudilerde soyadı uygulaması zaten vardı ve Yahudi halk, mevcut soyadını kullanmaya devam etmek istese de yasa “yabancı” adları yasaklamıştı. Kanunun çıkmasıyla ilginç olaylar yaşanmaya başlandı. İnsanlar güzel soyadlara sahip olmak istiyorlardı ve bazı gerginlikler yaşanıyordu. “Güler” soyadını almak isteyen bir vatandaş nüfus memurunun “Güler soyadı daha önce verildi, size Ağlamaz soyadını verebiliriz” demesiyle şaşırmıştı. İtiraz edince de memur, “Ha Güler, ha Ağlamaz, aynı şey” diyerek kestirip atmıştı. Soyadının başına “öz”, “er”, “güzel” gibi Türkçe bir sözcük getirmek suretiyle eski soyadını koruyanlar da olmuştu. Soyadı Morhayim olan aile, içinde Türkçe bir kelime olan mor geçtiği için soyadını kullanmaya devam edebildi. Rıfat Behar'a verilen “Paracanlı” so-

yadı evinde kızılca kıyamet kopmasına sebep olmuştu. Oysa yasaya göre ahlâk dışı, gülünç soyadlar alınamazdı. Ağlamaz soyadını alan ailelerden olan Albert Ağlamaz daha sonraları oğlu Yosef Ağlamaz'la birlikte Kızılay'da açtıkları tuhafiyeye dükkânlarına "Güler" ismini koydular. İsrail'e göç eden "Ağlamaz" soyadlı bazı ailelerse orada "Agman" soyadını kullanmaktadır.

Ahzoo

"Ach so", Almanca ünlem

Bu sesi ara ara duydum hep kafamın içinde. Müziğini severdim, "ahzoo"... Sonu üç noktayla söylenirdi hakikaten. Çocukken yerli yersiz kullandığımı da hatırlıyorum. Almanca konuşulan bir ülkeye gelip de dili iyi kötü öğrenince manasını kavradım. Sonra Yahudi tarihiyle ilgili okuyunca, hayal meyal bildiğim bir şey, net biçimde belirdi karşımda: Anneannemin alt kat komşusu Madam, Aşkenazdı. Evet, "Madam." Öyle derdi anneannem ve annem. Sordum, dayım adını ve soyadını hatırlıyor. Kırk küsur yıldır görmediği bir insanın, kocasının, kızının adını ve soyadını biliyor. Çünkü Madam özel bir insan. Bakkal olan halası, dayımla annemin babası evi terk edip gittiğinde, dayıma öğlen yemeği için aldığı çeyrek ekmek içi kavurmanın/helvanın paralarını, çıkarak olduğu eczaneden haftalığını aldıkça ödesin diye alt alta yazarken, Madam tencere tencere yemek taşımış o kötü günlerde anneanneme, anneme ve dayıma; çatı katındaki komşularına. Kimselere belli etmeden, gururlarını kırmandan yapmış bunu. Benim için Madam, yazlık sinemaya gittiğimizde, bana içinde Macar salamı olan francala ekmeğinden sandviçler veren komşusuydu "anaannemin." Bir de tat-

lı tatlı “Ahzoo” diyen bir teyzeydi. Çocukken insan olmadık lafları kaydeder zihnine, bazı cümleler yıllar sonra anlam kazanır. Bende o günlerden hiç cümle yok Madam’la ilgili. Bir tek kelime: Ahzoo. Aşağı yukarı “Demek öyle ha” yahut “Hay Allah, öyle miymiş” gibi bir anlamı var. Şimdi Almanca konuşuyorum ama bu kelimeyi hiç kullanmıyorum. O, Madam’a ayrılmış özel bir kelime. Özel bir kadın, özel bir kelime.

Bkz. Madam, Mevlit, Semola, Şarkı, Yalnızlık

Alanyari

Izmir Türkçesine ve Ladinoya Rumcadan geçmiş bir kelime. “Serseri, işsiz barksız, yaramaz sokak çocuğu” anlamında kullanılır.

Ekşi Sözlük şöyle diyor: “alaniaris, kadın olursa alaniara, serseri, aylak, berduş, kopuk, külhanbeyi anlamında izmir rumcası bir sözcük. eski izmir meyhanelerinde ‘yalnız başına içen yiğit kimse’ anlamında da kullanılırdı. smyrneika denen izmir rumcasına en çok rembetiko şarkılarında rastlanır. rembetiko şarkıcısı markos vamvakaris’in alaniaris isimli bir şarkısı da vardır.” Ladino dilinde kadın veya kızlar için hiç kullanılmaz. Küçükken bize sokakta “Pis Yahudi”, “Çifut Yahudi” gibi küfürler eden çocuklara evde büyüklerimiz “Son alanyaris” (bunlar alanyaridir) diyerek kızgınlıklarını belirtir, bizi teselli etmeye çalışırlardı.

Bkz. Çıfıt, Çıfıt Çarşısı, Horlamak, Komşu, Korkak Yahudi, Okul, Oyun, Yahudi Dölü

“Alıkoy beni” anlamına gelen şifreli deyim

Babam anlatmıştı; onun çocukluğunda, mahalle ve komşuluk hayatı yok olmadan, ayaklarına dolanan çocukları evden uzaklaştırmak isteyen anneler: “Git Ester teyzenden alikobeni iste!” derlermiş. Mesajı çok açık: Bunu duyan teyze çocuğu oyalayacak, evine hemen dönmesini önleyecek. Yıllar sonra aynı kelimeyi bir CD’nin kapağında gördüm: Alikobeni. Anlaşılan boda (düğün) CD’sini yapan Aron Saltiel de bu kelimeyi bilecek yaştaymış.

Anadil

isim, dil bilimi

isim, dil bilimi Kendisinden başka diller veya lehçeler türemiş olan dil

Yahudilerin tek bir anadili yoktur. Hıristiyanların ve Müslümanların da olmadığı gibi. “Müslümanların anadili nedir?” sorusunun cevabı nedir? Arapça? Endonezyaca? Farsça? Türkçe? Urdu? İngilizce? Tabii ki, hepsi. “Müslümanca” diye bir dil olmadığı gibi, “Yahudice” diye bir dil de yoktur. Günümüzde dünyada en çok Yahudi Amerika’da yaşadığına göre, en çok sayıda Yahudi’nin anadili İngilizcedir. En çok Yahudi’nin Rus İmparatorluğu’nda yaşadığı 19. yüzyılda, Yahudilerin çoğunluğunun anadili Rusçaydı. İsrail devletinin resmî dili olan İbranice, devlet tarafından siyasi bir karar sonucu canlandırılana kadar, yaklaşık iki bin yıldır ölü bir dil idi. Türkiye’deki (ve dünyanın geri kalanındaki) Yahudiler, dinî nedenlerle dili öğrenen az sayıda kişi dışında, İbranice bilmez. Türkiye Yahudilerinin büyük çoğunluğu-

nun ataları 15. yüzyıl sonlarıyla 16. yüzyıl başlarında Engizisyonlar nedeniyle İspanya'dan kaçarak bu topraklara geldiği için yakın zamana kadar çoğu Yahudi o dönemin İspanyolcasından kaynaklanan ama zaman içinde epeyce değişmiş olan, genellikle "Ladino" denilen bir dil konuşurdu. Günümüzde bu dili konuşanların sayısı çok azalmıştır.

Bkz. Atyo!, Çiçero, Dil, E, Fransızca, Franses, H, I, Kök, Romaniot, Sır, Y

Anavatan

İsim

1. İsim Ana yurt

"Milletini seven her Türk için ana vatanın selameti her şeyden üstün gelir." - O.S. Orhon

2. Bir şeyin ilk kez yetiştiği, görüldüğü yer

1972 yılında, ben ergenliğe yeni adım atarken, mali durumumuzda ortaya çıkan büyük sıkıntı nedeniyle ailem İsrail'de yeni bir şans yakalama umudunu düşünmeye başladı. Amaçları İsrail'e yerleşmeye karar vermeden önce bir ön araştırma yapmaktı. Kolay değildi; yaşlarını başlarını almışlardı ve bakmakla yükümlü oldukları üç çocukları vardı. Her ne kadar İsrail'in varlığı onlar için istedikleri zaman gidebilecekleri ve kabul göreceklerini bildikleri bir limansa da doğup büyüdükleri ve dinsel olmasa da kültürel bütün aidiyetlerini ördükleri anavatanlarını bırakacaklardı. Bu nedenle önce deneme kapsamında "gidip görelim bakalım, nasıl bir yermiş" anlayışını benimsediler. Bunun için öncelikle pasaport çıkarmak gerekiyordu. Lakin talepleri bir türlü yanıtlanmıyordu. Aylar sonra babam pasaport dairesine çağırıldı. Nihayet pasaportları alacağını sanan babam o ana kadar hiç duymadığı bir teklif ve tehditle karşı-

laştı: Pasaportlar ancak Türk vatandaşlığından çıkmayı kabul ettikleri takdirde verilecekti. Ebeveynlerimi karşı karşıya bıraktıkları durum, “kırk katır mı, kırk satır mı” tercihine benziyordu. Uykusuz geçen geceler ve değerlendirmelerle başlayan ve büyük kavgalara dönüşen aile içi görüşmeler sonucunda, İsrail’e gitmeye yönelik kararlar noktalandı süreç. Türkiye’den İsrail’e giden vapurda dalgalara bakarken her birimizin aklından farklı endişeler, korkular ve umutlar geçiyordu herhalde. Bir yandan doğduğumuz andan itibaren bize anlatılan İsrail vardı varacağımız durakta, diğer yandan anılarımız, mahallemiz, arkadaşlarımız ve kültürel aidiyetimiz vardı geride bıraktığımız anavatanımızda. Hiç kolay değildi! Sonuçta sıra hasretiyle beraber bir türlü yeni ülkeye alışamama yılları geçti. Anne ve babamın orada yaşamaktan asla mutlu olmadıklarını biliyorum. O kadar ki, babam ölümcül bir hastalığa yakalandığını öğrendiği an vasiyetini bize şöyle bildirdi: “Öldüğümde beni İzmir’e gömeceksiniz. Başka bir şey istemiyorum sizden!” Keza öyle de oldu.

Bkz. Göç, İsrail, Kudüs, Ola!, Şilep, Tekerleme, Ülke, Valiz

Anma

isim

1. isim Anmak işi, yad

2. Ölmüş bir insanı hatırlamak için yapılan tören, ihtifal

Birkaç yıl önce çekmekte olduğum bir belgesel için İsrail’e gitmiştim. Konuya ilişkin olarak Türkiye’den İsrail’e göçmüş yeni yüzler, yeni anılar, hikâyeler bulmaktı amacım. O insanlara nasıl ulaşabilirim diye ön araştırma yaptığımda Türkiyeli Yahudilerin kendi aralarında haberleşme ağla-

rı kurduklarını, özel ve periyodik zamanlarda bir araya geldiklerini öğrendim.

Gittiğimde aylardan Kasım'dı. İletişim kurduğum kişilerden biri beni arayarak birkaç gün sonra gerçekleştirecekleri bir organizasyondan haberdar etti: 10 Kasım Atatürk'ü Anma Gecesi. Çok şaşırmıştım; Türkiyeli olmanın onlar için önemini hâlâ koruyor olduğunu, örneğin İzmirli olarak kendilerine özgü bir cemaat sinagogu inşa ettiklerini duymama karşın, Atatürk'ün ölüm yıldönümümde onun hatırasını yâd etmek için toplandıklarını bilmiyordum. Bir araya geldikleri lokale gittiğimde şaşkınlığım daha da arttı. Orada bulunanlar bir sinema perdesinin karşısına oturmuş, Atatürk ve İstiklâl Savaşı'nı anlatan bir video seyrediyorlar, ara ara da alkış tutuyorlardı. Bahçede beni bekleyen sürprizse bulunduğum yerin koordinatları konusunda kafamın iyice karışmasına neden oldu, bunca kilometre uzakta değil de Türkiye'nin bir kamusal alanında bulunuyormuşum duygusu uyandırdı bende. Zira *Nutuk*'tan aktarılan bir alıntıyla birlikte özel ışıklandırılmış Atatürk büstü bahçenin orta yerinde duruyor ve etrafında yer alan insanlar ayakta saygı duruşunda bulunuyorlardı. *Bkz. Işık, İsrail, İzmir, Kasımpaşı*

Antisemitizm

isim (a'ntisemitizm) Fransızca antisémitisme

isim Yahudilere karşı düşmanca duygular besleyen ve Yahudilere karşı ayırt edici önlemler alınmasını isteyen görüş

Bazı Batı ülkelerinde Yahudi kalmamış olsa da antisemitizm, dünyada ikinci en yaygın ırkçılık olarak varlığını sürdürüyor. Sıradan Yahudi düşmanlığı sayesinde Türkiye'de her Yahudi diplomatik kariyer yapar; hiçbirimiz Mülkiye'de

okuyamadığı halde hepimiz İsrail'in elçisiyizdir. Uzun yıllar benim başıma gelmediği sanrısını besledim. Okulda bayrak töreninde istememe rağmen, bayrağı tutma görevinden men edilmemi bile ancak yıllar sonra Yahudi düşmanlığı olarak kodladım. Çünkü aslında ağır geliyor böyle bir düşmanlığın nesnesi olmayı kabul etmek; ne de olsa yıllarca "Türküm, doğruyum"la başladık güne.

Bkz. Gocunmak, İsrail, Kolej, Korkak, Kızarıklık, Mossad, Şeffaf, Yahudi, Yahudi Dölü

Arditi

Şimdi Ferhan Şensoy'un elinde olan Ses Tiyatrosu'nun tarihi 1885'li yıllara dayanır. Önce Pera Sirki adını taşıyan bu yer daha sonra Varyete Tiyatrosu, Fransız Tiyatrosu adlarını taşımıştı ve son olarak da Ses Tiyatrosu ismini aldı. Bu yapının yönetimiye Hügo Arditi'nin elindeydi. Arditi (ya da kendi yazdığı biçimiyle Arditty) 11 Eylül 1882-6 Ocak 1956 tarihleri arasında yaşamış, Selanik'te doğup İstanbul'da ölmüş bir Yahudiydi. Arditi'nin emprezaryoluk tarihinde başarıların yanı sıra zaman zaman fiyaskolar da karşımıza çıkar. Bunlara ilginç bir örnek, Zati Sungur'un gösterileriyle ilgilidir. 1936 yazında, Güney Amerika'dan Türkiye'ye gelen Zati Sungur, yurdunda ilk gösteriyi Fransız Tiyatrosu'nda yapmak ister. Salonun işletmecisi Arditi nazlanır. İ. Galip Arcan ve Necdet Mahfi Ayral'ın çabalarıyla emprezaryo, ancak fiks bir bedel karşılığı Zati Sungur'un gösteri yapmasını kabul eder. Ama gösteriler öylesine tutulur ki, Arditi, Zati Sungur'un en başta teklif ettiği gibi yüzde üzerinden anlaşma yapmadığına çok pişman olur. Çünkü Zati Sungur pek beğenilmiş, bir ayı aşkın bir süre gösterilerine devam etmiştir. Arditi de yüzde almadığı için oldukça zarar etmiştir. Ama

Arditi'yi sadece fiyaskolarıyla hatırlamayalım. Emprezaryoluğunu üstlendiği tiyatro yapısına Avrupa'nın birçok ünlü sanatçısını getirdiğini de anımsayalım. Operetler, vodviller, operalar, hem de o dönemlerin en ünlü sanatçılarıyla burada sahnelenmişti. Türk tiyatro sanatçılarının yabancı bir ülkeye yaptıkları ilk turne olan Darülbedayi'nin Mısır turnesini de Hûgo Arditi gerçekleştirmişti. 1937-38 sezonunda Şehir Tiyatrosu Operet Bölümü'nde oynanan *Yarasa* operetinin başrolünde oynaması için ünlü Alman sanatçısı Lote Şöne'yi getirmek de Arditi'ye nasip olmuştu. Vasfi Rıza Zobu, "Lote Şöne'yi getirmek, ne bizim fıkara tiyatronun, ne de beceriksiz belediye makamının işi olabilirdi. Milletlerarası bir emprezaryo olan Arditi Efendi bu işi başarabilirdi ancak. Nitekim de öyle olmuştu" diye anlatır.

Bkz. Emek Sineması, Müzik

Arkadaş

isim

1. isim Birbirlerine karşı sevgi ve anlayış gösteren kimselerden her biri, bacanak, eş, yâren, yoldaş

2. Bir ortamda birlikte bulunanlardan her biri, hempa, refik

En yüce din İslâm, en kahraman millet Türk, en muktedir cins erkektir. Türkiye'de sadece Sünni Türkler yaşar, çok hoşgörölü, dürüst ve misafirperverdirler. Yahudiler mi? Onlar, galiba az sayıda bir yerlerde, en çok da İstanbul'da yaşarlar ama pek makbul sayılmazlar. Ticareti çok iyi bilir, parayı çok severler. Ticari ilişkiler dışında kendilerinden olmayanla dostluk kurmazlar. Asla kız alıp vermezler. Eski Türk filmlerinin bazılarında gördüğüm kadarıyla da komik bir aksanla Türkçe konuşurlar. Türkiye'nin kaymağını yiyen azınlık bir topluluktur işte. Ve tabii ki Amerika'da da lobileri vardır. Bir

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

gün sevgilimle İzmir Gazi Kadınlar Sokağı'nda rakı içip sohbet ediyoruz. O güne kadar tanımadığım, daha sonradan Fahreni Sümer olduğunu öğrendiğim bir ressam tesadüfen biz otururken yağlı boya resmimizi çizmiş. Resmi bir galeride gördük, heyecanla ikinci kez galeriye gidip almaya kalkıştığımızda öğrendik ki, başkası satın almış. Yahu bu ressamın bir yılın resmi var neden bizimki satıldı ki? Ben de bunu gerekirse iki katı ödeyerek satın alandan geri almazsam ne olayım. Sorudum soruşturdum: Bir Yahudi aile almış resmi. Buyur şimdi! Ama madem Yahudi, bastır parayı al resmi. Olmadı beş katını bile veririm, iş biter. Galerici arkadaşım uyardı: Sakın doğru- dan ilişki kurmaya kalkma, işime zarar olur. Araya bir başka Yahudi sokmalı ama kimi? Sevgilimin kardeşinin bir Yahudi kadın tanıdığı varmış, belki onları bilirmiş. İşte böyle tanıştık en yakın arkadaşlarımdan biriyle. Nasıl oluyorsa, ilk saydığım özelliklerden hiçbirine sahip değildi, ne ticaretle ilgisi vardı, ne de Amerika'da lobisi. Düşündüğünü cetvel gibi dosdoğru söyler, rakı içer, göbek atar, memleket meselelerini dert ederdi, ayrıca komünist miydi neydi? Şu benim resim hikâyemi merak ediyorsanız, boş verin onu. Yahudi aile, ne kadar para teklif ettiyse de resmi satmaya yanaşmadı.

Bkz. Defne Yaprak, Döngü, Dolap, İzmirli, Nina, Türk

Asansör

isim, Fransızca ascenseur

İnsanları, yükleri bir yapının bir katından ötekine veya yüksek yerlere çıkarıp indiren, elektrikle işleyen araç

İzmir'de Güzelyalı semtini Halil Rıfat Paşa'ya bağlayan 155 basamağı tırmanmak zorunda olan insanların kurtarıcısı olmuştur Asansör. İzmir'de Nesim Levi tarafından 1907 yılın-

da açılan Asansör, 80'li yıllarda elektrikli motorla modern hayata adapte edilmeden önce buharla çalışırdı. Henüz buharla çalıştığı dönemlerde sık sık orta yerde kalarak konuklarına küçük ve neşeli korkular yaşatmıştır. Bu durumlarda yolcular ayaklarını yere vurarak görevliyi yardıma çağırırdı. Görevli, asansörün halatlarını kol gücüyle çekerek yolcuları aşağı veya yukarı ulaştırırdı. Kurtarılmayı bekleyen yolcular körfezin mavi sularını, hayatta kalmış ve henüz yıkılmamış olan Sakız tipi evleri izlerlerdi. Asansörden atlayarak intihar edenler kimi karamsar kişilerin içini ürpertir, sık sık akıllarına gelirdi. O semtte yaşamış çocuklar ve kimi yetişkinler, kamusal alandaki ilk yazılamaları Asansör kabininde görmüştür. Çocukların evde konuşulmayan “ayıp” konularla ilgili ilk eğitimlerini kabin duvarlarındaki karalama ve yazılardan aldıkları da söylenir. Hatta Asansör çalışırken akıp giden duvarlardaki yazıları okuyabilmek için çocukların okuma yazmayı daha çabuk söktükleri de rivayetler arasındadır. Tıpkı benim gibi.

Bkz. Balkoniko, Çatı, İzmirli, Karataş, Panayır, Trolleybüs

Askerlik

isim

isim Asker olma durumu, askerlik hizmeti, bayrakaltı, askeriye

Bir gün, Erzincan platosunun hemen hemen tümünü kaplayan “eğitim” alanında bir o yana bir bu yana yürüme talimi yaparken, bir cip geldi, orta yerde durdu ve içinden çıkan er, “Mordehay ve Margulzcsx, yüzbaşı sizi istiyor” diye bağırды. “Ulaaan,” diye düşündüm, “kırk bin kişinin içinde iki tane Yahudi var ve yüzbaşı bu iki kişiyi istiyor! Bulaşık yıkayacak iki kişiye gerek olsa, tesadüfen bu ikisinin seçilmiş

olma olasılığı istatistik bilimine sığmaz. Ya Yahudiler nihayet dünyayı ele geçirdiler ve Mordehay'la ben mareşal olacağız ya da, daha büyük olasılıkla, biz burada yürümeyi öğrenirken faşistler iktidara geldi ve tugayın sabun ve abajur ihtiyacını karşılamak üzere götürülüyoruz.” Kaçsam, dört taraf dağ! Silahıma davransam, boş, mermi yok! Kuzu kuzu gittim. Meğerse bir Yahudi bayramıymış, Genelkurmay'dan emir gelmiş, “İki gün izinlisiniz, evinize gidebilirsiniz ama askerliğiniz iki gün uzar” dedi yüzbaşı. Allah'ın Erzincan'ındayız, İstanbul trenle bir buçuk gün! Gitsem, yarı yoldan geri dönmem gerekecek! “Sağ olun komutanım, vatan görevi her şeyden önce gelir” dedim, selam çakıp çıktım.

Ateşçi

isim

isim Fabrika, vapur, lokomotif vb. ateşle işleyen yerlerde ocaklara kömür atıp ateşin sürekli yanmasını sağlayan kimse

Cuma'yı Müslümanlar, Pazar'ı Hristiyanlar için kutsal yapan anlam, Yahudi kültüründe Cumartesi'ye tekabül eder. Tevrat'ın emrine göre Yahudilerin haftalık ibadet günü olan sebt (Şabat/Cumartesi) günü hiçbir iş yapılmaz, dinlenilir. Bu işlere, yemek yapmak yani ateş yakmak da dahildir. Yemeğini Cuma'dan hazırlamamış olanın ateş yaktırmak için Yahudi olmayan birine ihtiyacı vardır. İşte bu, eski İzmir'in Yahudi mahallelerindeki Türk çocukların işiydi; kelimenin iki anlamıyla da. Zira bu işten para kazanırlardı. İkiçeşmelik, Keçeciler semtlerinde Cumartesi günleri çocuklar, aile evlerini kendi aralarında bölüşür, “Ade, ateş atalum mu? Unda diyez (yüz paraya)... Ateş atalum mu?” diyerek gezerdi. İzmirli şarkı sözü yazarı ve şair Şahin Çandır, bu nedenle

1940'lı yıllardaki çocukluğunu, “Adım ateşçiye çıkacak ne-redeyse” diye anar.

Bkz. Harçlık, İzmirli, Fiks

Atyo!

“Aman Allahım” anlamına gelen **Ladino** ünlem

Ünlemdir, “Eyvah!” anlamında kullanılır. Şimdiki genç kuşaklar çok rağbet etmese de aileler içinde büyüklerden hâlâ duyulur. Yüksek sesle panikli ton yakışır bu söze. Çocuğun ayağı takılınca, ocakta yemek yanmaya başlayınca, hastalık haberi alınca, kısaca, küçük ve büyük felâketlerde telaffuz edilir. Vurgu genelde ilk hecededir. İkinci hecede bulunursa durum biraz farklıdır, yani telaş ve panik yerine tedirginlik, sıkıntı veya bıkkınlık ifade eder. Daha az sıklıkla, uzun versiyonu olan “Atyo santo!”, aynı durumlarda ve benzer tonlarla kullanılır, vurgu “santo”nun ilk hecesine rastlamak üzere. Başlarına gelen belaların nicelik ve nitelik bakımından erkeklere göre daha fazla olması sebebiyle kadınların ağzından daha çok çıkar. Olayın vahametinin her zamankinden de büyük olması durumunda, eski kuşak kadınlarının “Atyo!” diye feryat ederken bazen aynı anda kendi yanaklarını da çimdikledikleri görülürdü. Veya üst üste “Atyotyotyoty” demeleri. Çoğunluk “atyö” olarak telaffuz etse de çok sayıda “adyö” diyen de vardır. Zaten sözün aslı “A dio santo,” yani “Ah aziz Allahım”dan gelir ki, “dio” sözcüğü Yahudilerin İspanya’da ikâmet ettikleri yüzyıllar içinde diğer İspanyollardan (yani Müslüman ve Hristiyan İspanyollardan) farklı kullandıkları az kelimeden biridir. Memleketleri İspanya’yken bulundukları yörelerin dillerini benimseyen Yahudiler, zaman ve yerine göre Arapça, Latince, Kas-

telyano, Katalan gibi dilleri başkalarından pek farksız konuşurlar ve/veya yazarlardı. Kendilerine özgü ve az sayıda ki farklı dil kullanımları ayrı bir lisan veya diyalekt teşkil etmezdi. “Yahudi İspanyolcası” diye bildiğimiz, bazen de Ladino (“Latince” kelimesinden gelir) olarak adlandırdığımız dil, 1492’den, yani Yahudiler İspanya’dan sürgün edilmeden önce yoktu. Ancak İspanyolca olan “dios” (Allah) kelimesinin diğer İspanyollardan farklı, “dio” olarak kullanıldığı bilinir. İspat edilmemiş söylenceye göre bunun nedeni, “dios”un sonundaki “s” harfi yüzünden kelimenin çoğul durduğu ve dolayısıyla Allah’ın tek olmadığını ima ettiğidir. “A dio” sürgünden sonra yerleştikleri Osmanlı topraklarında zaman içinde “Adyo!” ve “Atyo!”ya dönüşmüştür. “Barminnam” ve “Guay” gibi daha ağlamaklıca ünlemlerin ürkü dolu kardeşidir.

Bkz. Anadil

Balkoniko

“Balkon” anlamına gelen Ladino kelime.

1950’li yıllara kadar İnönü Caddesi ismini taşıyan, şimdi ki Mithatpaşa Caddesi’nde 1960’lara kadar, hem deniz hem de kara tarafında sıralanan iki veya üç katlı evlerin üst katından caddeye bakan, umumiyetle beyaz boyalı ahşap cumbalar, kolyenin incileri gibi sıra sıra dizili görünürdü. Biz İzmirli bu bunlara cumba değil, balkon derdik. Bilhassa Karataş, Asansör semtlerinde yoğun olarak yaşayan Yahudiler tarafından Ladino dilinde küçük ve sevimli manasına gelen “iko” ekini kullanarak “balkoniko” da denirdi. Ailem, 1964 yılında Alsancak tarafına taşınıncaya kadar Mithatpaşa Caddesi, 287 numaralı evde otururdu. Balkonikomuzda oturup çay veya kahve içmek, gelen geçeni seyretmek, komşularla selamlaşmak, hatta sokaktaki seyyar satıcılarla fiyat pazarlığı yapmak, bilhassa hanımlar için ayrı bir zevkti. Kısacası o balkonlarımız, evden çıkmadan dış dünyayla ilişkimizi mümkün kılan, zevkli anlar geçirdiğimiz, bol pencereli bir

odacığımızdı. Balkonikomuzla ilişkili güzel anılarımda, Roshashana (yeni yıl) ve Pesah (Hamursuz) bayramlarında “vijita de mued” (bayram ziyareti) için gelen misafirlerimize, annemin “şarope” (beyaz sakızlı tatlı) gibi, evde yapılmış lezzetli tatlılarını, “tavla” dediğimiz süslü gümüş tepsiyle getirip ikram etmesi mühim bir yer alır.

Bkz. Asansör, Çatı, İzmirli, Pesah, Şarope Blanco, Trolleybüs

Bayrak

isim

1. *isim* Bir milletin, belli bir topluluğun veya bir kuruluşun simgesi olarak kullanılan, renk ve biçimle özelleştirilmiş, genellikle dikdörtgen biçiminde kumaş, sancak

2. Öncü

3. Simge, sembol

4. *bitki bilimi* Baklagillerde diğerlerinden daha üstte bulunan, daha büyük olan ve çoğunlukla başka bir renkte ve yuvarlakça olan taç yaprağı

5. *spor* Atletizmdeki bayrak yarışında dört sporcunun elden ele geçirdiği kısa, yuvarlak sopa

6. Gerekteğinde indirilip kaldırılan, açılıp kapatılan kol

Yahudiler doğdukları yere göre çeşitli bayraklara selam dururlar. Türkiyeli Yahudiler için kutsal olması gereken TC'nin kıpkırmızı bayrağıdır. Her azınlığın evinde bulunur. Ne olur ne olmaz. 6-7 Eylül gibi günlerde cama asmanın yararı olmadıysa da bayramlarda asmak şarttır. Bizim evdeki bayrak annemin dolabında dururdu. Bir kere, annemle babam, ben çok küçükken, bana çok uzun gelen bir seyahate çıktıklarında, annemin kokusunu duymak için açtığım giysi dolabında karşımda bu bayrağı buldum. Bayrağa sarılıp sarılmadığımı hatırlamıyorum.

Bkz. Tören, Türk

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

İsim

1. isim Meme veya kucak çocuğu

2. Plastik, tahta, bez vb.nden yapılan insan biçiminde oyuncak

3. Göz bebeği

4. ünlem Sevgi bildiren bir seslenme sözü

1960'lardan biraz önce Mısır-Suriye Birleşik Arap Cumhuriyeti, Suriye Yahudilerine pasaport verme kararı aldı. Pasaport için müracaat edenlere bir sürü zorluk çıkıyor ve azımsanmayacak bir ücret talep ediyorlardı. Halep'tekiler defalarca Şam'a gidip gelmek mecburiyetinde bırakılıyor ve en az bir sene süren git-gellerden sonra Suriye içindeki bütün gayrimenkullerinden feragat ederek pasaport alabiliyorlardı. Bu ailelerden bir tanesinin, iki çocuklarıyla birlikte bir sene boyunca bekledikleri pasaportu aldıktan sonra, bir çocukları daha oluyor. Onun da pasaport alması için en az bir sene beklemeleri lazım. O zamanın Halep cemiyet yetkilisi rahmetli Yintob Kohen'e ne yapacaklarını soruyorlar, o da rahmetli babama soruyor. Aldıkları cevap kesin: "Sen aileyi gönder, bebeği sende bıraksınlar, ben birisini gönderip bebeği aldırırım." Yintop Kohen aileye aldığı cevabı iletiyor. Çocuğun annesi ağlamaklı, "Ben nasıl giderim de çocuğumu bırakırım" diyor. Kohen sonunda aileyi ikna ediyor ve aile istemeden de olsa bebeği arkalarında bırakarak İskenderun'a gidiyor. Bu arada, babamın görevlendirdiği bir kişi acilen İskenderun'dan Halep'e gönderiliyor ve bebeği alıp Bağdat Ekspresi'ne biniyor. Trenin Türkiye'ye giriş yaptığı yerde, bebeği orada bekleyen annem ve babam Yaakob ve Mazal Shamosh'a teslim ediyor. Onlar da derhal İskenderun'a dönüp bebeği, üzüntüden kırk saattir oruçlu olan annesine kavuşturuyor. Aile bu olaydan sonra kolaylıkla İsrail'e göç ediyor. Aradan

tam 25 yıl geçiyor ve İsrail'in Hayfa kentinde bir gün bu anne ve çocuk, annemle tesadüfen karşılaşıyorlar. Tahmin edebileceğiniz gibi, anne bebeğini kendisine kavuşturana bu kadına sarılıyor ve heyecandan oracıkta düşüp bayılıyor.

Bkz. Cemaat, İskenderun, Kaymakam, Öteki Dünya, Sakal, Ter-cüman

Beyoğlu

Mayıs 14, 1955. Babama, “Ben İstanbul’a gidiyorum. Senin de tanıdığın deri ihracatçısı Agop Demirciyan bir depo kiralamış, Afyonkarahisar maden suyu ve Çubuklu şişe suyu bayiliğini almış, beni bekliyor, iyi bir teklif, gidip bir deneyeceğim. Bütün Beyoğlu lokanta ve otellerine kasa kasa su satacağız” diyorum. Anne ve babamın bütün muhalefetine rağmen İstanbul’a gidiyorum. Şişli Perihan Sokak’ta Pepo Halfo’nun evinde bir oda kiraliyorum. İşler güzel, çok mutluyum. Yanımda üç kişi çalışıyor ve buna rağmen su yetiştiremiyoruz. Babam kendi dükkânına mal almak için Hazi-ran’da İstanbul’a geliyor; hasret var ama bir taraftan da işi becerdiğim için sesini çıkarmıyor, üç gün kalıp gidiyor. Bir süre sonra, bu sefer de annem dayanamıyor ve 2 veya 3 Eylül’de beraber geliyorlar İstanbul’a. Bol bol geziyoruz; annemin biraz olsun gönlünü alabiliyorum. 6 Eylül öğleni onları Haydarpaşa Bağdat Ekspresi ile yolcu ediyorum. Aynı trende zamanın Reisicumhuru Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes de Ankara’ya doğru yola çıkıyorlar. Onları yolcu ettikten sonra depoya uğruyorum, işler yolunda. Bir sinemaya gideyim diyorum, öğlen iki civarı. Hiç unutmam, film *Rüzgar Gibi Geçti*. Antrakta iki-üç kişilik bir grup sahneye fırlıyor ve “Ey gençlik, Taksim’de yürüyüş var, herkesi Taksim’e davet ediyoruz” diye bağıyorlar. “Yuh” sesleri arasın-

da, on dakika içinde bütün sinema boşaltılıyor, ben de çıkıyorum. Beyoğlu'ndaki bütün mağazaların ürünleri yerlerde; kumaş, elektronik, şekerleme, aklınıza ne gelirse, itfaiyenin sığıdığı sularda yüzüyor. Bir arabanın arkasına bağlı sürünen bir buzdolabı görüyorum ve görmemle birlikte kendimi yerde sürünür buluyorum. Buzdolabının dinamosu fırlamış, ayağıma sarılmış, beni sürüklüyor. Nasıl olduğunu bugüne kadar anlamış değilim; kendimi o dinamonun tellerinden kurtarıyorum. Ayağım kanlar içinde. Hemen orada bir eczaneden dışarıya atılan ilaç ve sargı bezleriyle bir vatandaşın yardımıyla ayağımı sarıyorum. En az iki veya üç saat sonra eve ulaşabiliyorum. Apartman sakinleri başıma üşüşüyor, merakla neler gördüğümü soruyorlar. Ben de onlara “Yok yahu, bir şey yok, millet film çekiyor, siz heyecanlanıyorsunuz” diyorum. Kapı komşum Belkıs Özener (Gönül Yazar'ın kardeşi), ayağıma ne olduğunu soruyor. Ben de filmde oynadığımı söylüyorum. Ertesi gün depoya gidiyorum. Ne kadar su şişesi varsa hepsi yağma edilmiş, sağlam hiçbir şey kalmamış. Civardaki lokantalardan alacaklarımızın ancak yüzde yirmisini zor toparlıyoruz. Bense İstanbul sevdasından vazgeçip İskenderun'a geri dönüyorum.

Bkz. Sünnet, Tarih, Türk

Bonbonyera

“Şekerleme kutusu” anlamına gelen Ladino kelime

Ladino diline Fransızcadan girmiş pek çok kelimedenden biri de “şeker” veya “şekerleme” anlamına gelen bonbon kelimesidir. Bonbon ihtiva eden kutulara Fransızca “bonbonnière” dense de, bunu Türk Yahudileri, İspanyolcalılaştırmış ve “bobonyera” yapmışlardır. İzmir Bet İsrail havrasında yer alan Yahudi

düğün törenlerinde misafirlere küçük badem şekerleriyle dolu süslü bobonyeralar dağıtmak eski bir âdettir. Aynı sinagogda 20 Kasım 1960 tarihindeki düğünümde dağıttığımız bonbonyeralardan birkaç tanesini, rahmetli babam, Amerikalı eşimin ailesine, Kansas City'ye, bu özel Sefarad âdetimizi tarif eden bir mektupla birlikte "hava postası"yla yollamıştı.

Bkz. Anadil

Borekas

"Börek" anlamına gelen Ladino kelime

"Borekitas" veya "börekitas" olarak da bilinir. Bir zamanlar evlerde yapılan sofistike, poğaçaya benzer bir çeşit hamur işidir. İçi boştur, içine eski kaşar veya daha da iddialısı közlenmiş patlıcan koyulur ancak içindeki boşluğu yine de korur. Ağza atıldığında hem ince içi boş bir doku hem de patlıcanın veya eski kaşarın tadı hissedilir. Tadı keskin, dokusu ilginç bulunabilir. Günümüzde ev yapımı borekitasları bulmak çok güç; artık evde yapan pek fazla insan kalmadı. Bugünlerde birçok insan borekitasları koşer kasaptan alıyor. Oraya da Yahudi bir kadın, pişmemiş şekilde satıyor ve tabii kasap da satılana kadar borekitasları donduruyor. Kasabın yanı sıra İstanbul'daki lüks bir AVM'deki bir şarküteri de borekitasları yine başka bir Yahudi kadından satın alarak onları müşterileriyle buluşturuyor. Foodie Pastanesi'nde de gurme Vedat Milor'un deyimiyle "olağanüstü" borekitaslar tadılabilir. Kahve dükkânı zincirlerinden birinin denediği bir versiyonsa Yahudi çoğunluğun bildiği gibi "borekitas" olarak değil de "börekitas" olarak menülerinde bulunabilir. Buralarda borekitas dondurulmuş olarak satılmak yerine, mikrodalgada ısıtılarak servis edilir. Bu işlem, bence, büyük

bir lezzet kaybına ve standartlaşmaya sebep olsa da tutunacak pek bir etnik-kültürel unsurun kalmadığını düşündüğüm günümüzde bu versiyonunu bulmak da bir nevi mutluluk verici. Çoğu yiyeceğin ait olduğu kültüre dair bir anı, bir hikâye taşıdığı aşikâr; keza borekas da omuzlarında çeşitli hikâyelerle günümüze gelmiştir. Bunlardan biri de 1942 yılında, içinde yeğenin de olduğu Struma gemisine gönderilmek üzere borekitaslar hazırlayan Tiya (teyze) Recina'nın hikâyesidir. Gemideki yeğenine ve diğer mahsur kalan insanlara ulaştırmak üzere borekas yapan Tiya Recina'nın yaptığı borekaslar gittiği gibi geri dönmüştür; çünkü insanların gemiden çıkmasına izin verilmediği gibi, gemiye yiyecek de sokulmamıştır. Ancak mahalleye geri dönen bu borekitasları hiç kimse yiyemez çünkü Tiya Recina'nın gözyaşlarıyla ıslanmışlardır. Bugün bir kahve dükkânında veya pastanede borekasa rastlayıp tadına bakacak olan kişinin eğer ilk ısırtıda kalbi sızlayacak olursa, bu kuvvetle muhtemel borekitasların üzerinde o zamanlardan kalan gözyaşlarındandır. Bkz. Boyoz, David Stoilar, Döner&Limonata, Gefilte Fish, Kabak, Lezzet, Pipitas de karpuz, Roska, Semola, Sübye, Şarope Blanco, Üçleme, Ziyaret

Boşanma

isim

1. isim Boşanmak işi

2. Eşlerden birinin boşanma ilamı almasıyla evlilik birliğinin son bulması

1980'li yılların başı. Türkiye'nin siyasi çalkantılarının doludizgin devam ettiği bir dönem. Siyaset yapanın da, yapmayanın da gölgesinden korktuğu günler. O günlerden bir gün Yahudi bir çift boşanmaya karar verir. Kararlarını bildi-

rip kontratı kadının üstüne almak üzere soluğu ev sahibinin yanında alırlar. Durumu özetlediklerinde ev sahibinin şaşkın bakışlarıyla karşılaşılır. İnanmaz gözlerle onlara uzun uzun baktıktan sonra, “Siz ne biçim Yahudisiniz?” der ve ekler: “Yahudiler bildiğim kadarıyla boşanmazlar. Böyle düşündüğüm için evi size kiralamıştım. Ne yaptığınız bellidir, tehlikeli işlere karışmazsınız ve kiranızı düzenli ödersiniz...” Sonuçta, bir Yahudi’nin daha güvenilir olacağının muhasebesini yaptığından mıdır, yoksa o ana kadar hiç sorun çıkarmamış kiracılarına hayır demenin zor olduğunu düşünmesinden midir bilinmez, ön kabullerine aykırı davranıp sıradışı bulduğu kadınla kontratı yenilemeyi kabul eder. Lakin, kısa bir süre içinde, aynı ev sahibi, apartmanın sadık kapıcısı vasıtasıyla kadının ahlâk bekçiliğini üstlenerek, kadının ev hayatını çekilmez kılmayı başaracaktır.

Bkz. Çıt, Dota, Gelin, İffet

Boyoz

isim

isim Kuş yuvası biçimi verilmiş milföy hamurunun içine kıyma, patates, peynir vb. malzemeler konulduktan sonra üzerine pudra şekeri veya tahin dökülerek hazırlanan bir börek türü

Sefarad geleneğinde Şabat sofrası için hazırlanan küçük boyutlu fırın işlerinin adı. Edirne, Kırklareli ve Bulgaristan Sefaradları boyoz ismini bisküvi veya poğaçaya benzeyen hamur işleri için kullanırlarken, İzmir, Tire ve Milas gibi yerleşimlerde boyoz adı verilen hamur işleri böreğe benzer. Boyozun ticari olarak üretilmeye başladığı şehir İzmir’dir. Tahminen 20. yüzyıl başlarında İzmir’de Yahudi seyyar satıcılar tarafından evlerde üretilip, Cuma günleri satılırdı. Bu tarih-

lerde ilk müşteriler yine Yahudilerdi. 1930'larda ilk kez bir fırında üretilmeye başlayan boyoz, Yahudi ustaların yanlarına aldıkları Rumeli kökenli börek ustalarının etkisiyle bugünkü görünümüne kavuştu. Boyoz, onlarca yıl boyunca sadece İzmir'de Agora, Azizler Sokağı ve Kahraman Sokağı'ndaki fırınlarda üretilmişken günümüzde tüm ülkede tanınan ve aranan bir kahvaltılığa dönüştü. Yanında fırınlanmış yumurta yemekse yine bir Sefarad âdetidir.

Bkz. Borekas, Döner&Limonata, Filika, Filikas, Gefilte Fish, İzmirli, Hayal, Kabak, Lezzet, Pipitas de karpuz, Roska, Semola, Sübye, Şarope Blanco, Üçleme

Buhurika

Ailedeki ilk doğan çocuğu tanımlayan ve aynı zamanda onun diğerlerinden daha saf olduğunu mizah yoluyla anlatmak için kullanılan Ladin kelime

Kızım anaokuluna giderken çok sevdiği bir Yahudi arkadaşı oldu. Masal Ülkesi adlı kreşin oyun bahçesinde birbirlerine bozuk para ve silgi parçaları hediye ederek tanışıp çok iyi, en iyi arkadaş olmuşlardı. Bir süre sonra, onlar aracılığıyla biz anneler de tanıştık ve kızlarımızın okul dışında da görüşmelerini sağlamak için sık sık bir araya gelir olduk. Bu buluşmalar sırasında, arkadaşım kızlarımız için anlamını bilmediğim kelimeler kullanıyordu. O kelimelerden biri "buhurika" idi. Zaman içinde ben de o kelimelere aşina oldum ve büyük ihtimalle anlamlarına tam olarak hâkim olmasam da, sanırım yine de doğru yerlerde kullanmaya başladım bu kelimeleri. Bir keresinde, bizim kızların yaptığı bir hareket için buhurika kelimesini kullanmam arkadaşımı hem şaşırttı hem de çok hoşuna gitti. Enteresan olan, anlamını bilmediğim ama nerede kullanılması gerektiğini tahmin ettiğim

kelimeyi yine doğru yerde ve doğru zamanda kullanmış olmamdı. Buhurika, Yahudilerde ilk çocukların yaptığı saf ve alık davranışlar için kullanılan bir kelimeydi. İkimizin de çocukları ilk ve tek çocuk olduğu için bu kelimeye sık sık ihtiyaç oluyordu. Böylelikle, zaman geçtikçe buhurika kelimesi artık bizim dağarcığımıza da eklenmiş oldu ve bir durumu açıklayan, bunu da mizah yollu yapan en iyi ifadelerden biri konumuna oturdu.

Bkz. Hadrambaldez, İzmirli, İşgüzar

Buzana

“Buzhane” anlamına gelen Ladino kelime

Ladino diline giren sayısız Türkçe kelimedenden bir tanesi de buz. Atalarımız İspanya’dan Osmanlı’ya varıncaya dek buz görmemişler herhalde. Türkçede çok soğuk bir şeyi tasvir etmek için “buz gibi” denir ya, nedense Ladino dilinde buna ya sadece “buz” veya “buzana” denir (örneğin, “La agua esta buz” veya “La agua esta buzana”, “Su buz gibi” demektir). Buzana kelimesi benim hep hoşuma gitmiştir. Küçükken kış vakti, yatağa annemin yanına uzandığımda, annem bana hep “Tienes los piezes buzana!” (“Ayakların buz gibi”) derdi. Buzana kelimesi, Türkçe buzthane, yani buz evi veya buz imal edilen yer, kelimesinden bozmadır. Türkçede buzthane, salhane, leşhane kelimeleri yok olduysa da, bunlar Ladino dilinde manaları değişerek de olsa yaşamaya devam etmiştir (leşana, salhane/salana). Türkiye’den ayrılalı yaklaşık 60 sene olmasına ve günlük hayatımda hep İngilizce konuşamama rağmen, vakti gelince “buzana” gibi eşi veya tercümesi olmayan Ladino kelimeleri kendi kendime söylemekten nostaljik zevk alırım.

Bkz. Anadil

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Cami

isim, din b. (***) (ca:mi) Arapça cāmi'

1. isim, din b. (***) Müslümanların ibadet etmek için toplandıkları yer

Türk milliyetçiliğine dayalı bir tedrisattan geçirilmiş olsam da, soyculuğun ya da soyculluğun ne anlama geldiği konusunda pek fikrim yoktu o zamanlar. Gazetecilik yapıyor, daha çok dindar ve milliyetçi çevrelere, toplumsal ve siyasal meselelere dair haberler yazıyordum. Devletin çeşitli kurumlarına zaman zaman azınlıklar ve İslâm'dan başka dinler konusunda danışmanlık da yapan bir sağcı entelektüelle (yoksa tarihçi mi demeliyim, bilmiyorum ki, aslında hayli zaman önce vefat eden bu adamcağızın tam olarak ne iş yaptığını hiçbir zaman anlamadım, arşivlerde çok zaman geçiriyordu, bir tek onu biliyorum) konuşmaktayım. Beni Teşvikiye'deki evine davet etmiş. Görüşmenin nedeni malum. Ben onda haber arıyorum, o bende kendisinden pek emin halde anlattığı şeyleri habere dönüştürecek acar bir muhabir. Hatırlamıyo-

rum, galiba hiçbir zaman haber yapmadım konuştuklarımı-
zı. Çünkü çok gerçeküstü geliyorlardı. Söylediklerinin han-
gi düzeyde, kim için, neden gerçek olabileceğini çok sonra
anladım. Çay yaptı, karşılıklı içiyoruz. 1998 ya da 1999 olsa
gerek. Memleket karışık hallerde yine. Elinde çay fincanıyla
-elbette bardakta değil- doğruca Teşvikiye Camii'nin bahçe-
sine bakan pencereye gidiyor. Eve ilk geldiğimde de camiye
göre tarif etmişti evi. Camide yine bir cenaze var. "Buradan
kimlerin cenazesi kalkar biliyor musun?" diye soruyor. Anla-
mıyorum soruyu. Aklıma gelen ilk cevap, "Ölülerin" oluyor,
içimden gülüyorum ve dışıma yansımaması için uğraşıyo-
rum biraz. Çayımı yudumluyorum. "Dönme Yahudilerin" di-
yor. Başımı kaldırıp ona bakıyorum. "Bilmiyor musun yani?
Sabetaycılarının cenazeleri kalkar buradan." Yine bir şey demi-
yorum. Çünkü yanlış bir şey demekten korkuyorum. Ne de-
nir ki böyle bir anda? Sabetaycılara dair kulak dolgunluğum
var. Ama öyle detaylı bir şeyler şimdi bile okumuş değilim.
İlgaz Zorlu'nun *Evet Ben Selanikliyim* kitabı vardı o sıra gün-
demde. O geçiyor aklımdan. Ama yanlış bir şey söylememek
için kendime saklayıp "Öyle mi, bilmiyordum" diyorum.
"Ben de bu pencereden onları seyrediyorum" diyor. "Sabe-
taycılar, Yahudileri ve dostlarını izliyorum. Bu evin bir kıy-
meti de budur benim için." Konuşmanın nereye gittiğini ha-
tırlamıyorum. Büyük ihtimalle oturup Sabetaycılığa dair bir
dolu şey anlatmıştır. Hiçbiri aklımda kalmamış. Ama bir pen-
cereden cenaze izlemek, dahası bir eve, o evin penceresine o
cenazeleri izlemeye imkân verdiği için kıymet vermek çok
tuhaf gelmişti. Ne arıyordu acaba o cenazelerde? Yeni yüzler,
yeni isimler, yeni ilişkiler. O mesafeden, kuşbakışı ne görebil-
irdi ki? Ne hissediyor olabilirdi ayrıca? Mutlaka merak. Ama
nasıl bir merak? Neye merak? Bu meraka eşlik eden duygu
ne? Korku, endişe, bir tür doygunluk hissi midede ya da bel-
ki tam tersi açlık? O boşlukları hiç tamamlayamadım. Ama

bu minik anekdot zaman zaman yokladı aklımı. Devletin nasıl bir hafızası olduğunu, bu hafızayı “millet”e nasıl aktardığını, soy kategorilerinin modernlik karşısındaki gücünü, tarihin ne baş belası bir kaynak olabileceğini düşündüğüm her zamanda o apartman penceresinden görünen cenazeyi hatırladım. Kimin cenazesi olduğunu hiç bilmedim. O gün öğrendiğim şeyse Sabetaycılıkla ilgili olmaktan çok uzaktı.

Bkz. Dönme, Maaminikos, Mesih, Onlar

Ceki

İzmir’in önemli Yahudi yerleşim merkezlerinden biri olan Karataş semtinde, 1900’lerin ikinci yarısından itibaren değişim rüzgârları eser. Yoksul Yahudiler yeni bir şans yakalamak üzere henüz kurulmuş olan İsrail’e göç etmeye, varlıklı olanlarsa Alsancak semtine taşınmaya başlar. Orta sınıf Yahudi kesimse uzun yıllar yaşamaya alıştığı Karataş’tan kolay kolay vazgeçemez. Bu semtin en renkli mahallelerinden biri olan Karataş Hastane Sokağı’nda kalanlar, oranın renkli karakterlerini ve gündelik yaşamını bugün hâlâ anlatırlar. 1960’lı yılların başında bu mahallede ilk yıllarını geçiren çocukların belleklerine kazınan sakinleri arasında, beraber yaşayan bir abla-kardeş de vardır. Bu kardeşler, zemini kaya üstüne oturan, küçük bir girişi ve odası olan bir köşe evde otururlar. Ev sakinlerinden abla, Madam Suzan, evlenmiş boşanmıştır. Kardeşi Matmazel Lusi ise bekârdır. İkisi de kilolu ve çocuklar nezdinde yaşlıdır. İkisinin de beline kadar inen cılız mı cılız, örülü, beyaz kuyrukları vardır. Yağmur suyunu toplayıp onunla yıkandıklarını önemle ve defalarca anlatmaları, çocukların kafasında, yağmur suyuna ilişkin çözemedikleri bir muamma oluşturur. Yağmur suyu ya saçları beyazlatıyordur veya ip kadar incecik ve cılız bırakıyordur. O halde yağmur

suju neden bu denli önemlidir ve her şeyden öte, tüm bunlara değer midir? Dahası, evin zemininde bulunan kayanın bir çıkıntısı mahallenin delisi Esat tarafından bir radyo düğmesi olarak kullanılır. Esat, çocukların eğlenceli figürüdür. Her hareketiyle onları gülmekten kırıp geçiren Esat, evin kayasının çıkıntısını bir tarafa çevirir gibi yapar, şarkı söyler ve dans eder. Çok soğuk olmadığı takdirde yaşam, bu evin önündeki basamaklarda geçer, çaylar içilir, çekirdek çitlenir, sohbetler edilir. Madam Suzan ile Matmazel Lusi'nin evinin hemen yanındaysa Madam Sara oturur. Kocaman gövdesi, iri memeleri ve neşesiyle herkesin sevgilisidir Madam Sara. Kırık Türkçeyle müstehcen şakalar yapmayı pek sever. Biricik oğlu Ceki onun medarı iftiharındır. O günlerde Madam Sara sevgili oğlu Ceki'nin, komşu kızı Raşelika ile günün birinde evlenebileceği hayallerini kurar. Ceki'nin kocaman kahkahası ve güldükçe kuyular kadar derinleşen gamzelerini düşünmek o zamanlarda hiçbirisini üzmez. Çünkü onun henüz İsrail'e gideceğini ve askerliğinin ilk gününde uçağının düşüp de oracıkta öleceğini bilmezler. Bilmezdik.

Bkz. Balkoniko, İsrail, İzmirli, Karataş, Mordiko, Panayır

Celal İnce

Ünlü tango şarkıcısı Celal İnce, 1950'li yıllarda İzmir'e her yıl bir-iki ay için gelir, Konak vapur iskelesinin üst katında bulunan Deniz Gazinosu'nda hayranlarını eğlendirirdi. Muhakkak ki, en büyük hayranları İzmir Yahudileriydi. Yıllar boyunca Deniz Gazinosu'nda, annem ve babam veya diğer dost ve akrabalarla Pazar akşamüstleri "danslı çay" partilerine katıldığımızı, o yakışıklı, papyonlu, bizleri güzel sesiyle mest eden Celal İnce'yi ve tangolarını asla unutamadım.

Bkz. İzmirli, Müzik

Cemaat

isim, din b. (***) (cema:at) Arapça cema'at

1. isim, din b. (***) Bir imama uyup namaz kılan kişiler

2. İnsan kalabalığı, topluluk

3. Bir dinden veya bir soydan olanların topluluğu

Büyüdüğüm İskenderun'da ve Antakya'da biz Yahudilerin gelenekleri Halep âdet ve görüşlerinin hemen hemen aynısıdır. Örneğin bir çift, evlendikten sonra bir eve davet edilirdi ve bütün cemaat o eve gelir, yer, içer, sohbet ederdi. Gelir ve damat baş köşede durur, yapılan müziği dinlerdi. Aharon Kebudi ud çalar, benim yaşıtım olan oğluysa ona akordeonla eşlik ederdi. Daha sonra bu toplantılarda tavla, poker, remi gibi oyunlar oynanmaya başlandı, bu da toplantıların devamlı olmasına vesile oldu. Ta ki, 1978'de İstanbul ve İsrail'e göçler başlayana ve bir süre sonra cemaat topluca yok olana kadar.

Bkz. Bebek, İskenderun, Kaymakam, Öteki Dünya, Sakal, Ter-cüman

Cenaze

isim (cena:ze) Arapça cenâze

1. isim Kefenlenip tabuta konmuş, gömülmeye hazırlanmış insan ölüsü

2. Ölü, ölmüş kimse

"Evden iki sene içinde üç cenaze çıkmıştı." - P. Safa

3. Cenaze töreni

Sevgili Yahudi arkadaşımın annesi vefat edince cenaze merasimine kabul edildim. Bir cenazede üzgün olmak lazım ama ben heyecanlıyım. Öğleden sonra İzmir'in güneydoğu taraflarında bir Yahudi mezarlığı içinde mütevazı bir sinagog-

da uğurlayacağız annesini. Kahvaltı edip öğle sularında yola çıktık. Ağaçlık, sakin ve güzel bir mezarlıktayız. Müslümanlar cenazede ne giyeceklerine dikkat etmez, günlük kıyafetle giderler. Baktım Yahudiler de öyle. Ancak cenaze sahipleri genelde koyu kıyafetli. Müslümanlar, kadınlarını cenazede hiç görmek istemezler ama Yahudi kadınlar için salonun yarısı ayrılmış. Haremlik yani. Selamlıkta bir sandalyeye oturdum. Eyvahlar olsun, bütün erkekler başlarında kipa taşıyor; Müslümanların takkesinin bir benzeri, ondan biraz küçük çaplı. Başın en tepesinde duruyor. Ama bende yok! Panik yapmamaya çalışıp, dikkat kesildim: Girişte bir sepette duruyorlar, her gelen oradan alıyor. Sakin görünerek gidip bir tane aldım. Taziye için gelenler geldiler. Biraz acıktım. Arkadaşım ve kardeşleri selamlık tarafında duvar önünde kendileri için ayrılmış sandalyelerde oturuyorlar. Taziye gelenler önce onlara sarılıyor, sonra yerlerini alıyorlar. Zaman ilerliyor, mekân yavaş yavaş doluyor. Ben iyice acııyorum. Arkadaşımın yüz ifadesini çözemiyorum. Çok üzgün olmalı. Haham dualar okuyor. Hepsini duyamıyorum. Dua bitince elinde irice bir çakıyla arkadaşına yaklaşıyor haham. Çakıyı gırtlığına doğru yaklaştırıyor; göz kürelerimin şiştiğini hissediyorum. Herkes sakin olduğuna göre arkadaşına bir zarar vermeyecek. Diğer eliyle siyah gömleğinin bir yakasından tutup bıçakla gömleği yukarıdan aşağı bir miktar kesiyor. Arkadaşım parçalanmış gömlekle sükunet içinde durmaya devam ediyor. İçinden neler geçiyor acaba? Dışarı davet ediliyoruz. Cenaze hazır. Peşine düşüp mezara kadar takip ediyoruz. Sadece erkekler var. Bedenin doğrudan toprakla teması olmasın diye beton bloklarla bariyer yerleştiriliyor. İsteyenler kürek alıp mezara toprak atıyorlar. Merhum için bir şey yapmış olmak rahatlatıcı. Müslümanlar da öyle yapar. İşin geri kalanını mezarlık işçileri yapıp bitiriyor. Telaşsız, kadınların olduğu yere geri dönüyoruz. Arka-

daşımın olduğu kısmın önüne çok büyük, yuvarlak bir masa hazırlamışlar. Üzerinde evlerde yapıp getirilmiş börekler, çörekler, kekler, çeşit çeşit yiyecekler, içecekler. Bayan Eti'nin böreklerini tadabilmiş şanslı ölümlülerden biri olarak Yahudi böreklerinin ne denli muhteşem olduğunu biliyorum. Bu, durumu daha da dayanılmaz yapıyor. Masanın etrafına bilmediğim bir protokole göre ama başta haham olmak üzere bir kısım cemaat toplanıyor. Yemeye başlıyorlar. Geri kalanlar yerlerinde bekliyorlar. Kadınlar cemaate servise başlıyor. Oh, şükürler olsun. Bir börek nasıl böyle güzel yapılabilir ki... “Biraz daha alır mısınız?” Görgülü davranmaya çalışıyorum: “Çok teşekkürler, kâfi.”

Bkz. Maşatlık, Mezarlık, Taş, Vedre

Cinisaro

“Yeniçeri” anlamına gelen Ladino kelime

Yahudi evlerinde ya çocukları tehdit etmek için (“Si no kommes esto, mira ke va venir el cinisaro a tomarte” – “Bunu yemezsen cinisaro gelip seni götürür”) ya da yaramazlık yapan çocukları tasvir etmek için kullanılır (“Este es un cinisaro” – “O tam bir cinisarodur”). Ayrıca “cinisaro de siete kavesas” (yedi kafalı cinisaro) lafı da kavgacı kişileri tarif etmekte kullanılır. Kısacası, az korkmadık yeniçerilerden çocukluğumuzda.

Bkz. Anadil

Çatı

isim

1. *isim* Bir yapının, bir evin damını kuran parçaların bütünü

2. Birbirine çatılmış, çakılmış şeylerin bütünü

3. Yapının tavanı ile damı arasındaki kullanılan yer

4. İnsan ve hayvanda iskeletin kuruluşu

5. Barınılan, sığınılan yer

6. Belli bir maksada yönelik kimselerin oluşturduğu birlik

7. *dil bilgisi* Özne, nesne durumlarına göre, belirli çatı eklerinin fiil kök veya gövdelerine getirilen türev, bina: Sevinmek (sev-in-), sevdirmek (sev-dir-), sevindirmek (sev-in-dir-) gibi

8. *edebiyat* Hikâye, roman, piyes vb. edebî türlerde olay kuruluşu, kurgu

9. *mimarlık* Bir yapıyı örten ve eğik yüzeyleri olan damın tahtadan iç yapısı

İzmir Karataş semtinde Ladino dilinde bir deyim ortaya çıkışına tanık oldum. Ortaya çıkış tarihine ilişkin bir bilginin olmamasına rağmen deyim o mahalledeki bir evin özelliğinden türemiş olduğu çok açıktı. Karataş'ta o zamanlar ev-

ler iki katlı ve balkonluydu. Benim doğup büyüdüğüm evin yanı başındaki ev de hemen hemen aynıydı. Ancak çatı katını andıran ek yükseltisi yüzünden mahalledeki diğer evlere kıyasla göze çarpıyordu. Yüksek çatısıyla temayüz ediyordu. O evde yaşayan Barki ailesinin ismini de içeren bir deyim türemesine neden oldu bu durum: “Ya lo metyo en el tejado de Barki” (Onu Barki’nin çatısına koydu). Deyim, bir kişinin özellikle abartılı bir şekilde övülmesine işaret ediyordu. İlginç olan, bunun İzmir’in Ladino deyimlerinde yeri geldiğinde ters anlamıyla da kullanılmasıdır. Övülme yerine aşağılanma olduğu zaman, aşağılanan kişi alaycı bir şekilde deyimini tersine çevirip “Ya me metyo en el tejado de Barki” (Beni Barki’nin çatısına koydu) diyerek, “beni yerin dibine soktu” anlamına gelen gülünç bir ifade kullanabilir. Acaba bu deyim kaç kişi hatırlıyordur ve bu deyimden Barki ailesinin hiç haberi olmuş mudur?

Bkz. Anadil, Balkoniko, Karataş

Çay

isim, bitki bilimi Çince

1. *isim, bitki bilimi* Çaygillerden, nemli iklimlerde yetişen bir ağaççık (*Thea chinensis*)

2. *bitki bilimi* Bu ağaççığın özel işlemlerle kurutulan yaprağı

3. Bu yaprağın demlenmesiyle elde edilen güzel kokulu ve sarımtırak kırmızı renkli içecek

4. Çeşitli bitkilerin yaprak veya çiçeklerinin demlenmesiyle elde edilen bir içecek türü

5. Konukların içecek ve börek, pasta vb. yiyeceklerle ağırlandığı toplantı

6. Müzikli toplantı

Okulun kütüphanesinde oturuyorum. Baskıcı ve daha da ötesi sonsuzca sıkıcı ortaokul günlerinin, müdür yardım-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

cısının fularımızı düzgün bağlamadığımız için bizi cezalandırdığı zamanlar dışında odasında Milliyetçi Hareket Partisi'nin kadın kollarına incik boncuk yaptığı, küçük grubumuzdaki bir arkadaşın çantasından Grup Yorum kaseti çıktığı için disipline gönderilmekle tehdit edildiği, yönetimle ve büyük ihtimalle partinin gençlik kollarıyla bağlantılı erkek öğrencilerin derse gelmedikleri zaman yok yazılmadıkları bu günlerin ortasında bir vaha gibi kütüphane. Kütüphane kolu olunca ayda bir gün öğleden sonra derslere girmeyip kütüphanede nöbetçilik yapıyoruz. Bu Anadolu Lisesi'nde geçirilebilecek en güzel saatler. Özellikle de başımızın okul yönetimiyle iyice belaya girdiği o dönemde çok kolay geçmiyor günler. Örneğin, iki üç kişilik kız grubumuzun, okul üniformasının içine Nirvana veya Metallica tişörtleri giydiğimiz, dersleri dinlemeyip kitap okuduğumuz, müzik dinlediğimiz, öğlen tatillerinde bahçede bizden yaşça büyük erkeklerle takıldığımız için bizlere özel bir veli toplantısının düzenlenmesi, tabir caizse bir engizisyon mahkemesinin kurulması da bu döneme rastlıyor. Sonradan öğreneceğim üzere, sadece bizim “ahlâksızlığımızı” konuşmak üzere sınıftaki tüm öğrencilerin annelerinin çağırıldığı bu veli toplantısında, annem toplantıyı kesip “Kızımın yaptığını anlattığınız her şeyden haberdarım, bir sorun görmüyorum. Bu yaştaki bir çocuk asilik yapmazsa asıl sorun odur” minvalinde sözler sarf ederek toplantının bitmesine neden oluyor. Hatta az önce ahlâk bekçisi olan öğretmenlerden biri gelip özür diliyor annemden. Ama kütüphanede, sıkıntımı o zamanlar durmaksızın okuduğum kitaplarla ötelemeye çalışırken, henüz annemin bu kahramanca davranışından haberdar değilim. Hatta veli toplantısı esnasında, imalı bir şekilde benim biraz “değişik” (Yahudi olarak okunabilir) olduğumdan, diğerlerini de benim “ayarttığım”dan bahsedildiğinden de haberim yok. O sırada, kütüphaneye, okul yöneti-

miyle yakınlığından dolayı her derse girmek zorunda olmayan çocuklardan biri geliyor. Şu anda detaylarını hatırlamadığım ama o yaştan sonsuz genişleme potansiyeli olan can sıkıntısını körükleyen gergin bir konuşma geçiyor aramızda. Bana şöyle dediğini hatırlıyorum: “Ne var önündeki o bardakta? Tavşan kanı mı? Siz Yahudiler tavşan kanı içersiniz!” Tavşan kanı lafını ilk defa duyuyor ve şaşırıyorum. Ama nedense pek bozulmadığımı, nüfusumda yazsa da ve arada bir insanlar bana hatırlatsa da kendimi Yahudi olarak hissetmediğim için mi, kendimi onu önemsemeyecek kadar kitapların dünyasına kaptırmayı başardığım için mi bilmem, bu lafın üzerinde durmadığımı hatırlıyorum. Ama hafızamda yer etmesini ve azımsanamayacak bir iz bırakmasını engelleyememişim demek ki.

Bkz. Çıfıt, Hamursuz, Ürkek

Çıfıt

özel, isim Arapça ceḥūd

1. *özel, isim Yahudi*

çifıt (II)

özel, sıfat mecaz Arapça ceḥūd

1. *özel, sıfat Hileci, düzenbaz*

Farsça cūhud kelimesinden, o da Arapça Yahudi sözcüğünden -ki bu da Yahuda bin Yakub’a nispetlidir- gelir. Yahudilerin gıyabında hileci ve düzenbaz kişiler için kullanıldığını sonradan kendi kökenlerimle ilgili araştırmalar ve okumalar yapmaya başladığımda öğrendiğim, muhtemelen 1492’den sonra Osmanlı topraklarına yerleşen Yahudi tebaa için de kullanılmış hibrid bir sıfat. İstanbul-Balat semtinde bulunan çarşıdaki nüfusun çoğunluğu Yahudi esnaftan oluştuğun-

dan, bu çarşıya cıfıt çarşısı denmiştir. Sonrasındaysa bu terim karışık, karmaşık, kaotik ortamları nitelemek için kullanılagelmiş olup halihazırda evim, çalışma masam, kafamın içi gibi şahsi habitatlarım için rahatlıkla kullanılabilir.

Bkz. Alanyari, Cıfıt Çarşısı, Yahudi Dölü

Çıfıt Çarşısı

isim mecaz

isim Türlü şeylerin karmakarışık bir durumda bulunduğu yer

Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi'ne yeni başlamıştım. Dramatik Yazarlık birinci sınıf öğrencisiydim. Birinci sınıf yazarlık dersleri gelenekselliğini koruyarak yazarlık stüdyolarında yapılır. Genellikle on kişilik bir kadro, yazarlık hocasının ağzından çıkacak bir kelamı merakla ve pür dikkat dinler. Derslerin birinde konu oyun yazarlarının pek çoğunun göçmen, özellikle de Yahudi olduğu bilgisine geldi. Konuşma yükseldikçe ve keyif vermeye başladıkça daha etraflıca konu ve konuşmalar da birbirini doğurup durdu. Derken birtakım mekânlar ve nesneler biz öğrencilere dağıtıldı. Her birimiz çalışacağımız mekânlar ve nesneler üzerine düşünmeye başladık. Hatırlıyorum da Semih Çelenk hocamdan “cıfıt çarşısı”nı istedim. Hocam bana ne anlama geldiği konusunda fikrimi sorup, “Bunun üzerine ne çalışacaksınız?” dedi. Bense keyifle cevapladım. “Çıfıt çarşısı tam bana göre bir yer.” Orada dolaşıp bir şey aramak bir yazarın işi olsa gerek diye düşünüyorum. Bu arada sadece zihnimden şunu da geçiriyorum: “Kusura bakmayın hocam ama sizin odanız da yani masanızın üzeri de biraz öyle değil mi?” Hocam her zamanki asaleti ve şık gülümsemesiyle “Katılıyorum” diyerek ekleme yaptı. “Çıfıt aynı zamanda Yahudi-

lerin yoğunluklu olarak yaşadıkları yer anlamında da kullanıyor” dedi. Bunun Yahudileri küçümsemek için kullanıldığı bilgisi beni şoke etti. Ben bazı şeyleri nasıl bilmemek için direnmişim diyorum. Sonra Yahudi oyun yazarlarına hayran olan hocamın derse ve oyunlara geri dönüşüne dalıp gittiğimi hatırlıyorum.

Bkz. Çıfıt

Çıt

isim

1. isim Hafif ve anlık ses

İzmir’in kadim sinagogu Bet İsrail’de yapılacak bir nikâha davet edildim. Yapı, 1907 yılında açılmış, Karataş civarında yaşayan Yahudilerin ibadet yeri ve İzmir’in en büyük sinagogu. Yüksek dikdörtgen bir yapının çatı ortasına sekizgen bir ışıklık inşa etmişler. Beklediğim gibi herkes çok şık. Girişte isteyene verilen kipayla baş üstümü kapattım. Kipam, beyaz renkli ve üstünde mutlu çifti anlatan naif bir işleme var. Sefarad düğün gelenekleri bol ritüelli. Gelinin evden alınışı, sinagoga gelişi ritüelini, “kidduşin” ve “nisuin” denilen iki bölümlü evlilik töreni ve kezada denilen takı töreni izliyor. Ayak altında dolaşmamak için yerimizde kaldık, bu yüzden gelinin gelişini göremedik. Omuzları kapalı hoş bir gelinlik giyyordu. Yakup evlenirken duvağın arkasını görmediği için başkasıyla evlendiğinden, duvak açmanın Musevilerde özel bir anlamı var. Duvak açılıyor, müstakbel çift beyaz bir örtü altına giriyor, kırmızı şarap içiliyor ve cam kadeh kırılıyor. İşaret parmağının doğrudan kalbe bağlandığına inanıldığından, yüzükler işaret parmağına takılıyor. “Dota” dedikleri, bizim “drahoma” diye bildiğimiz, damat adayına öde-

nen bir para var. Beyaz örtü, altında dota. Benim imam nikâhımda beyaz kâğıda imzaladığım mehr-i muaccel senedi aklıma geldi. Sevdığım kadına kavuşma öncesinde üzerinde 1001 altın filan yazan senetler, imzalar... Damat kaç lira dota aldı acaba? Şarabı ne zaman içecekler? Dikkat etsem cam kadehin kırıldığını duyabilir miyim? Yüzükleri nasıl taktıklarını göremiyorum ki! Keşke biraz daha ön tarafa otursaydık. Birden bir şarkı başladı. Uğultu kesildi. Duyduğum ilahî bir ses. Baktım, cemaatten biraz yüksekçe bir yerde bir genç adam çıkarıyor o sesi. Temiz, uhrevi bir yüz ifadesi var. Sesi sadece ses tellerini titreştirerek değil, tū. ı vücudunu ve tenini kullanarak yaratıyor sanki. Cam kadeh, sanki bir topuk darbesiyle değil de, bu ilahinin oluşturduğu rezonansa dayanamayıp kırılıyor çıt diye. Mehr-i muacceller, müecceller, dotalar, liralar, altınlar, darmadağın. Aşkı arıyor gözlerim.

Bkz. Dota, Karataş, Sinagog, Sünnet

Çiçero

Türkiye’de, 70’li yıllarda Yahudi bir genç kız, arkadaşlarının meraklı sorularına maruz kalan aksanını “düzeltmeye” karar verir. Çiçero’nun kekemeliğinden kurtulmak için deniz kenarında ağzına çakıl taşları koyarak çalışıp başarılı olduğu bilgisini edinmiştir bir kitaptan. Bundan esinlenerek aynanın karşısına geçer ve aksanını silme çalışmalarına başlar. Çiçero kekemeliğinden kurtulabildiyse, kendisi Yahudi aksanından neden kurtulmasıdır? Sıkılmadan, usanmadan defalarca kelimeleri yüksek sesle tekrarlar aynanın karşısında. Kelimeler tekrar edildikçe anlamsızlaşır ama aksanı “düzeltilen” her bir kelime gurur hanesine yazılır.

Bkz. Anadil, Dil, E, H, I, Y

isim, bitki bilimi

1. isim, bitki bilimi Gülgillerden, sapları sürünge, çiçekleri beyaz bir bitki

2. Bu bitkinin güzel kokulu, pembe, kırmızı renkli meyvesi

Çocukken de çileği çok severdim. Ama ne kadar ulaşabilir-dik, istediğim kadar yiyebilir miydim, hatırlamıyorum. Belki de özlemini çektiğim için böyle bir anı kaldı geriye. İskenderun'daydık, Suriye sınırına yakındık. Ortadoğu coğrafyasının sıcağını, tozunu toprağını yüzümüze vuran ama aynı zamanda palmiyeli, yeşil, güzel bir Akdeniz kasabasıydı İskenderun. İlkokuldaydık, Musevi sınıf arkadaşım Lizet bir ülkeden söz etmeye başladı. Yeni kuruluyormuş, her gün güzelleşiyormuş. Biraz masal ülkesi gibi anlatırdı orayı. Sonra bu ülkenin adını daha çok duymaya başladık: İsrail. "Damlarda çilek yetiştirdikleri" söyleniyordu. Toprağın her karışını kullanıyorlarmış, suyu damla damla kullanarak büyük portakal ve meyve bahçeleri yapmışlar. Ama ben hep damlardaki çilekleri düşünüyordum. Toprak damlı binaların üstünde kıpkırmızı çilekler. Birçok Musevi ailenin göçe hazırlandığı 70'li yılların başlarındaydık. Yakınlarımızda bir dünya kuruluyor, mucizeler yaratılıyor gibiydi. Musevi arkadaşlarımız, ailelerinin uyarılarına rağmen evde konuşulanları anlatıyorlardı. O ülkeye gitmek için örgütlenen aileler vardı, aynı zamanda da tepkilerden çekiniyorlardı belli ki. Ama ben bu rüzgârın çilek kısmında kalmıştım. Büyük ihtimalle pahalı olduğundan fazla yiyemediğim o çileklerin, damlarda kıpkırmızı parladığını, ülkenin çilek koktuğunu düşünürdüm. Sonra maalesef o coğrafyada kırmızı renk, çileklerin değil acının simgesi oldu. O zamanlar yeni kurulan bu masalsı ülkede ve tüm coğrafyada hayatın hiç de masal gibi olmayacağını bilmiyorduk.

Bkz. Çilek, İskenderun, İsrail

isim

1. isim Çimdikleme işi

2. sıfat Başparmakla işaret parmağının ucu arasına alınan miktarda olan

3. Gönül kıracak söz

4. Tatar böreği

70'li yılların başı, günlerden 10 Kasım. Üç veya dört yaşlarında bir kız çocuğu, annesiyle birlikte elektrikle çalışan trolleybüsle İzmir-Konak istikametinden Güzelyalı'da bulunan evlerine dönmektedir. Bir binaya asılı dev bir Atatürk resmi gören çocuk meraklanır: "Anne, bu adam kim?" Atatürk'ün bir kurtarıcı olduğu fikriyle büyümesine rağmen, kamusal alanda devlet işlerinin konuşulması söz konusu olduğunda endişeli bir Yahudi olan anne, kısık sesle "O Atatürk" diyerek konuyu hızlıca kapatmayı umar. Lâkin çocuk merakı bu cevabı yeterli görmez: "Peki Atatürk kim?" Çocuğun sorusu trolleybüste bulunan bazı insanların gülümsemesine neden olur. Anne, önce çocuğu hafifçe çimdikleyerek susturmayaya çalışır. Çocuk oralı olmayınca anne tarih bilgisini sergilemeye başlar: "Atatürk bu ülkenin kurucusu, bir kahraman. O olmasaydı biz şu anda yaşıyor olmazdık..." Çocuk, "Peki neden her yerde resimleri var?" diye sorunca, anne beğeni dolu bakışların da etkisiyle duygulanır. "Ne yazık ki, bugün onun ölüm yıl dönümü." Çocuk anında ağlamaya başlar: "Olamaz, Atatürk ölemez! Biz şimdi ne yapacağız, onsuz nasıl yaşayacağız?" Anne, yıllarca, her seferinde biraz değiştirip olayları abartarak anlattığı bu hikâyeyi, trolleybüste kalan duygulanmış gözü yaşlı yolcuları anarak bitirmeyi sever.

Bkz. Anma, Işık, Trolleybüs

Damat

damat -dı

isim (da:ma:dı) Farsça *dāmād*

1. isim Evlenmekte olan bir erkeğe, evlenme töreni sırasında verilen ad, güveyi

2. Bir kızın ailesinden olan büyüklere göre kızın kocası, güveyi

3. Padişah soyundan kız almış olan kimse

Babaannem her zaman Yahudi bir koca bulmam gerektiğini, zengin olursa tabii ki daha iyi olacağını ama asla ve asla bir “vedre” ile evlenememem gerektiğini söylerdi. Onlara asla güven olmazdı! Bu sözler, benim bir kulağımdan girer, öbür kulağımdan çıkardı. Ne önemserdim, ne de kızardım. Lisedeydim, o sıralar gayriyahudi bir sevgilim vardı, ondan bahsetmem düşünülemezdi elbette. Senelerce başı sonu tanıdık bu cümlelere “maneya kavesa” (başını salla) yaptım. Babaannem iyice yaşlanınca ve biraz hastalanınca, cemaatten görüştüğüm çok az insandan biri olan bir arkadaşım ile bir plan yaptık. Kendisini babaanneme zengin Yahudi damat adayı

olarak tanıştıracak, onu mutlu edecektim. Başka bir şehirde üniversite okuyordum. Her gelişimde bu planı yürürlüğe sokmaya çalıştıysam da çeşitli sebeplerden dolayı bir türlü beceremedim. Bir süre sonra zaten çok geç kalmıştım.

Bkz. Novya/novyo, Rûya, Türk, Uygun, Vedre

Dario Moreno

Türkiye’de Yahudi olmak denince aklıma gelen ilk isim İzmirli şarkıcı Dario Moreno (1921-1968). Hangi yılda ve nerede doğduğuna dair internette çelişkili bilgiler olsa da 1960 yılına ait Brezilya’dan aldığı bir vizede 1921’de İzmir’de doğduğu yazıyor, kimlikteki adıyla Davi Arugete’nin. Ölümünden sonra babasının adı olan Dario’yu kullanmaya başlamış. İsminden dolayı uzun süre İtalyan zannettiğim, oynadığı onlarca Fransız yapımı film ve seslendirdiği İspanyolca ve Fransızca şarkıları duyduktan sonraysa nereli olduğu konusunda kafa karışıklığı yaşadığım, sonrasında Türkiye’de doğup büyümüş bir Sefarad Yahudisi olduğunu öğrendiğim ve bu sayede ilk defa Türkiyeli Yahudilik kavramıyla tanışmamı sağlamış kişidir kendisi. Geçim sıkıntısı dolayısıyla 4 yaşına kadar yetimhaneye bırakılan Moreno’nun gençliğinde geceleri Milli Kütüphane’ye gidip kendi kendine Fransızca çalıştığı söylenir. İzmir’den İstanbul’a ve sonrasında Paris’teki film setlerine uzanan kariyerinde çoğu zaman ince bıyığı ve gülümseyişiyle, *Deniz ve Mehtap*, *Sarhoş* (*Her Akşam Votka, Rakı, Şarap*), *Ya Mustafa*, *İstanbul*, *Coucouroucouc*, *Paloma*, *Adieu Lisbonne* gibi şarkılarıyla ve Brigitte Bardot ile oynadığı *Voulez-vous Dansez Avec Moi?* filmindeki dansıyla hatırlarım Moreno’yu. Adı İzmir’de Asansör Sokak olarak da bilinen sokağa verilmiştir. Sokağın bir yanında gitarıyla yakın arkadaşı Enrico Macias,

diğer tarafındaysa onun büstü ve büstün yanındaki panoda vasiyetinden bir bölüm vardır. Moreno, “İzmir, tatlı ve sevgili şehrim; bir gün şayet senden uzakta ölürsem, beni sana getirsinler fakat mezarıma götürürlerken ‘Öldü’ demesinler, ‘Uyuyor’ desinler, koynunda, tatlı İzmir’in” dese de, annesi Roza Hanım’ın talimatıyla İsrail’in Holon kentine gömülmüştür. *Her Akşam Votka, Rakı ve Şarap*’taki yorumunda bi-tip tükenmişliğin üzerine koyduğu coşkuyla her seferinde tebessüm etmemi sağlayan Dario Moreno, aynı zamanda İzmir’e bakışımı da değiştirmiştir.

Bkz. İzmirli, Karataş, Ölüm

David Stoilar

1940 yılında Romanya’da Yahudilere karşı uygulanan baskılar 1941’te daha da sertleşti. Romen Yahudileri Filistin’e ulaşmak için ülkeden kaçmaya başladılar. Struma gemisi Köstence’den hareket ettikten sonra motoru birkaç kez bozuldu. 15 Aralık 1941 günü Sarayburnu önlerine çekildi. Gemide kadın-erkek ve çocuk olmak üzere 769 yolcu vardı. İstanbul’daki Yahudi cemaati sandallarla gemiye yiyecek ve giyecek yardımı yaptılar. Dışişleri Bakanlığı gemideki yolcuların karaya ayak basmasına izin vermedi. 23 Şubat 1942 günü Struma gemisi Türk kurtarma gemisi eşliğinde Karadeniz’e çıkarıldı; susuz, yakıtsız ve gıdasız karanlık kaderine terk edildi. 24 Şubat 1942’de Struma bir patlama sonucu Riva açıklarında denize gömüldü. Gemiden bir tek David Stoilar adlı kişi kurtuldu.

Bkz. Borekas, Fırın, Saç, Tarih, Yirmi Kur’a, Ziyaret

isim

1. isim Torunu olan erkek, büyükbaba, büyükpeder
2. Büyükbabadan başlayarak geriye doğru atalardan her biri
3. Mevlevî tarikatında çile doldurmuş olan dervişlere verilen unvan
4. ünlem Yaşlı erkeklere söylenen bir seslenme sözü

Yahudi ırkçılığının stereotipleri uyarınca, Doğu Avrupa Yahudileri (Aşkenazlar) sert, akılcı ve duyarsız olur, İspanyol Yahudileri (Sefaradlar) ise yumuşak, hissî ve fazla duygulu. Büyükbabamla dedem bu tiplemeyi kanıtlar gibiydi! Biri keskin ilkeli, düzenli, planlı yaşayan, hislerini dışa vurmayan, iri yapılı bir Doğu Avrupalı; diğeri daha duygulu, çocuklarıyla torunlarını şımartan, zaman zaman bağırıp çağıran bir Akdenizli. Aşkenazlarla Sefaradlar arasında farklar olması çok doğaldır. Stereotipleri bir kenara bırakalım tabii ama iki grup arasındaki tarih ve coğrafya farkları kültürel farklar da yaratmıştır elbet. En başta, dilleri farklıdır: Sefaradlar İspanya'dan getirdikleri dilin 500 yıl boyunca evrimleşmiş bir şeklini konuşurken, Aşkenazlar Doğu Avrupa dillerinden birini veya Almancadan türemiş bir dil olan Yidiş konuşur. Mutfakları farklıdır. Hatta isimleri bile aynı değildir: Sefaradlar arasında Detoledo, Taranto gibi Akdeniz coğrafyasından kaynaklanan isimler yaygınken; Aşkenaz isimleri genellikle açıkça Doğu Avrupa kaynaklıdır, Grünberg, Goldenberg, Blau gibi. Bana gelirsek, üniversite yıllarımda ve daha sonra “sert” Aşkenaz büyükbabama daha yakındım galiba fakat çocukluk yıllarımda yıldızı “yumuşak” Sefarad dedemdi.

Bkz. Anadil, Dil, Gefilte Fish, Mezarlık, Sakal

isim

isim Çeşitli yiyeceklere güzel koku versin diye katılan yaprak

1950'li yıllarda İzmir'de her milletten insanın birlikte yaşadığı, birlikte çalıştığı çok yer vardı. Özellikle İzmir Yahudileri arasında her türlü meslek sahibini görebilirdiniz. Boyacı, bakkalı, kasabı, manavı, marangozu... Bazıları da Yossi gibi ticaretle uğraşırdı. İzmir'in zengin Yahudileri, ithalat-ihracat yapanlar, yağ fabrikası işleten ailelerdi. Onlar zengindi, pek sevilmezlerdi. Dışarıdan baktığınızda, uzun boyu, çatık kaşları, iri gözleriyle ürkebilirdiniz Yossi'den. Aksanlı gür sesi gök gürültüsü gibiydi. Hakkında bir sürü hikâye dolaşırdı: "Yahudi'dir, pintidir, cimridir, aksidir, yanında çalıştırdığı kızlara paralarını vermez." Bir gün, Karşıyaka'dan hareket eden vapur Konak iskelesine yanaşırken babama döndüm, "Ne işe yarar ki defne yapağı?" dedim. "Neden beni Yossi'nin işinde çalıştıracaksın?" diye soramazdım tabii. "Ateş düşürücüdür, terletir, çayı içilirse baş ağrın geçer, yemeklere lezzet katar" dedi babam. Heyecanlıydım, biraz da korkuyordum Yossi'den. İki katlı binanın üst katına çıktık. Kapıda karşıladı bizi Yossi, babamla sarıldılar; huyudur, hep garip arkadaşlar edinir kendine, dedim içimden. Onlar babamla kahve içti, ben çay. Bir süre sonra diğer genç kızların da çalıştığı atölyeye geçtik. Kocaman masaların etrafına toplanmış benim yaşımdaki genç kızları görünce bir parça rahatladım. Mutlu görünüyordlardı. Masaların üstündeki kurumuş defne yapraklarının en iyilerini ayıklıyorlar, diğer masadakilerse onları paketliyordu. Çabuk öğrendim işimi. En iyi arkadaşım patronumuz gibi Yahudi bir genç kız olan Adela oldu; o da pinti, cimri ya da aksi değildi. Bir de Rum kızı Eleni vardı sürekli kıkırdayarak konuşan. Yossi iş çıkışı bizimle Konak

vapur iskelesine kadar yürür, sabahları da bürosunun penceresinde bekler, “Sağ gidin, sağ gelin” demeden işe paydos etmez ya da işe başlamazdı. Paramızı vermediği hiç olmadı. Bayramlarda hediyeler dağıtırdı. Şimdi 80’ime merdiven dayadım ama Yossi, Adela ve Eleni’yi hiç unutmadım. Hak edenin hakkını vermeyi de Yossi’den öğrendim.

Bkz. Arkadaş, Çıfıt, Döngü, Dolap, İzmirli, Nina

Deha

isim (deha:) Arapça dehâ

1. isim İnsan zekâsının, insan kişiliğinin erişebileceği en yüksek düzey, dâhilik

2. Dâhi

Daha ilkokul çağındayken insanları zeki ve aptal kategorilerine ayırıyordu. Aptal bulduğu çocuklarla oynamaz, zeki kabul ettiği büyüklerle iyi anlaşırdı. Doktor dedesinin yakın arkadaşı olan komşuları ünlü psikiyatriste kendi başına gidip sohbet etmeye bayılırdı örneğin. Zekiydi gerçekten. Söz gelimi, benim öğrettiğim satrançta kısa sürede beni yener hale gelmişti. Yendiği partilerin sonunda “Zekâ bu, zekâ bu” çıgıllıkları atardı. Giriş sınavlarında hiç zorlanmadan seçtiği okulu kazanmıştı. Zamanla zeki çocukların yaşadığı sorunları o da kendine yakıştırdı. Sınıfları kolay geçiyordu ama ilişkilerinde zorlanıyordu. Bu arada, daha ortaokul günlerinceyken ona anlattığım dâhi Yahudileri idol haline getirmişti. Einstein’dan Spielberg’e, hepsine büyük ilgi duyuyordu. Bir gün anneannesi Selanik göçmeni dedemin soyadına, benim tipime ve kendince bulduğu diğer nedenlere göre “kesinlikle dönme olduğum” varsayımını iddia edince, başlangıçtaki hırçın ilişkimiz saygılı bir kılıfla kaplanıverdi. Söylediklerime itirazları azaldı. Dâhi değildim ama “Yahudi zekâm” var-

dı demek. Gün geldi, kendi zekâsının ardındaki olası Yahudi faktörünün peşine takıldı. Büyük bir hevesle aile kökenlerini araştırmaya başladı. Hatta bana gelip yardım istedi, ne de olsa öyle yada böyle biraz Yahudilik olduğu söyleniyordu bende. Böyle bir olasılıkla ilgilenmesem de yardımcı olacağımı söyledim. Anne tarafında umut yoktu ama o yine de anneanneyi zorladı. Baba tarafı didik didik edildi. Ne var ki, bütün çabamıza karşın hiçbir bağlantı kuramadık. Üzülmüştü, kısa süre de olsa büyük bir hayal kırıklığı yaşadı. Çat kapı bana geldiği bir gün “Biliyor musun,” dedim, “zekânı her zaman kıskanmışımdır.” Bana sıkıca sarıldı ve bir daha dâhi Yahudilerden hiç söz etmedik.

Bkz. Dönme, Maaminikos, Merey, Mesih, Onlar

Dil

isim

1. isim Ağz boşluğunda, tatmaya, yutkunmaya, sesleri boğumlamaya yarayan etli, uzun, hareketli organ, tat alma organı
2. Birçok aletin uzun, yassı ve çoğu hareketli bölümleri
3. Büyükbaş hayvanların haşlanıp pişirildikten sonra yenebilen dili
4. Ayakkabı bağlarının ayağı rahatsız etmemesini sağlayan ve bağ altına rastlayan saya parçası
5. *coğrafya* Kıstak
6. *denizcilik* Makaraların ve bastıkların içine yerleştirilmiş olan, üzerinden geçirilen halatı istenilen yöne çevirmeye yarayan, çevresi oluklu, küçük döner tekerlek
7. *mûzik* Bazı üflemeli çalgılarda titreşerek ses çıkaran ince metal yaprak
8. Anahtar

Çocukluğumda annem ve babam hep Türkçe konuşurdu. Bir tek Türkçe konuşmayan anneannemlerdi. Evimizde Türkçe konuşma konusuna çok önem verilir, hassasiyet

gösterilirdi. Benim çocukluğumda “Vatandaş Türkçe Konuş” kampanyası yoktu ama onun izleri bir şekilde sürüyordu. Bu yüzden ben Ladino, yani Judeo-Espanyol dilini ancak anneannem ve dedeme kulak misafiri olarak öğrendim. Babam entelektüel, aydın, okumuş bir doktor. Annem keza öyle; Amerikan Kız Koleji’ni bitirmiş ve bu 1940’lı yılların şartları için üniversiteyi bitirmek ayarında bir eğitim. Geriye dönüp baktığımda diyebilirim ki, okumaya değer verilen, okuma-yazma eyleminin desteklendiği bir çevrede büyüdüm. Ama Türkçe konuşmanın üzerinde bu kadar önemle durulduğu halde, bende bir kompleks oluştu Türkçe konusunda. “Acaba Türkçeyi düzgün konuşamıyor muyum? Acaba konuşurken dilim İspanyolcaya mı kayıyor?” diye bir huzursuzluk oldu. Türkçeyi aksanlı konuşuyorum diye kendime çok uzun zamanlar dert edindim. Dile çok hâkim olmama rağmen dilim kayıyormuş gibi geliyordu. Her yörenin kendi aksanı var diye kendimi teselli etmeye çalıştıysam da kusurlu bir Türkçe konuşmayı kendime yakıştıramıyordum. Bu yüzden topluluk önünde konuşmaktan çokça kaçındım. Bunu ancak bu olgun yaşımda aşabildim, şimdi artık konuşmalara çağırıldığımda kabul ediyorum.

Bkz. Anadil, Çiçero, E, H, I, Y

Dip de la Mar

“Denizin dibi” anlamına gelen Ladino deyim

Yahudiler denizle ilişkisi güçlü olan bir topluluk olsa gerek ki, birtakım büyü ve nazarların ancak deniz yoluyla def edilebileceğini düşünürler. Bunların içinde en bilinen ritüel şöyledir: Eğer kişi aniden ağır bir sıkıntı veya beklenmedik bir rahatsızlık geçirirse, bir yakını hastanın bedeninde dışa-

n çıkışı olan dokuz deliği işaret parmağıyla sayar. Sayım tamamlandığında avucunu hastanın ağzına götürür ve temsili olarak tükürmesini ister. Bu işlem üç kere tekrar eder. “Dip de la mar”, “denizin dibi” anlamına gelen, her seferinde temsili tükürük, denize temsili bir şekilde fırlatılırken söylenen ve günümüzde özellikle orta yaş üzerindeki Yahudi kadınlar tarafından hastalıkları bertaraf ettiği düşünülen sihirli sözcük öbeğidir.

Bkz. Anadil, Dil, Mumya

Dolap

<i>isim Arapça dūlāb</i>
1. isim Genellikle tahtadan yapılmış, bölme veya çekmelerine eşya konulan kapaklı mobilya
2. Su dolabı
3. Dönme dolap
4. İstanbul bedesteninde dükkân
5. tiyatro Orta oyununda sahnede dükkân veya ev olarak kullanılan dekor
6. Düzen

Serena'yla ilkokuldan arkadaştık. İzmir'de 90'lı yılların sonu. Birbirimizin evlerine gidip gelirdik. Evde saklambaç oynanır mı? O, kardeşi ve ben oynardık. Serena ve ailesinin isimleri gibi yaşantıları da bana yabancıydı. Tanıdık ama gizemli, başka bir kültürdendiler. Ne kendilerine ne de aileme nereden geldiklerini, belki çekindiğimden belki de gizemi sürdürmek maksadıyla, hiç sormadım. Bir gün ikimiz aynı dolaba saklandık ve bana, bugün kimilerimiz için bir mitoloji sayılan o hikâyeyi anlattı: Musa'nın Firavun'a kafa tutuşu. Onun anlatısından ilk kez soylarının kökenini öğrendim. “Bizim ülkemiz Mısır” dedi duygulanarak. İkimiz de

heyecanlanmıştık. Serena bir sırrı ele vermişçesine şaşkındı ama cesaretini de kutluyordu bir yandan. Bense pür dikkat onu dinliyordum. İşte çağlar boyu oradan oraya göç eden Sefarad Yahudilerinin hikâyesi benim için yeni başlamıştı. Karanlık bir dolapta.

Bkz. Arkadaş, Defne Yaprığı, Döngü, İsrail, Nina

Dota

“Drahoma” anlamındaki Ladino kelime

Zamanımın kız ailelerinin karabasanı; evlenmek için delikanlı ailelerinin kız ailelerinden talep ettikleri para. Bu garip âdete isyan ettiğimde babam açıkladı: “Yahudi kızları birer prenestir. Babalar kızlarının ‘elini isteyenler’e, yani onlarla dünya evine girmeye hak kazanmış olanlara biraz sermaye vererek kızlarının alıştıkları hayat tarzını sürdürebileceklerinden emin olmak isterler.” Tabii işin aslı bu kadar iyi niyetli değil! Dotası az olduğu bilinen Yahudi kızıyla aşk yaşamış nice Yahudi erkekleri biliriz ki -adları bizde saklı!- aşklarını bir kenara iterek parlak bir gelecek vadeden kızlarla güle oynaya dünya evine girmişlerdir. Hem de hiç utanmadan!

Bkz. Çıt

Döner&Limonata

1990’lı yıllarda Büyükada’da Yeni Büfe adında bir dönerci vardı. Hemen meydanda olan bu dönerci, koşer etten döner yapardı. Bu öyle bir dönerdi ki, şimdilerde etin tadını bile zor hatırlayan vejetaryen bir adamın hafızasında tüm can-

lılığıyla yer etmiştir 10 yaşlarında bir çocukken bu lezzeti ne kadar çok sevdiği. Bu büfe, özellikle Cumartesi akşamları cemaatin ergen gençlerinden oluşan arkadaş gruplarıyla dolup taşan bir mekândı. Dürüm ve pide arası dönerin yanı sıra fazla ekmek tüketmek istemeyenler için “yarıma tam”, yani yarım dürüme tam döner hizmeti de sunardı. Yeni Büfe, “lahmacun arası döner” de satardı, ki bu nadide kombinasyona nasıl bir arz talep dengesi sonucu ulaşıldığı hâlâ bir muammadır. Elbette koşer dönerci olduğu için ayran satılmaz, aileler çocuklarına pek müsaade etmedikleri için kola da içilmezdi. Peki bir büfede su dışında dönerle birlikte tüketilebilecek ne olabilirdi? Elbette limonata. 10 yaşındaki o çocuk, diğer pek çok ada çocuğu gibi, bunların uyumsuz iki lezzet olabileceğini hiç düşünmemişti. Ancak zamanla Türkiye’de döner-limonata ikilisini beraber tüketen pek de fazla insan olmadığını öğrendi; hatta bunun zevksizlik dahi sayılabileceği öğretildi. Oysa o, dönerle birlikte limonata içmekten mutluydu.

Bkz. Boyoz, Borekas, Filika, Filikas, Gefilte Fish, Hayal, Kabak, Lezzet, Pipitas de karpuz, Roska, Semola, Sübye, Şarope Blanco, Üçleme

Döngü

isim

1. isim Herhangi bir olayın birden fazla tekrarlanması

2. mantık Kısır döngü

2001 senesinin baharında, İstanbul’un gizli bir köşesinde, Boğaziçi Üniversitesi Psikoloji Bölümü’nün arka bahçesinde, yeni bir dostla oturulmaktadır. Laf dönüp dolaşıp kökenlere geldiğinde dostunuzun Musevi olduğunu öğrenir-

siniz. Şaşırmak tam da bu anda yaşanandır. Herkesin hep Türk, Müslüman olduğu, Kürtlüğün ve Aleviliğin sadece fışıldandığı dünyanızda küçük ama dönüştürücü bir çatlak oluşur. Şaşkınlığı yaratan, ismi yaygın bir Türk ismi olan arkadaşınızın aynı zamanda hem “öteki” hem de “sizden” olmasıdır. Amin Maalouf’la henüz tanışmamış bünye birden fazla kimliği kaldıramamış, sistem daha sonra utançla anımsanan bir hata vermiştir. 2015 senesinde, Berlin’de Alman bir meslektaş İngilizce aksanınıza ve görünümünüze bakarak Türk olduğunuza nazikçe şaşırdığında döngü tamamlanmıştır.

Bkz. Ad, Arkadaş, Defne Yaprığı, Dolap, İsim, Nina, Onlar, Öteki

Dönme

isim
1. isim Dönmek işi
2. Ameliyatla cinsiyet değiştiren kimse
3. <i>matematik</i> Biçimi değişmeyen bir şeklin eksenini çevresindeki hareketi
4. <i>sıfat, din b. (***)</i> Başka bir dindeyken Müslüman olan, mühtedi

Türkiyeli Yahudi olmak çocukluğunda “Türk” yani Müslüman bellediğin bazı kişilerin çok eskiden Yahudi olduklarını öğrenmeyi de getiriyor. Yakın zamanlarda Ilgaz Zorlu, *Evet Selanikliyim* (2001) kitabıyla bu olayı gizli ve utanılabilir bir durum olmaktan çıkarmaya çalıştıysa da Selanikli olmak henüz normalleşmedi, olsa olsa araştırmacılara konu oldu. Ilgaz Zorlu’nun *Evet Selanikliyim* kitabından çok önceydi, dönme bir aileden gelen yakın bir arkadaşımın evindeydim. Kocasını has be has Kemahlı bir Türktü. Arkadaşım dönmelik konusunu konuşmaktan hep kaçınır, ben de buna saygı duyar, konuyu açmazdım. Gel gör ki, o gün masada arkadaş-

mın has Türk eşi, biri için “Lenyo de banyo” deyiverdi! Ya-
ni “odun kafalı” demek için İspanyolca bir deyim kaçırmıştı
ağzından. Oysa İspanya nere, Kemah nereydi? İspanyolca ya
da Yahudice, dönmelerin de dili. Fransızca benim Türkçeme
ne yapıyorsa İspanyolca da onların dilini öyle etkiliyor. Ya
da ben çok çarpıcı bulduğum bir örnek yüzünden öyle sanı-
yorum! Selanıklılar “Yetişmeyeydim görmeye” kalıbını kul-
lanırlar. Yahudiler aynı kalıbı şöyle kullanır: “Ke me muera
yo no!” Çevirmesi, açıklaması bile zor!

**Bkz. Anadil, Cami, Deha, Komşu, Maaminikos, Merey, Mesih,
Onlar**

Duvar

isim Farsça dīvār

1. isim Bir yapının yanlarını dışa karşı koruyan, iç bölümlerini bir-
birinden ayıran, taş, tuğla vb. gereçlerden yapılan veya örülen di-
key düzlem

2. Bir toprak parçasını sınırlayan taş, tuğla, kerpiçten yapılan engel

3. Sonuç alınamayan yer

4. Engel

5. *spor* Voleybolda ağ üzerinde karşı takım oyuncusunun vuruşuna
karşı koyma

Rüyalarım da bile tozlu çatı katları, viraneler, metruk evler-
de dolaşırım. Gerçek hayatta da dolaştım. Çocukken de, bü-
yükken de. Duvarlara tırmandım. Sıkıcı gündelik hayatta
hiç görmediğim şeyler göreceğimi umduğum yerlere. Bilme-
diğim objeler, hiç tanımadığım otlar... Beni hiç hayal kırıklı-
ğına uğratmadı o yerler; hep bilmediğim, görmediğim şeyler
gördüm. Macera güdülerini tatmin için birebirdiler; bir ki-
taplar, bir de duvarların gerisindekiler. İstanbul-Balat'ta an-
nemin halalarının yaşadığı Vodina Caddesi'nde de bir duvar

vardı. O kadar yüksekti ki, hiçbir zaman gerisinde ne olduğunu görmem mümkün olmadı. Devasa kapısı demir miydi, ahşap mıydı artık hatırlamıyorum. Gidip bakamam da şimdi. Ama kilidin paslı olduğunu hatırlıyorum; kırılıp dökülür bir gün, görürüm belki ne var orada, diye düşünmüştüm. Çocukluktan çıkıp medeni cesaretimin arttığı bir ara civardaki amcalara “Bu duvarın arkasında ne var?” diye sorduğumu hatırlıyorum. Bir cevap alana kadar sormaya devam ettim. Cevap “Kilise”ydi. Otuz yıl kadar sonra iki şey oldu bu duvar konusunda: Birincisi, tamamen tesadüf eseri o duvarın gerisinde ne olduğunu öğrendim. 39 yaşında turist olarak gittiğim bir şehirde âşık olduğum adamın ülkesinden bir yayınevinin ısmarladığı gezi kitabı için İstanbul’un sinagoglarını araştırırken, o “kilise”nin sinagog olduğunu öğrendim. İkincisi, bir zamanlar bu duvarın gerisinde sürdürülmüş hayatı düşünürken, hâlâ İstanbul’da Yahudi hayatının duvarların arkasında, “diğerlerine” görünmez olacak biçimde sürdürüldüğü kafama dank etti. Şimdi yaşadığım Orta Avrupa ülkesi şehrinde de Yahudi törenleri, şenlikleri hâlâ duvarların arkasında yapılıyor.

Bkz. Çıt, Havra, Onlar, Sinagog, Sünnet

E

Alfabenin 6. harfi

Türkçemin sorunsuz ve iyi olduğunu biliyorum. Anne ve babamınki de öyle. Biraz melodik konuşmak dışında pek göze çarpmıyor onlardaki veya anneannemin konuşmasındaki küçük farklılıklar. Ama bazı kelimeler yok mu! Onları konuşurken kullanmamak için neredeyse takla atardım çocukken. Çünkü dikkat çekerdi. Arkadaşlarım kötü niyetli olmasa bile beni uyarmak için durdurur ve koca bir hikâyenin içinde o kelimeye dikkati çekerlerdi. Zenci, Cem, Cenk, renk... Fark ettim ki, e'den sonra n veya m gelince e'yi açık söylüyorum, tıpkı diğer Yahudiler gibi. Çok uğraştım düzeltmek için. Alfabeyi tekrarladım a'dan e'ye kadar. Sonra da o e'yi söylediğim gibi söylemeye çalıştım bu sıkıntılı kelimeleri. Bazen oldu, bazen olmadı. Bir gün bir görüşmede "Neden spikerlik için başvuramuyorsunuz?" diye sorulduğunda, kendim bu eksikliğimi dile getirmiş, diksiyonumun o kadar

da iyi olmadığını söylemiştim. Zaman geçti, bir dönem diksiyon kursuna mı gitmeliyim diye düşünmeme sebep olan bu küçük harfi takmaz oldum. Hâlâ hatalı söylüyorum muhtemelen e'leri çoğu zaman ama artık bu küçük farklılığımla barıştım, beni rahatsız etmiyor.

Bkz. Anadil, Çiçero, Dil, H, I, Y

Ecnebi

sıfat (ecnebi:) Arapça ecnebi

sıfat Yabancı

Yahudi olan nişanlım askerlik hizmetini sakıncalı kuradan çekip Sarıkamış'ta yapıyordu. O zamanlar evde telefon yoktu. Kendisine telefon açmak için postaneye gitmiştim. PTT memuresine nişanlımın adını verdiğimde yüzüme uzun uzun baktı. Ardından, "Hanımefendi telefon bağlatmak istediğiniz insan 'ejnebi', ne işi var askerde?" diye şaşkınlıkla sordu. Nişanlandığımdan beri, ecnebi kelimesini ilk duyuşum olmamıştı bu, ne de son duyuşum olacaktı.

Bkz. Ad, Askerlik, Gazete, Gâvur, Gelin, Nüfus Cüzdanı, Onlar, Öteki, Türk, Vedre, Yine, Yemin

Edirne

özel, isim (edi'rne)

özel, isim Türkiye'nin Marmara Bölgesi'nde yer alan illerinden biri

Edirneli annem kendisini "Trakyalı" diye tanımlar. Birlikte taksiye bindiğimizde taksi şoförüyle arasında geçen "memleketin neresi" muhabbetinin bir yerinde mutlaka Trakyalı

olmanın ne güzel bir şey olduğunu söyler. Geçenlerde anneme sordum: “Trakyalı olmak ne demek, Trakya deyince aklına ne geliyor?” “Trakyalı, yaşamı, keyfi sever. Güzel yemek yemeyi, eğlenmeyi, sıcak dostlukları sever. Trakya deyince bağlar, bahçeler ve Edirne’den geçen üç nehir gelir aklıma: Tunca, Arda, Meriç” diye cevap verdi bir çırpıda. Edirne’deki çocukluğundan ne kalmıştı peki aklında? “Bulgar, Yunanlı, Ermeni komşularımız vardı. Bizim mahallenin yakınında Atatürk’ün yaptırmış olduğu Halkevleri, hem spor salonuydu hem müsamere, balolar yapılırdı orada. Ne bilmiş şeydi şu Atatürk. Annem ve teyzemle pek aşina olmadığımız meyve-sebzelerin ekildiği bostanlara giderdik. Çarşıdan satın alamadığımız şeyleri, mesela çileği oradan alırdık. Yazın atlı arabalarla harika bir bahçe olan Bülbül’e giderdik. Pastalar, çörekler yenir, gazozlar içilirdi. Evimize yakın Reşadiye Bahçesi gazino gibiydi, şarkıcılar gelirdi. Sonra açık havada sinema oldu. Edirne’de Purim bayramı gerçek bir bayram gibi kutlanırdı. Saraçların orada Purim’de cambazların geldiği bir lunapark kurulurdu. Purim’de annem, masapan, folares ve mavlaç yapardı. Folares’in ortası Rumların çöreği gibi yumurtalıydı. Komşulara bu yiyecekler ‘mosa’lar tarafından tepsilerde götürülür, onlardan da aynı şekilde bize gelirdi” diye anlattı annem. Annemi en son iki yıl önce Edirne’ye götürdüm. Sinagogun yanında yer alan harap haldeki evinin dışında mahallesi pek de değişmemişti fakat anlattığı insanların çocukları, torunları, kimsecikler yoktu artık.

Bkz. Börekitaş, Mosa, Nereli-siniz?

isim, fizik Fransızca électrique

1. isim, fizik Maddenin elektron, pozitron, proton vb. parçacıklarının hareketleriyle ortaya çıkan enerji türü

2. Bu enerjinin gündelik hayatta kullanılan biçimi

3. Bu enerjiden elde edilen aydınlanma

4. Fiziğin, bu enerji ile oluşan olaylarını inceleyen kolu

5. Çarpıcılık, cazibe, canlılık

İstanbul'da Asmalı Mescit Mahallesi'nde, aslında hiç genişlemediği halde şimdi sokaklıktan caddeliğe terfi eden Asmalı Mescit Sokağı'nın Sofyalı Sokak ile kesiştiği yerde yine eskimekten ve kötü biçimde onarılmaktan başka bir değişim göstermeyen üç katlı ama genişçe bir bina vardır. Bugünkü adı Paşa İş Hanı'dır. Asıl adıysa Grayver Paşa Hanı'dır bu binanın. Dr. İzidor Grayver Paşa bir Osmanlı Yahudisi, sivil paşasıyken, 1898 yılında, arkadaşları Dr. Yüzbaşı Rafael Dalmediko, Dr. Avramino dö Kastro, Abraham Gerson, Amiral Dr. İzak Molho Paşa, Jakob Habib, Jozef Halfon, Robert Levi, Yuda Levi Kebapçioğlu, Samuel Rizo, Elia Suhami, Rafael Levi ve Dr. Eliyas Kohen Paşa ile Balat'taki Or-Ahayim Hastanesi'ni Sultan II. Abdülhamid'in fermanıyla küçük bir sağlık ocağı olarak kuran bir zat. Bugünkü Paşa Hanı o yaptırır ve ikinci katında oturur. Bina'nın birinci ve üçüncü katlarında ikişer daire, paşanın katında iki daire boyunda tek bir daire vardır (yaklaşık 300 metrekare). O zamanki adıyla Pera'ya açılan Asmalı Mescit'in sakinleri Rumlar, Ermeniler ve Yahudilerdi. 1958'de Grayver Paşa Hanı'nın sakinlerinin hepsi Yahudi'ydi. Birinci kat-taki sol dairede, annesi ve babası İkinci Dünya Savaşı'nda kamplarda öldürülmüş bir Macar Yahudisi Yehova Şahidi gençle halasıyla (veya teyzesiyle) anne veya babaannesi

otururlardı. Sağdaki dairedeyse iki kızlarıyla İtalyan uyruklu ama İstanbullu bir Yahudi ailesi otururdu. Bina, paşanın ölümünden sonra dul karısına kalmıştı. Söz konusu yıllarda yaşı geçkineden de ileri olan kadın artık koltuğundan kalkamayacak halde, siyah taftadan hışır hışır sesler çıkaran bir tören elbisesi ve yüzünü örten bir tülle tamamlanan bir siyah şapka ile otururdu. Dairesi loştan da öte karanlıktı. Oraya ay başlarında kira ödemek üzere gidilirdi. Bayan Grayver uzamış kirli tırnaklı elini uzatır parayı alır, anlaşılmaz sözler mırıldanırdı. Üçüncü ve son katın sağ dairesinde iki oğlunun ikisi de sonradan İsrail'e göçmüş bir başka Yahudi ailesi otururdu. Soldaki dairedeyse yüzde 75 Sefarad, yüzde 25 Aşkenaz tek çocuklu bir aile. Binanın bütün sakinleri birbirleriyle görüşür, çocukların hepsi arkadaşlık ederdi. Yaşlılar İstanbul mezarlıklarında yerlerini aldılar, çocukların hepsi yurt dışına çıktılar ve oraya yerleştiler. Apartman dairelerinin kapılarının üstünde bugün antikacılar da satılan beyaz emayeden Elektrik ve Gaz abonelik numaraları yazan plakalar var ya, Dr. İzidor Grayver Paşa'nın kilerin ikisinin de üstünde "1" yazıyordu.

Bkz. Onlar, Öteki

El Sodro

"Sağır" anlamına gelen Ladino kelime

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü (1884-1973) için kullanılan bir kod addır. Azınlıklar hafızasında çok önemli bir yer edinen Varlık Vergisi Kanunu'nun Cumhurbaşkanı İsmet İnönü döneminde kabul edilmiş olması nedeniyle İnönü azınlıklar arasında "kötü" bir figür olarak yer etmiştir. İnönü hakkında edilen, genellikle olumsuz yorumlarda, ismi te-

laffuz edilmeyip “El Sodro” kod adıyla kendisine atıfta bulunulur.

Bkz. La Furtuna, Mandar, Saç, Sermaye

Emek Sineması

Melek Sineması, İpekçiler tarafından 1924 yılında açılmış ve döneminin en parlak sineması olmuştur. Ama sinemanın da yer aldığı bloğun sahibinin kim olduğu Varlık Vergisi yıllarında ortaya çıktı. Uzun yıllardır İstanbul’da emprezaryoluk yapan Rum asıllı Jean Lehman, Yahudi asıllı Hügo Arditi ve Saltiel, ödeyemeyecekleri bir vergiyle karşılaşınca, ellerindeki yapıları satmak zorunda kaldılar. Melek, Cercle d’Orient bloğuyla birlikte Belediye tarafından kelepir bir fiyata satın alındı. 1943 yılında İstanbul Belediyesi tarafından yayımlanan *Güzelleşen İstanbul* adlı kitapta Cercle d’Orient külliyesi, belediyenin “yeni varidat kaynakları” arasında gösterilerek şu bilgiler veriliyor: “Beyoğlu’nun en iyi kıymetli yerinde, İstiklâl Caddesi’nin ortasında bulunan Serklidoryan binaları 1.100.000 liraya, binalardaki gayrimenkuller de 71.500 liraya satın alınmıştır. Satış sahası 410.350 metre kare olan bu gayrimenkul üç parça ise de heyeti umumiyesi birbirine bitişiktir. Esas itibarıyla kulüp olarak kullanılan asıl Serklidoryan binasından başka Melek, İpek ve Sümer sinemaları da satın alınan binalar grubuna dahildir. Bu sinemalarda (3.600) koltuktan başka müteaddit balkonlar ve localar vardır. İstiklâl caddesinde, Serklidoryan binasının altında sekiz dükkân ile iki sinema medhali [girişi], yan cephedeki Yeşilçam sokağında ise, bir dükkân, bir matbaa ve ayrıca iki ev mevcuttur. Bütün binaların su, elektrik ve kalorifer tesisatı mükemmeldir. Serklidoryan binasının asansörü olduğu gibi, bu binanın medhalindeki asma katlarda da birahane, ter-

zihane olarak kullanılan kısımlar vardır. Bu binaların senelik kira bedelleri 100 bin liraya yakındır.” İstanbul Belediyesi’nin 1947 yılında çıkardığı bir diğer yayındaysa “Serkldor-yan Bloku’nun (...) en az 5-6 milyon lira değerinde” olduğu yazmaktaydı. Belediye tarafından 1951 ve 1956 yıllarında iki kez satışa çıkarılan Cercle d’Orient bloğu, ihaleye Emekli Sandığı dışında kimse katılmadığı için önce satılamadı. Sonunda ihalenin koşulları tamamlandı ve 4 Ocak 1957 tarihinde Emekli Sandığı, 26.5 milyon liraya bloğun sahibi oldu. Emekli Sandığı’nın kurduğu Emek Film, Melek’i Emek Sineması adıyla işletmeye başladı. Emek yıllarca birinci vizyon filmleri getirerek, İstanbul Film Festivali’nin ev sahipliğini yaparak İstanbul’un kültür yaşamında onurlu bir yer taşıdı. Sonra yıkımı gündeme geldi. İnsanların buna karşı çıkışı, direnmeleri gazla, tomalarla önlendi. Gözler kapandı, kulaklar tıkandı ve İstanbul’un ayakta kalan bu en eski sinema binası yıkıldı, burada yapılan bir AVM’nin üst katlarına taşındı. Sahte Emek işte burada boy gösteriyor...

Bkz. Arditi

Entrevista

“Görücü usulü tanışma” anlamında kullanılan Ladino kelime

Anglosakson âlemin “date” olarak adlandırdığı, Türk popüler kültüründe karşılığı “çıkma” olan deyimın Ladino dilinde ifade edilmiş hali. Yani bir genç erkekle bir genç kızın buluşmaları. Anglosakson âlemin “blind date” veya “matchmaking” olarak tabir ettiği bir çöpçatanlık işlemi. Genç Yahudilerinin Yahudi olmayan biriyle evlenmeleri, yani karma evlilikler, Yahudi toplumunun uzun vadede demografik anlamda son derece azalmasına yol açacağından, gerek toplum li-

derleri gerek aileler bekâr Yahudi gençlerin akranları olan bir genç kız veya erkekle evlenmelerini sağlamak ümidi ve amacıyla bu bekâr gençleri birbirleriyle buluşturmayı amaçlarlar. Gençlerin bu buluşması “entrevista” olarak anılır.

Bkz. Çıt, Damat, Dota, Novya/novyo, Rûya, Türk, Uygun

Erkeklenmek

Kitabevinde çalışan birisi olarak sıklıkla birilerine kitap önerdiğim olur. Bunların birçoğu çok severek okuduğum kitaplardır. Bazen de kitap önerirken amacım provoke etmektir, mesela Dersim Soykırımı’nı anlatan bir kitabı bu konuya mesafeli yaklaşan insanlara tavsiye ederek. Yine provoke etmek için önerdiğim favori kitaplarımdan bir tanesi de André Acıman’ın *Adınla Çağır Beni*. Aşk romanları seven herkese, bu kitabın bugüne kadar okuduğum en iyi ikinci aşk romanı olduğunu söylerim. Tabii ki hemen birincisini sorarlar. Birincisi Marcel Proust’ın *Swan’ın Bir Aşkı*. André Acıman da zaten Proust uzmanı. Roman, iki erkeğin aşkını anlatıyor. Bu kitabın sonunu eğer bir kafede değil de evimde bitirmiş olsaydım, kitabı ağlayarak bitirmiş olacaktım. Bir yandan da bu kitabı önermek, iki erkeğin aşkını okumasını ve bu konuda düşünmesini istediğim insanlara yaptığım bir tür halkla ilişkiler çalışması. Bu kişilerden bir tanesi, bir dönem kitabevine sık sık gelen bir yazardı. Önerim üzerine kitabı aldıktan bir süre sonra kitabevine yeniden uğradığında “Kitabı okudunuz mu?” dedim. “Okudum, çok şaşırdım!” dedi. Merak etmiştim. Aklımdan birçok sebep geçti. Fakat onun söylediği sebep aklımın ucundan bile geçmemişti. Zira asıl şaşırdığı, bir Yahudinin “böyle bir kitap” yazmasıydı! Nedenini sordum. “Yahudiler muhafazakârdır. Bu nedenle, eşcinsel bir hikâye yazamazlar” diye başladı söze ve Yahudi-

lere dair bildiğini düşündüğü her şeyi bir bir sıralayarak “erkeklenmeye” devam etti. Tersî fikir beyan ettiğimde ona direniyorum diye bozuldu. Tarihin tersî örneklerle dolu olduğunu söylediysem de onun kararı kesindi.

Bkz. **Onlar, Öteki**

Erol Güney

Gazeteci, çevirmen, göçmen Erol Güney, Michel Rottenberg adıyla 1914'te Odessa'da doğdu. Sovyet ihtilalinden sonra 1920'de annesi ve ağabeyiyle Türkiye'ye sığındı. 1937'de Türk vatandaşlığına geçti ve Erol Güney adını aldı. *France-Soir* dergisinde ilk yazısı yayımlandıktan sonra Fransız gazete ve dergilerinde yayımlanan yazıları Alain Guiney imzasıyla çıktı. Hasan Âli Yücel 1939'da dünya klasiklerinin Türkçe yayımlanması için Tercüme Bürosu'nu kurdu. Erol Güney, 1940'ta dostu Sabahattin Eyüboğlu'nun önerisiyle Tercüme Bürosu'nda çalışmaya başladı. Puşkin'den, Gogol'den, Gonçarov'dan, Turgenyev'den, Çehov'dan, Dostoyevski'den, Molière'den, Platon'dan önemli eserler çevirdi. Milli Eğitim Bakanlığı'nda çalıştığı sürede hiçbir ayrımcılık görmediğini ve çok iyi dostluklar kurduğunu anlatıyor. Erol Güney'in kedisi Edibe, dostu Orhan Veli'nin onun için yazdığı şiirle ün kazandı. 1945'te Halikarnas Balıkcısı Cevat Şakir Kabaağaçlı'nın düzenlediği ilk Mavi Yolculuk'a katıldı. 20 Mart 1955'te Agance France Presse'e verdiği bir haber nedeniyle tutuklandı ve Yozgat kampına gönderildi. 20 Mart 1955'te Türk yurttaşlığından çıkarılarak sınır dışı edildi. Fransa'ya gönderildi. Paris'te bir süre *Le Monde* ve *Agance France Presse*'te çalıştı. 1955 yılının sonunda vapurla İsrail'e doğru yola çıktı. İsrail'de de gazetecilik yaptı. Oraya gittiğinde İbranice bilmiyordu. Erol Güney Türkiye'de olduğu gibi İsrail'de de

istihbarat örgütü tarafından takip edildi. 35 yıllık mecburi bir ayrılıktan sonra, 1990'da özlemini çektiği İstanbul'a geldi. Daha sonra da birkaç kez İstanbul'u ve dostlarını ziyaret etti. 11 Ekim 2009'daki ölümünden önce birkaç kez İstanbul'u ve dostlarını ziyaret etti.

Bkz. Anavatan, İsrail, Mossad

Fatiha

özel, isim (fa:tiha) Arapça fâtiha

özel, isim Kur'an'ın ilk suresi

1960'lı yıllar; ilkokul dördüncü sınıftaki bir kızdan Fatiha suresini okumasını ister öğretmen. Kız ayağa kalkıp su-
renin ilk ayetini okur, sonra kem kûm ederek susar. Öğret-
men kaşlarını çatarak kıza oturmasını emreder. Kızın yanın-
da munis yaradılışlı bir oğlan oturmaktadır. Oğlan Fatiha'yı
bir solukta okur. Bunun akabinde öğretmen kızı şöyle azar-
lar: "Evinde bu dualar okunmayan arkadaşın bu sureyi ne
güzel ezberlemiş, utanmalısın." Kız yanındaki oğlana bakar,
göz göze gelirler. Sonra Yahudi oğlan her zamanki sükune-
tiyle önündeki din dersi kitabına eğer başını. İkisi de yıl so-
nunda 5-Pekiye alarak din dersini atlatmışlardır.

isim, edebiyat Arapça fıkra

1. isim, edebiyat Kısa ve özlü anlatımı olan, nükteli, güldürücü hikayecik

2. edebiyat Köşe yazısı

3. hukuk Kanun maddelerinin kendi içlerinde satır başlarıyla ayrıldıkları ufak bölümlerden her biri

4. Paragraf

5. anatomi Omur

İki Yahudi adam bir kilisenin önünden geçerken kilisenin duvarında bir afiş görmüşler. Afişte şöyle yazıyormuş: “Kiliseye gelerek Katolik inancını benimseyen kafirlere 30 bin dolar veriyoruz.” İki Yahudi afişi gördükten sonra bir an duraksamışlar. Ancak birbirlerinden çekindikleri için en çok sevdikleri şey olan parayı alarak din değiştirmeyi göze alamamışlar. Ayrıca teklifin ciddiliğinden de şüphe etmişler. Aradan bir hafta geçmiş. Yine aynı iki adam kilisenin önünden geçiyorlarmış. Biri diğerine dönerek şöyle demiş: “Acaba gerçekten de parayı veriyorlar mı? Hani kabul edeceğimden değil ama merak ettim...” Devamını yazmaya gerek yok. Bu ve Yahudilerle ilgili tüm benzer fıkralar para düşkünlüğünden, cimrilikten ya da güven sorunundan bahseder. Nadiyen kibar ağızlarda “Bu bir fıkra elbet” diye özürümsü bir şekilde sonlanır.

Bkz. Havra, Salamon, Sinagog

isim Rumca

1. isim Bir şeyin tozunu, kirini gidermekte veya bir şeye boya, cila sürmekte kullanılan, bir araya getirilerek bağlanmış kıl vb.nden yapılan araç

2. Resim yapma sanatı ve biçimi

3. Paylama

4. *madencilik* Çökmeyi engelleyen bağların oynamasını veya kaymasını önlemek için aralara yerleştirilen direk parçası

Okuduğum üniversitede, 70'li yılların sonlarına doğru, bölüm arkadaşlarımdan biri Yahudi'ydi. O sıralar Eurovision şarkı yarışmasında İsrail birinci olmuştu. Kutlama amacıyla telefon açtığımda ateist olan arkadaşım "Bana ne o ülkeden" minvalinde sözler sarf ederek beni terslediğinde Yahudilerden ilk fırçamı yemiş oldum. Zamanla dostluğumuz arttı, ailesinin içine girdim ve onun deyimiyle "iki don bir kağalon" olmuştuk. Bu deyimın aynı kaba sıçmak anlamına geldiğini ve dostluk nişanesi olarak kullanıldığını keşfettim. Bir yandan da, Türkiye'deki Yahudilerin iki isim kullandıklarını görüyor ve onlara Türkçe olmayan isimleriyle hitap etmeyi seçiyordum. Bir gün arkadaşımın ablasına seslenirken dilim sürçtü ve İspanyolca adını söyleyemedim. "İspanyolca adı mı söyleyemiyorsan, diğerini kullan bari!" diye azarladı beni. Böylelikle, arkadaşımın sözünü esirgemeyen ablası Yahudilerden yediğim ikinci fırçayı atmış oldu.

Bkz. Ad, Anadil, İsim, Reyhan, Raşel, Ülke

isim Rumca

1. isim İçinde genellikle odun yanan, her yanda aynı derecede ısı oluşturarak ekmek, pasta vb. pişirmeye yarayan, tavanı tonoz biçiminde, önünde tek açıklık bulunan ocak “Pastacı fırını.”

2. sıfat Bu ocakta pişirilmiş

3. Ekmek, pasta vb.nin pişirildiği ve satıldığı dükkan

4. Elektrik, tüp gaz ve doğal gazla çalışan, yiyecekleri pişirmeye veya ısıtmaya yarayan alet
“Elektrik fırını.”

5. Bir maddenin fiziksel veya kimyasal değişime uğratılması amacıyla içinde ısıtıldığı araç

Annem anlatırdı, 1940’lı yılların başında dünyadaki Yahudiler korkulu zamanlar yaşarken, Yahudilerin gaz odalarında yakılıyor olduğu haberleri Türkiyeli Yahudilere de ulaşmış. Tam o dönemde, çeşitli askerî ve devlet erkânının özel gecelerinde, güzel sesinden dolayı sahne alması için çağırılan, iffetli Yahudiler tarafındansa hafifmeşrep kabul edilen genç bir kadın varmış. Bu kadın anneme bir gün şunu anlatmış: İzmir-Konak semtinin askerî lokaline şarkı söylemek için çağırıldığı gecelerden birinde, bir ara tuvalete gitmiş ve iki askerin diyaloguna tanık olmuş. Askerler, bulundukları lokalde Yahudiler için bir fırın inşa edildiğini ve zamanı gelince kullanılmaya hazır halde olduğunu konuşuyorlarmış. Kadın, bunu duyduktan sonra fırın kelimesinden ürker olmuş. Keza annem de. Fırın, o dönemde Yahudilerin tahayyülünde masumiyetini kaybeden ve anlamını değiştiren kelimelerden biridir belki de.

Bkz. David Stoilar, Saç, Tarih, Yirmi Kur’a, Ziyaret

“Büyüyünce ne olacaksın?”, “Annem gibi büyüyüp fikse gideceğim.” Yaşıtım birçok kız arkadaşımın karşısındaki örnek kadın şekli buydu. Gündüzleri ev ihtiyaçlarını halleden ev hanımı anne, daha sonra kuaföre uğrar, şık bir şekilde giyinir, makyaj yapar ve saat iki civarı bir arkadaşının evine kart oynamaya giderdi. Oynanan kart oyunu dönem dönem değişse de öğle yemeği ve çocukların okuldan geliş saatlerine rastlayan tatlı masasının zenginliği değişmezdi. Eğer “fiks” sırası bizim evdeyse akşama ziyafet var demekti. Benzer fiksler akşamları eşlerle de düzenlenirdi. Şıklık ve ikram o buluşmaların da olmazsa olmazıydı. En şık örtüleri, misafir yemek takımları, Şabat dışında ancak böyle buluşmalar da çıkarılırdı ortaya. Bu esnada, anneler kızlarına öğüt de verirlerdi: “Kart oynamayı sev çünkü oynamazsan yalnız, arkadaşsız kalırsın.”

Bkz. Çay

Fikret Hanım

Lisede Fikret Hanım isminde bir tarih öğretmenimiz vardı. İyi bir öğretmen olsa da tarih dersini din dersine dönüştürüyordu. Dört Halife Dönemi, Emeviler, Abbasiler... İslâm tarihini anlatırken İslâm dininin sözcüsü gibi davranırdı. Sınıftaki Levanten Katolik olan bir kız öğrenciyle beni ayağa kaldırır sorular sorardı. Levanten öğrenciye Hristiyanlığa, banyasa Yahudiliğe dair sorular yöneltirdi. Deşer, deşelerdi. “Yahudi ne demek? Size niye Yahudi deniyor?” Ben sorduğu soruların cevaplarını bilmezdim. Böyle dinî bir eğitim al-

mamıştım ki! Tam kırk beş sene geçti okuldan mezun olalı. Bazen sınıf arkadaşlarımızla bir araya geliriz, hâlâ Fikret Hanım'ın taklidini yaparlar: “Kalk, Yahudi ne demek?”
Bkz. Kolej, Kızarıklık, Okul, Öğretmen, Tören

Filika

isim, denizcilik (fili'ka) İtalyanca feluca

isim, denizcilik Cankurtaran sandalı

Filika, Türkçede sandal, Ladino dilindeyse üçgen şeklinde yufka böreği demektir. Bir arkadaşımın kızına ilkokulda öğretmenini “Filika ne demektir?” diye sormuş. Kız da “Bu kelimenin iki anlamı vardır” demiş. “Biri kayık, diğeryise bir börek çeşidi.”

Bkz. Anadil, Boyoz, Borekas, Döner&Limonata, Filikas, Gefilte fish, Hayal, Kabak, Lezzet, Pipitas de karpuz, Roska, Semola, Şarope Blanco, Üçleme

Filikas

“Erişte” anlamında Ladino kelime

14-15 yaşlarında olmalıyım, annem bir gün beni bakkala gönderdi. Evimizin hemen altındaki bakkala indim ve filikas istedim. Bakkal öyle bir ürünleri olmadığını söyledi. Bu kadar sıklıkla yapılan yaygın bir yemeğin bakkalda olmaması beni şaşırtmıştı. Gerisin geri eve döndüm ve anneme bakkalda filikas olmadığını ilettim. Annem de bir o kadar şaşırmış görünüyordu. Fakat annemin yüzündeki şaşkınlık bir çırpıda şüpheyile yer değiştirdi ve bakkaldan gerçekten “filikas”

mı istediğimi sordu. Evet, istediğimiz bu değil miydi? O gün filikasın aslında erişte olduğunu öğrendim. Yağ ve salçayla az kavrulduktan sonra su katılarak pişirilen bu leziz yemeği daha sonra her yediğimde filikas mı yoksa erişte mi yediğim konusunda kafam karışmaya devam etti.

Bkz. Anadil, Boyoz, Borekas, Döner&Limonata, Filika, Gefilte fish, Hayal, Kabak, Lezzet, Pipitas de karpuz, Roska, Semola, Şa-rope Blanco, Üçleme

Franses

“Fransızca” anlamında kullanılan Ladino kelime

Sefarad dilinin gerilemesine yol açan “sosyetik” dil. Osmanlı İmparatorluğu’nda Fransız etkisi ve hayranlığı asker-sivil üst sınıfların Fransız eğitiminden geçmelerini beraberinde getirirken, 20. yüzyılın başlarında İstanbul’da kurulan Alliance Israelite okullarında Yahudiler Fransızca eğitim görmeye başladılar. Böylece üst sınıftan eğitilmiş Yahudiler Ladino yerine kendi aralarında da Fransızca’yı kullanmaya yöneldiler. İspanya kökenli Yahudiler, yüzyıllar içinde saflığını yitiren ve eski İspanyolcaya dayanan Ladinoyu aşağılar oldular. Üst sınıflar, kültürlerini nesilden nesile taşıyan en önemli unsur olan dillerinden uzaklaşırken, kültürü aktarmak ve yeniden üretmek alt sınıftan Yahudilerinin omuzlarına kaldı. Onlar da sosyetiklerle dalga geçiyorlardı muhtemelen. İhanete uğrayan Ladino dili giderek gerilerken üstüne bir de 40’lı yılların “Vatandaş Türkçe Konuş” kampanyasından darbe yedi. Azınlık duygusu, korkular, rahatsızlıklar dili silmeye başladı. Giderek evlerde bile Türkçe konuşmak, kültürden, folklordan uzaklaşmak erdem haline geldi. Eski-lerden dinlenen masallar, tekerlemeler, şarkılar, cohalar ar-

kaik hale geldi, gençler (ben dahil) Ladinonun eklektik, uydurma hatta komik bir dil olduğunu düşünür oldular. Ta ki, muhtemelen, dünyada etnik uyanışların ve azınlık hakları yükselişinin etkisiyle yakın tarihte değeri yeniden anlaşıncaya kadar...

Bkz. Anadil, Çiçero, Dil, Fransızca

Fransızca

özel, isim

1. *özel, isim* Hint-Avrupa dillerinden, Fransa ve Fransız uygarlığını benimsemiş ülkelerde kullanılan dil

2. *özel, sıfat* Bu dille yazılmış olan

Fransızların anadili olan ve 19. yüzyıl sonunda Osmanlı topraklarında açılan kimi Yahudi mekteplerinde okutulan dil olan Fransızca, Türkiyeli Yahudileri anadilsiz bırakan dildir aynı zamanda. Biz evde Fransızca konuşurduk, hayatım boyunca babamla tek Türkçe laf etmemişimdir. Oysa kızım la Türkçeden başka dil konuşmayız, o Fransa'da yaşadığı halde. Ayrıca cümlelerim çoğu zaman devriktir, bir türlü Türkçe dil mantığına uyum sağlamazlar. Arka planda Fransızca dil yapısı kendini hep belli eder. Hızla haberleşmek için yazdığım da, ilk aklıma gelenlerin anlaşılması için cümlelerin ikinci yarısını kesip ilk tarafa yapıştırmam gerekir. Yani iki kere yazmam gerekir; önce Fransızca yapısıyla, sonra da Türkçe yapısıyla.

Hayat bize kolay değil yani.

Bkz. Anadil, Çiçero, Dil, Franses

Gâvur

isim, din b. (***) Farsça gebr

1. isim, din b. (***) Dinsiz kimse

2. din b. (***) Müslüman olmayan kimse

3. sıfat Merhametsiz, acımasız

4. sıfat İnatçı

Kendi içinde zıtlıkları barındıran bir kelimedir. İslâm'a göre, Yahudiler hak dini mensupları olsalar da onlara gâvur demek Musa'nın peygamberliğini reddetmek anlamına geldiği için küfür olsa bile, Müslüman olmadıkları için yine de gâvur sayılırlar. Onlara gâvur diyen kişi ve kurumlar, merhametsizce, acımasızca ve inatçı bir dille Yahudileri merhametsizlik, acımasızlık ve inatçılıkla suçlar; bu da başka türlü bir zıtlıktır. Yaratıcılıklara gebe bir kelimedir. Örneğin, çok ağır gelen bir madde "gâvur ölüsü gibi" diye tabir edilir. Türk milletine yapılan haksızlıklardan bahsedilirken "Gâvur gâvurluğunu yapar" denir. "Gâvur dölü" diye bir tabir

de bulunmaktadır. Başbakan Yardımcısı Numan Kurtulmuş, bağımsızlığın yeni Türkiye için tanımını yaparken gâvur kelimesini kullanmıştır. Kastamonu'da düzenlenen Adalet ve Kalkınma Partisi Yerel Yönetimler 3'üncü Bölge İstişare ve Değerlendirme Toplantısı'nda "Bizim için bağımsızlık gâvura 'gâvur' diyerek karşısına dikilebilmektir" demiştir. Bazen de kişi, ilkokulda öğretmenine, ortaokulda Bakırköy-Yeşilköy minibüsünde karşılaştığı yaşlı teyzeye, üniversitede seminer veren Alman profesöre, soyadı kulağa gâvur gelse de Yahudi (ya da Ermeni) olmadığını anlatma gereksinimi duyar. Yaftalanmak korkutucudur. Şemseddin Sami tarafından yazılıp, ilk baskısı 1901 tarihinde *İkdam* gazetesi tarafından yapılan Türkçe sözlük *Kamûs-ı Türkî*, gâvur kelimesi için "kaba bir tabir olduğundan istimali terkolunmuştur" diye not düşse bile hâlâ aktif olarak kullanılan sözcüktür. 1856 yılında Osmanlı Devleti'nin, Islahat Fermanı ile birlikte gâvur gibi küçük düşürücü kelimeleri yasaklaması pek kimse- nin umurunda olmamıştır.

Bkz. Ecnebi, Yemin

Gazete

isim (gaze'te) İtalyanca gazzetta

1. isim Politika, ekonomi, kültür ve daha başka konularda haber ve bilgi vermek için yorumlu veya yorumsuz, her gün veya belirli zaman aralıklarıyla çıkarılan yayın

2. Bu yayının yönetildiği, hazırlandığı, basıldığı yer

Yanılmıyorsam 1974 yılıydı. Paralı bir koleje gidiyordum. Sol ve demokrat görüşlerim yeni yeni filizleniyor, düşüncelerim şekilleniyordu. Bilinçlenme serüvenime başkalarını da katmam gerektiğini düşündüğümünden ama bunun yöntemi de bilmediğimden, dönemim muhalif gazetesi *Yeni Or-*

tam'dan fazladan satın alıp okuldaki arkadaşlarıma dağıtma-
yı uygun gördüm. Bu eylemim ihtimal ki, sınıf arkadaşlarım
tarafından çok yadırganıyordu. Bana benzeyen tek bir örnek
yoktu okulda. O yaştan sohbetleri genellikle açık veya kapa-
lı cinsellik ekseninde ilerlerdi. Üstelik bir darbeden yeni çı-
kılmış ve mekân da paralı bir okul. Kimi arkadaşlarım belki
beni kırmamak adına, kimileri de beni orijinal buldukların-
dan olsa gerek (ne de olsa adım Türk adı değil, bu nedenle
biraz "ejnebi" gibi de algılanıyorum), gazeteleri alır, çekme-
ye çalıştığım söylevleri dinlerlerdi. Gazete dağıtmam ve sol
muhabbetler yapma azmim bir süre sonra idarenin dikkatini
çekti. Bir gün müdür muavini tarafından idare odasını çağır-
ıldım. Sertliğiyle bilinen müdür muavini kibar bir sesle sor-
du: "Seni neden çağırdığımı biliyor musun?" Tahmin etme-
me rağmen, "Hayır hocam" dedim. "Bir süredir gazete dağıt-
tığını biliyorum. Okulda bunu yapmanın çok uygunsuz ol-
duğunu ve seni bir daha gazete taşırken görmek istemediği-
mi söylemek için çağırdım." Benden ses seda çıkmadı elbet-
te. O devam etti: "Bak, başka bir öğrenci olsa anında disiplin
kuruluna sevk edilirdi. Ama sen çalışkan, başarılı ve ter-
biyeli bir kızsın. Hiç düşünmüyor musun bunu yaparak ba-
şının belaya girebileceğini? Üstelik sana ne be yavrum, sen
Yahudisin, solcu olmak senin neyine?" Ne demek istemişti
acaba? A: Yahudilerin solcu olması gereksiz, onlar zengin. B:
Yahudilerin düzeni değiştirmek için bir çabası olamaz çün-
kü onlar bu ülkenin insanı değil. Belki de başka bir şey kast
etmişti ama o yaştan zihniyle o odadan çıkarken bulabildiğim
yanıtlar bunlar olmuştu.

Bkz. Ecnebi, Onlar

Yidiş dilinde “doldurulmuş balık” anlamına gelen bu yemek, Aşkenaz mutfağının önemli bir unsurudur. Özellikle dinî bayramlarda masada muhakkak yer alır. Beyaz etli bir balık kaynatıldıktan sonra içi boşaltılır, kılçıkları temizlenir, yumurta, soğan, ekmek ve baharat eklendikten sonra yoğunlaştırarak oluşturulan hamur ya balık derisinin içine tekrar doldurularak ya da köfte halinde sunulur. Türkiye Yahudilerinin çok büyük çoğunluğu Sefarad olduğu için “gefilte fish” bu topraklarda nadirdir ama hiç yenmiyor da değildir. Anneannem Tire doğumluydu. Selamlık ve haremlik bölümleri olan bir çiftlikte büyümüştü. Büyükbabası Yusufacı Ağa toprak sahibiydi. İzmir’de St. Joseph Lisesi’nde okumuştı. Babaannemse doktor, dişçi ve hahamların torunu ve kızı olarak St. Petersburg’da liseyi, Viyana’da yüksek okulu bitirmiş, kendisi gibi tıbbiye ve ilahiyat kökenli bir ailenin Viyana Üniversitesi mezunu mühendis oğluyla evlenip gelmişti Türkiye’ye. Babaannemin anadili Rusça, anneanneminki Ladinoydı. Yahudi bayramlarında birinin evinde “gefilte fish” ve kaz ciğeri patesi, diğerininkinde “gaya” (gelincik) balığı ve beyaz reçel yedik.

Bkz. Boyoz, Borekas, Dede, Döner&Limonata, Filika, Filikas, Hayal, Kabak, Lezzet, Pipitas de karpuz, Roska, Semola, Sübye, Şarope Blanco, Üçleme

isim

1. isim Evlenmek için hazırlanmış, süslenmiş kız veya yeni evlenmiş kadın
 2. Aileye evlenme yoluyla girmiş olan kadın
-

Ben otuz beş yıldır Musevi bir ailenin geliniyim. İlk zamanlarda bu kültüre ayak uydurmakta zorlanacağımı düşünmüştüm. Ancak belirgin farkların olmadığını ve yaşam dinamiklerinde ortak yönlerin çok olduğunu gördüm. Elbette gelenek ve inançların uygulanma biçimlerinde farklı renkler olmakla birlikte çok çabuk adapte oldum. Özellikle vurgulamak istediğim şey deyimler. Tarihin içinde süzülerek gelen deneyimlerden oluşan deyişlerin öğreticiliğini Ladino dilinde de tecrübe ettim. Deyimlerin fazlaca kullanıldığı bir iletişime denk gelmem ayrıca bir şanstı. Merak duydum ve nüfuz etmeye çalıştım. Dikkat çekici bir şekilde birçoğunu anlıyor ve gündelik dil içinde kullanabiliyordum. Bir gün kızımın üniversiteden bir arkadaşı bize geldi. Birlikte ders çalışacaklardı. Hoş beş ve biraz sohbetten sonra eşim çocuklara “Avante ke vaya” dedi. Yani, “İşiniz rast gitsin” anlamında bir ifade. Ben de gülerek katıldım ve tercümesini anında ilettim arkadaşına. Biraz şaşırmıştı ve Musevi olmadığım için Ladino deyimleri anlamadığımı düşünen arkadaşısı ciddi bir biçimde, “Sen anlamıyorsun ama anlamış gibi gösteriyorsun” dedi. Bunun üzerine eşim bir deyim daha ekledi: “Este aroz reyeve munço kaldo.” Tam karşılığı, “Bu pilav daha çok su kaldırır.” Kızımın arkadaşısını benim bu deyimleri anladığıma ikna etmek zor olacak anlamında.

Bkz. Çıt, Dota, Vedre, Yemin

nsz, -den

1. nsz, -den Bir şeyden alınmak

2. Çekinmek, kaçınmak

Yahudi, bir kahvede, kantinde, otobüste oturuyordur. Çevresinde tanıdığı kişiler vardır. Çok iyi tanıdığı kişiler, arkadaşları olabilir veya pek de yakından tanımadığı kişiler, fark etmez. Havadan sudan konuşuluyordur; biraz futbol, biraz memleket meseleleri, televizyondaki yeni bir dizi, dünyanın hali. Her zaman değil, mutlaka değil, ama nadiren de değil, konu siyasi meselelere gelirse şöyle bir cümle duyulur: “Yahudiler yine yaptı yapacağını!” veya “Yahudiler zaten güneydoğuda toprak alıyormuş, bir bildikleri var kuşkusuz” veya “Zaten Almanya’nın/Amerika’nın/Paraguay’ın dışişleri bakanı da Yahudi’ymiş” veya “Depremlerin çoğuna Yahudilerin yaptığı deneyler sebep oluyor.” Bu cümleler bazen doğru da olabilir ama büyük çoğunlukla deli zırvasıdır. Cümleyi duyan Yahudi’nin önünde şöyle seçenekler vardır: Ya biraz alttan alarak “Bu dediğin çok da makul değil” diyecektir, ya ırkçılık hakkında bir şeyler söyleyip kalkıp gidecektir ya da cümledeki “Yahudi” kelimesini ve cümlenin ima ettiklerini duymazlıktan gelecektir. İlk iki seçenekten birini uygularsa, “fazla alıngan” olduğu, “espriden anlamadığı”, “gıcık bir herif” olduğu veya Yahudileri haklı göstermeye çalışan habis bir Yahudi, belki de bir Mossad ajanı olduğu düşünülecektir. Onu iyi tanıyanlar “Abi, ne var bunda, niye gocunuyorsun?” diyecektir; tanımayanlarsa sohbetin keyfini kaçırdığı için kızacaktır. İlk seçeneği uygulayıp sessiz kaldığı taktirde, akşama kadar kendine kızmak, kendiyle hesaplaşmak zorunda kalacaktır. Türkiye’de Yahudi olma deneyiminin çok çeşit-

li açmazlarından biri de budur.

Bkz. Mossad, Mülâkat, Nüfus Memuru, Şeffaf, Yaranma

Göç

isim

1. isim Ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret

2. Evden eve taşınma, nakil

3. Taşınma sırasında götürülen ev eşyaları

4. hayvan bilimi Kuşların, geyiklerin, yarasaların, bazı balık ve böceklerin mevsim, iklim, besin miktarı vb.ne göre çevre değiştirmeleri

Kuruluşu göçlere dayalı, nüfusu ve kültürel birikimi göçmenlik olgusuyla şekillenen İzmir, 15. yüzyıl sonunda aldığı kitlesel göçle yeniden yapılır. İspanya Kralı Ferdinand ile Kraliçe İzabel, 15. yüzyılda İspanya Katolik Birliği'ni hayata geçirmek üzere dinî seferberlik ilan eder. Dinlerini değiştirmedikleri için kral ve kraliçe tarafından göçe zorlanan ve Aristo'nun aktarımıyla Antik Dönem'den beri Batı Anadolu'nun halklarından olan Yahudilerin hatırı sayılır kısmı kitlesel göçte İzmir'i yurt beller. Cemaat, 1600'lerden itibaren Agora, Tilkilik, İkiçeşmelik çevresinde ikâmet eder. 1800'lerin sonuna doğru Yahudiler, Karataş'a göçer. Yaşama kültürüyle, şehrin dokusuna hediye ettiği yeni yapılarla semtin karakterinde baskın bir unsur haline gelmeye başlarlar. Ancak semtte Yahudi nüfus yoğun olsa da Karataş'a yerleşim etnik esasa değil, maddi duruma göre belirlenmiştir. 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Karataş'ta ekonomik durumu iyi olan Müslümanlar, Yahudiler ve Rumların evleri iç içe yapılanmıştır. Demografik yapısının oluşumuna dair bu ayrıntı, Karataş'ı bir arada yaşama kültüründe

mihenk taşı olmaya götürmüştür. İkinci Dünya Savaşı'nda bu kez Almanya'dan zorunlu ve trajik bir göçe maruz kalan Yahudiler, kitlesel göç olgusunu bir kez de 1948 yılında, İsrail devletinin kurulması nedeniyle, bu ülkeye doğru yaşayacaktır.

Bkz. Anavatan, David Stoilar, Göç, İsrail, İzmirli, Karataş, Kızarıklık, Ola!, Şilep, Turkanoz, Ülke, Valiz

H

H

Alfabenin 10. harfi

“H”, İspanyol alfabesinin yok hükmündeki 8. harfi. Kelime başlarında yer aldığı sessizdir, okunmaz. Büyük dayıma, aile gelenekleri gereği dedemin babasının, yani “Drama Köprüsü” türküsünde adı geçen Debreli Hasan’ın, küçük dayımaysa onun babası Hüseyin Ağa’nın adı verilmiştir. Bu durum Judeo-Espanyol dil alışkanlıklarından ötürü bu harfleri doğru dürüst telaffuz edemeyen anneannemin, oğullarını, “Aasan” ve “Üseyin” olarak çağırmasına ve benim uzunca bir süre kendisini Trakyalı sanmama sebep olmuştur. Abuelamın doğru dürüst telaffuz edemediği bu isimler, 1980 darbesinin ardından, kamu kurum ve kuruluşlarında başlayan solcu tasfiyesi kapsamında, aslında zeytinyağlı fasulye tarifi vermekteyken, uzaktan el kol hareketleri sosyalizm propagandasını andırdığı için yıllardır çalıştığı bölümden sürülen annemin, yıldırma amaçlı gönderildiği yerdeki işçiler tara-

findan Alevi sanılmasına da yol açmıştır. Böylece hayatı boyunca ne inancına ne de inançsızlığına isim koymayı beceremeyen annemin, tarihteki ilk Yahudi Alevisi olmasına sebep olmuş, anneden soy alan bir ırkın mensubu olarak bu “azınlığın da azınlığı” ruh halini kendimi bildim bileli üzerimde taşımama sebebiyet vermiştir.

Bkz. E, I, Y

Hadrambaldez

“Yaptığını abartan, işgüzar” anlamlarında kullanılan Ladino kelime

Arkadaşımın annesi “Ya boş versene onu, hadrambaldezin tekidir!” dedi. Sonra birden dolu dolu güldüler. Ben de güldüm. Hepi topu bir saniye tereddüt etmişimdir onlar gülmeye başladıktan sonra. Fark ettiler mi peki? Ya benim de anladığımı düşündüler ya da bozuntuya vermek istemediğimi. İnşallah anladığımı düşünmüşlerdir. Şu samimi ortamımızda yabancı addedilip mazur görülmek istemem, kötü bir duygudur. Ama anladım mı derseniz, “Ya, boş, vermek, o, tek” bu kelimelerin hepsini anladım. Ama esasen anlamadım. Anlam sanki dimağımın ucunda duruyor da bir o yana bir bu yana yaylanıp idrak hanesine bir türlü düşemiyor. Tekinsiz bir aşinalık var bu hadrambaldezde. Bahsi geçen kişiyi de düşününce “işe yaramazın biri”, “pire için yorgan yakan biri” ya da “bir sorup bin ah işitilen biri” diye düşündüm. Ya da Balkan göçmeni babaannem “Avrik” derdi, öyle biri herhalde dedim. Kahkahalarımızın etkisi dağılmadan sorsam mı ne demek diye düşündüm. Çekiniş vazgeçtim. Sonra dedim kendi kendime, her şeyi de anlamak zorunda değiliz bazı şeyleri sezmemek yeter. Daha sonraki görüşmelerimizde bir punduna getirip anlamını sor-

dum mu hatırlamıyorum. Sorduysam da öğrenememişim. Çünkü hâlâ hadrambaldez deyince zihnimde bir anlamdan-
sa gözümde bir imge beliriyor: Kısa boyuna göre aşırı uzun
ve büyük kollarını fütursuzca sağa sola sallayarak yüksek
sesle bir şeyler anlatan, ufak tefek, çelimsiz bir adam. Ama
bu durum kelimeyi kullanma özgüvenime engel değil. Ba-
zen onlarla otururken, eğer pek de hazzetmediğimiz biri-
nin bahsi geçiyorsa, “Amma hadrambaldez o da ha!” diyo-
rum. Üçümüz birden gülüyoruz. Onlar nedense gülmeye
hep benden bir saniye kadar sonra başlıyorlar. Acaba bunu
dert etmeli miyim?

Bkz. Buhurika, İşgūzar, İzmirli

Hamamböceği

isim, hayvan bilimi

isim, hayvan bilimi Hamamböceğigillerden, kirli yerlerde üreyen za-
rarlı bir böcek (*Blatta orientalis*)

1960’lı yıllarda Türkiye’de yatılı okullarda okuyan Yahudi
çocukların, Yahudi olmaları sebebiyle arzu edilmeyen ey-
lemlere maruz kaldıkları sıklıkla anlatılır. Babam bu çocuk-
lardan biri olarak, yatılı okulda okurken yatağına birkaç ke-
re hamamböceği konulduğunu anlatmıştı. Aynı böcek ismi-
nin bazı Türkiyeli Yahudiler tarafından Arapları tanımlamak
için de kullanıldığını duyduğumda, çocuk aklımda bu iki
hikâye birbirine girer ve kafam karıştırdı.

Bkz. Alanyari, Korkak Yahudi, Oyun, Ürkek

isim

isim Hamursuz Bayramı dolayısıyla Yahudilerin yapıp yedikleri bir tür mayasız çörek

Pek dindar sayılmayan bir evde büyüdüm. Ama büyük bayramlarda, bayramın gerektirdiği ritüeller uygulanırdı. Normal zamanlarda sinagoga gitmeyen babam, bayram dualarına katılır, evde bayramın gerektirdiği yemekler, tatlılar pişirilir, biz çocuklara bayramlıklar dikilir, ev temizlikleri yapılırdı. Bayramlar arasında biri vardı ki, onun ön hazırlığı biraz daha zaman alırdı. Bu Hamursuz (Pesah) bayramıydı. Evde hamurlu tek bir kırıntının bile kalmaması için inanılmaz bir temizliğe kalkışılırdı. Bir hafta öncesinden alınan hamursuz ekmekleri (matsa), temizliği yapılmış dolaplara yerleştirilirdi. Hamursuz ekmeklerini çok sevmememe rağmen bayram süresince gündelik hayatımıza kattığı farklılıklardan ötürü Pesah bayramını heyecanla beklediğimi anımsıyorum. Bu sekiz gün içinde dışarıda yemek yememiz gerekirse (dışarıdaki yemekler koşer olmayacağı için ve yiyeceklerimizin içine un katılmış olması ihtimaline karşı) yanımıza yiyebilelim diye mutlaka matsa alırdık. İlk ve ortaokulu Yahudi okullarında okuduğumdan o yıllarda hamursuz ekmeğine yönelik herhangi bir soruyla karşılaşmamıştım. Çünkü okulda okuyan Müslüman çocukların çok kanıksadığı bir şeydi bu ve büyük bir çoğunluğunun matsayı benden daha çok sevdiği kesindi. Fazladan yanımıza almamızı bile tembihlerlerdi kendileri de yiyebilmek için. Liseye başladığımda ben matsa yemeyi bırakmıştım. Ama okulda matsayı bilen ve seven bazı arkadaşlarımin isteğiyle arada sırada yanıma matsa alıyordum. Kaldı ki, bu durum ailemi de sevindiriyordu. Ne de olsa dinsizliğim onlara sorun olmaya başla-

miştı. Bir Pesah bayramında, arkadaşlarımla hatırımlı yapmak üzere yanıma yine birkaç tabaka matsa almıştım. Öğlen arasında bir yandan matsa kemirir bir yandan laflarken başka bir sınıftan az tanıdığım biri yanıma gelip sordu: “Yanlış anlamazsan sana bir şey sormak istiyorum. Bu yediğiniz şeyin içine tavşan kanı kattıklarını duydum, doğru mu?” Meğer bu soru çok yaygın sorulur ve bu nedenle hamursuz tiktendirici bile bulunurmuş. Bunu o sorudan sonra öğrendim. Tavşan kanı olması çok ironikti, zira Yahudiler için tavşan eti zaten helal değildi. Helal olmayan bir hayvanın kanı bir ekmek türünün içine neden katılındı? Sonradan okudum, meğerse kutsal kitaba göre, Allah, Mısır’da yaşayan Yahudilere yapılan zulüm karşısında Mısırlılara on bela musallat eder. Yahudilerin bu belalardan etkilenmemeleri için ev kapılarına kuzu kanından bir işaret çizmelerini ister. Sonuçta Yahudiler, Mısırlılara yollanan belalardan kurtuldukları gibi, köleleştirildikleri topraklardan ayrılarak özgürlüklerine açılan yola koyulurlar. Bu süre zarfında da sadece un ve suyu pişirerek hazırladıkları hamursuz ekmeğini yerler. Acaba bu inanışta sözü edilen kan, zaman içerisinde, nedense ekmeğin içine katılan bir tavşan kanına mı dönüşmüştü? Kapı üzerindeki kuzu kanı, tavşan kanı olmuş, o da hamursuz ekmeğin içine mi girivermişti?

Bkz. Blanco, Çay, Pesah, Şarope, Ürkek

Hanukiya

Yedi kollu şamdana Hanuka dediğimde Yahudi arkadaşım düzeltmiş ve “Ona Menora denir, Hanuka dediğin dokuz kollu olur ama ona da Hanuka değil, Hanukiya denir; Hanuka bayramın, Hanukiya Hanuka boyunca yakılan şamdanın adı” demişti. Böylelikle aynı anda üç şeyi öğrenmiştim:

Menora, Hanuka ve Hanukiya. Çok güzel bir nesneydi gördüğüm. Daha önce gördüklerim Menora mıydı, Hanukiya mıydı bilmiyorum, çünkü kollarını saymamıştım. Zamanla, mumlarının ya da kandillerinin sağdan sola dizildiğini ama soldan sağa yakıldığını, en az bir saat yanık kalması gerektiğini, yanık haldeyken kıpırdatılmaması gerektiğini de öğrendim. Hanuka'nın ilk günü biri ortada ve diğerlerinden daha yüksek olan Şamaş ve en soldakiyle birlikte iki mum, ikinci gün soldan başlayarak Şamaş ile birlikte üç mum yakılıyor ve sekiz gün boyunca bu yolla kırk dört mum yakılıyor. En sonsa makbul olanın zeytinyağı kandilleriyle yakılan Hanukiya olduğunu öğrendim, Akdenizli olmakla ilgili olsa gerek.

Bkz. Hamursuz, Pesah

Hanut

isim argo

isim Özellikle turist kafilelerini alışveriş etmeleri için belirli dükkânlara götürme işinden alınan yüzde

İzmir Yahudi esnafının geçmişte oldukça etkin olduğu Kemeraltı Çarşısı'ndan çıkma bir kelimedir. Zaman içinde hem Yahudi hem de Müslüman esnaf tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Eskiden İzmir dışındaki kasaba ve köylerde alışveriş imkânı sınırlı olduğu için özellikle düğün, nişan ve benzeri sebeplerle alışveriş için İzmir'e inilirdi. Şehrin 1970 öncesi ulaşım merkezi Basmane Meydanı'ydı, zira tren garı ve santral garaj buradaydı. Sabahın erken saatlerinde alışverişe İzmir'e gelen taşralı tüketici, Basmane'de trenden veya otobüsten iner, Anafartalar Caddesi'ni takip ederek Mezarlıkbaşı yönünden Kemeraltı'na giderdi. Bu esnada, İzmir'i

iyi bilmeyen köylü ve kasabalılara hanutçu diye tabir edilen kişiler yanaşır, onlara yardımcı olma vaadiyle samimi olur, yol gösterip uygun koşullarda alışveriş etmelerini sağlarlardı. Tabii ki, hanutçular, alışverişten sonra mağazalara uğrayıp hanut denilen komisyonlarını alırlardı.

Bkz. İzmirli, Levaya

Havra

isim, din b. (***) (ha'vra) İbranice

1. isim, din b. (***) Sinagog

2. Çok gürültülü yer

Bir zamanlar pek çok semtte olan, bugünse unutuluşun elinden zorla da olsa kurtarılabilmiş, Yahudi kültürüne ait, sayıları gittikçe azalmış ibadet ve bellek mekânları. Bu havralardan birinin kalıntıları, uzun yıllar metruk bir mahal olarak Bornova Erzene Mahallesi'nde, merkeze az uzaklıkta sokak hayvanlarına barınaklık, mahallenin çocukları içinse gizemli bir oyun alanı görevi yaptı. 2000'lerde bölgedeki kentsel dönüşüm kıpırdanışlarıyla birlikte yer kamusallaştırılıp havranın yerine yeşil alan ve bir park yapıldı. Merak edip oranın ne olduğunu büyüklerine soran kaç çocuk vardı o yıllarda acaba? Büyüdüklerinde artık orada olmayan, çocukluk hafızasına çoktan geri çekilmiş bu yeri düşünen kaç kişi olmuştur? Havra varsa mahalleimde, Yahudi komşularım da vardı. Onlar şimdi neredeler? Çok uzun zaman önce nerelelere gittiler ya da görünmezlik perdesi gözlere ne zaman ve nasıl indi? Yolu oradan geçen kimileri de bu soruyu hep sormaya devam etti.

Bkz. Duvar, Havra Sokağı, Restorasyon, Sinagog

Havra Sokağı

Havra Sokağı, adını Müslüman mahalleleriyle iç içe geçen Yahudi mahallerinde, camiler çevresine kurulan havralarından alır. Havra, İzmir’de sadece bir ibadethane türü değildir. Havra’ya gitmek taze balık almaktır mesela. Peynirinin lezzeti, yeşilliklerinin, meyvelerinin körpeliğiyle tüm çarşılar içinde ipi göğüsleyendir. İzmirli yazar Tarık Dursun K.’nın ifadesiyle, “Havra Sokağı bir cümbüşlük sokağıdır. Bir insanlar kumkumasıdır. Her şey satılır, ne ararsanız yeni ve tazedir.” Ömrünün hatırı sayılır kısmını İkiçeşmelik ve civarında geçiren yazara göre, “İzmir’deki bütün sokaklar Havra Sokağı’nda son bulur.” Hatta o sokaktaki Aslan Yasef Usta’nın meyhanesinde. Gazeteci Besim Akımsar, Havra’yı “geçmişin meyhaneler sokağı” olarak tanımlar. Aslan Yasef’in meyhanesini de İzmir’in en önemli mekânlarından sayar. Bu önemde, Yasef Usta’nın işten atılmış bir işçiden hesap almamak gibi büyüklükleri pay sahibidir kuşkusuz. İsrail’in kurulmasıyla İkiçeşmelik ve Karataş’taki Yahudiler büyük göçe katıldığında “Havra Sokağı’nın gülü aslan Yasef ustamızın” kaldığını yazar Tarık Dursun K. Bir süre sonra o da dayanamaz, göçer. Meyhanesini yok pahasına devreder ve yeni hayatının yolunu tutar. Ne ki, anıları taşıyacak kadar büyük bir göç yaşanmamıştır henüz. Yasef Usta’nın da Havra Sokağı ile özdeşleşen adı burada kalmıştır.

Bkz. Göç, Havra, İsrail, İzmirli, Karataş, Kortejo, Restorasyon, Sinagog, Tilkilik

Hayal

isim (haya:li) Arapça hayâl

1. isim Zihinde tasarlanan, canlandırılan ve gerçekleşmesi özlenen şey, imge, hûlyâ

2. Belli belirsiz görülen şey, gölge

3. fizik Görüntü

4. ruh bilimi Imge

5. Aydınlatılan bir perde arkasında deri veya kartondan yapılmış, hareket edebilen resimler ve bunlarla oynatılan oyun

Annemin emekli olup ailesiyle birlikte Iskenderun'dan dönmelerini bekleyen anneannemin "Titi, siz gelince benim evde oturmanız, bahar olunca akşamüzeri sepetikamıza 'iki boyoz i iki huevos' (iki boyoz ve iki yumurta) koyup parka gitcez, sen salıncaklarda sallanıcaksın, acıkınca kuş gibi yemek yedircem ben sana" diyerek kurduğu iyi gün hayallerinin üzerine, annem emekli olmadan sadece bir yıl önce 57 yaşında gencecik ölmesi nedeniyle, bugün hâlâ boğazımdan geçen gözlerimi dolduran, İzmir'e özgü bir nevi hamur işi; benim için hüzünlü bir karbonhidrat türüdür boyoz.

Bkz. Boyoz, Borekas, Döner&Limonata, Filika, Filikas, Gefilte fish, Iskenderun, Kaden, Kabak, Lezzet, Pipitas de karpuz, Roska, Semola, Sübye, Şarope Blanco, Üçleme

Hazan

Melodik duaları yöneten, şan sanatı dalında eğitim almış Yahudi müzisyen anlamına gelen İbranice kelime

Duahan, kantor ya da hazan denilen din görevlilerinin sesi, eğitilmiş ve güzel olur; dua okurken duygulandırır, geleneksel ezgilere hâkimdir. Dinî bilgileri tam ve duaların anlamla-

rını özümsemiş kişiler arasından seçilen hazanlar genellikle usta çıracak yöntemiyle yetiştirler. İslâmiyet'te hafızların karşılığı olan hazanlardan bahsedince, biz Yahudi olmayanların aklına hemen Karataş'ta yaşamış İsaac Ben Solomon Algazi gelir; ona kısaca İshak Algazi deriz. İshak Algazi 1882'de İzmir'de doğmuş ve uzun süre orada yaşamıştır. 1923'te İstanbul'a ve 1933'te Paris'e gitmiş, daha sonra Uruguay'a yerleşerek doğduğu topraklardan çok uzakta, 1964 yılında vefat etmiştir. İshak Algazi bir hazan olarak özellikle İzmir Yahudileri için büyük önem taşımasının yanı sıra bu topraklarda yetişen en büyük gazelhanlardan biri olarak Türk klasik müziğine büyük katkılarda bulunmuştur ve eserleri hâlâ dinlenmektedir.

Bkz. Karataş, Sinagog

Horlamak

nsz

I. nsz Uyku sırasında soluk alırken boğaz ve burundan gürültülü sesler çıkarmak, horuldamak

II. -i Birinin gönlünü incitircesine davranmak, hor görmek

Ladino dilinde bir insanın kendimizden daha aşağı düzeyde olduğunu, onu eşitler arası bir ilişkiye layık görmediğimizi ifade eden birçok terimden biridir “de por alla”. “Oralardan” veya “diğer taraftan” demektir. “De los ke mal mos kiere” ile eş anlamlıdır. “Ke mal mos kiere” (Bizim kötülüğümüzü isteyen) bizimle hiç alakası olmamasını dilediğimiz, adını bile ağzımıza almak istemediğimiz bir kişi veya durum için kullanılırdı. Bazı Sefarad camialarında “Los ke mal mos kiere” doğrudan Aşkenazları tanımlar. Klas olmayan, bayağı anlamında başka bir sıfat da “cama armada”dır. Bunun tam anlamı “parça parça monte edilmiş yatak” ya da “zırhlı yatak”tır;

sağlam bir yataktan kalitesiz bir insana nasıl geçildiği başlı başına bir muammadır. Ayrıca “pelado” (saçsız, tûysüz) da ne idiği belirsiz, iyi aileden olmayan, parası olmayan kişiyi tanımlar. Ona yakın bir kelime de “boş gezenin boş kalfası” anlamını taşıyan “alanyari”dir. Bütün bunlar yetmediği takdirde Fransızca “vulgaire” veya Türkçe “serseri” ve “çapulcu” kelimeleri de Ladino cümlelerin içine yerleştirilirdi. Hor görmeye yarayan bu çeşit çeşit Ladino sözcüğün birçoğu günümüz İspanyolcasında kullanılmamaktadır. Fakat modern İspanyolcada da bir insanı aşağı gördüğümüzü belirten çok renkli terimler mevcuttur. Örneğin: “Un muerto de hambre” (Açlıktan ölen biri), “Un don nadie” (Bay hiç kimse), “Ordinario” (Bayağı, vasıfsız) ya da “De baja cuna” (Aşağı tabakadan).

Bkz. Alanyari, Anadil

I

I

Alfabenin 11. harfi.

Son bir iki kuşağın öncesinde Yahudi aksanıyla konuşanların “i” şeklinde dillendirdiği ve bu nedenle zaman zaman yanlış anlaşılmasına, zor durumda kalmalarına yol açabilen harf. Şu örnekte görüldüğü gibi: Hilda Danon adlı yaşlı kadının Yeşilköy’deki yazlık evinde buzdolabı bozulur. Kadının kızı eve bir tamirci gönderir, buzdolabı düzeltilir. Ertesi gün tekrar bozulur, aynı tamirci yine gönderilir. İki gün sonra üçüncü kez bozulduğunda, başka bir tamircinin gitmesi sağlanır. Buzdolabı artık ailenin telefon konuşmalarına konu olmuştur. Birkaç gün sonra Hilda’nın torunlarından biri “Buzdolabı nasıl, iyi çalışıyor mu?” diye sorar. Evet, çalışıyordur. “Nasıl hallettiler?” diye sorar torun. “Vallayı bilmiyorum,” cevabını alır, “adam tornavidayı aldı, arkasına geçti, sikti sikti, düzeldi.”

Bkz. Anadil, Çiçero, E, H, Y

isim

1. isim İsmarlamak işi, sipariş

2. sıfat İsmarlanarak yaptırılan, sipariş edilen, hazır karşıtı

3. sıfat İçten olmayan, baştan savma

Yazları Büyükkada'da, özel bir kulüpte denize giriyorduk. Çoğunluğu Musevi ailelerin olduğu bir ortamda olduğumuzu sonradan fark ettim. Kadınlar hemen yanımdaki şezlonglarda bir araya gelip konuştukları için sohbetlerinin ortasında kaldım. Orta yaşlı bu kadınlar grubunun çocukları artık evlilik çağına gelmişti anlaşılan, sonsuz bir düğün ve tören sohbeti vardı. Birbirlerine terzilerinden bahsediyorlardı. Bu sosyetik terzilerden hangisi ustasından ayrılıp yeni atölye açmış, kim işi bırakmış, kim taşınmış, hepsini biliyorlardı. Törenlerde giyilen elbiseleri uzun uzun konuşuyorlardı: "Ester'in mor elbisesine benziyordu ama daha kısaydı..." Anlaşılan her şey bir yerlere ismarlanıyordu, tuvaletler, takım elbiseler, şapkalar. Arada "hazırdan aldım" dedikleri de Avrupa'dan gelen marka giysilerdi. Bir süre bu uzun sohbetlere tanık olunca, bu kesimden Musevilerin kendi törenleri, kendi giysileri, kendi modelleri, kendi renkleri, kendi tatları ve ritüellerinden oluşan bir dünyada yaşadıklarını hissettim. Hayatları da giysileri gibi onlara göre "dikilmişti". Özel yapım hayatlar kurmuşlardı. Bir adanın üstünde bile kendi küçük adalarında yaşıyorlardı sanki. "Demek ki, ancak böyle korunuyordu onca gelenek" diye düşündüğümü hatırlıyorum.

isim

1. isim Cisimleri görmeyi, renkleri ayırt etmeyi sağlayan fiziksel enerji, erke, ziya, nur, şavk
2. Bir yeri aydınlatmaya yarayan araç
3. Aydınlanmak için kullanılan elektrik
4. Mutluluk, sevinç veya zekâdan doğan, özellikle yüzde ve gözlerde beliren parlaklık
5. Yol gösteren, aydınlatan kimse, düşünce, eser vb
6. fizik Yüksek derecede ısıtılan cisimlerin veya çeşitli enerji biçimleriyle uyarılan cisimlerin gaz ışı yaydığı gözle görülen ışınım

Mustafa Kemal Atatürk'ün 1905-1938 tarihleri arasında İzmir'i on sekiz kez ziyaret etmiş olduğu söylenir. Bu ziyaretlerden biri esnasında, bu hikâyeyi anlattığı zaman 80 yaşında İzmirli bir Yahudi olan babaannem henüz 8 yaşındadır. Kordon'da heyecanla Mustafa Kemal'in geçmesini beklemektedir. O an gelir çatar ve küçük bir kız olan babaannem, Mustafa Kemal'in ilgisini çekmek için öne doğru atılır. Sarı bukleleri ve özenle seçilmiş elbisesi işe yaramıştır. Mustafa Kemal, onu havaya kaldırır, nereden bulduysa bir sandalyeye oturur, kendisini de kucağına oturtur ve sorular sormaya başlar. Fakat küçük kız ne kadar istese de Mustafa Kemal'in yüzüne bakamamaktadır. O beklediği an gelip çatmıştır ama Mustafa Kemal'in yüzüne bir kere bakıp ardından gözlerini yere çevirmek zorunda kalmıştır. Zira "Atatürk'ün gözlerinden parlak, mavi bir ışık saçılmaktadır". Bu ışık, 72 yıl sonra bile o anı anlatırken babaannemin hâlâ, kendi deyimiyle, "gözlerini kamaştırır" ve yıllar sonra milliyetçilik üzerine doktora tezimi yazan benim tezimde bir anekdot olarak da yerini alır.

Bkz. Anma, Çimdik

İffet

isim Arapça 'iffet

1. isim Cinsel konularda ahlâk kurallarına bağlılık, sililik

2. Namus

2000'li yıllara gelinceye dek Yahudiler arasında boşanmanın yaygın olduğunu söylemek pek olası değil, tıpkı sıkça karıma evliliklere rastlanmadığı gibi. 1980'lerde bir kadının boşanmış ve yalnız yaşaması hem Yahudi cemaatinin, hem de konu komşunun ilgi ve dedikodusuna maruz kalmasına yetiyordu. Eve hangi saatlerde kimlerin geldiği, kadın mı erkek mi oldukları, ne kadar süre kaldıkları, ellerinde içkiyi çağrıştıran bir torba taşıyıp taşımadıkları, bütün bunlar tutulacak çetelelerin konularıydı. Ev sahibinin muhafazakârlığının kırmızı çizgilerini çekmekte gönüllü bir apartmanın kapıcısıysa bu gözetleme mekanizmasının layıkıyla çalışmasını kolaylaştırıyordu. O kadar ki, ziyarete gelecek kişinin eve ulaşabilmesi sözünü ettiğimiz kapıcının onayına bağlı-

dı. Yeteri kadar güven verici görünmeyenlerin eve giriş vizisini alamayıp gerisin geri döndükleri bile oluyordu. Hatta bu olaylardan biri, o dönemde erkeklerin kulağına küpe takma modasını ilk uygulayanlardan biri olan yeni yetme bir yeğen, teyzesini ziyaret etmek isterken gerçekleşir. Yeğenin apartmana girme çabası kapıcının vetosuyla karşılaştığında laf dalaşıyla başlayan ve giderek şiddetlenen kavga, sonuçta kadının iffet dışılık hanesine yazılacak ve evden çıkması istenilecekti. Gerekçe, genç bir Yahudi kadının bu yaşta bir erkek yeğeninin olamayacağı ve üstelik Yahudi bir erkeğin kulağında küpesi olamayacağı görüşüne dayanacaktı.

Bkz. Boşanma, Onlar

İsim

Arapça ism

1. isim Ad (I)

2. Kişi, insan

3. dil bilgisi Ad (I)

Türkiyeli Yahudilerin bazılarında iki tane olur. Bir tanesi nüfusta yazar ve aile içinde kullanılır. Diğer, bu ismin fonetik veya semantik olarak Türkçeleştirilmiş halidir. Örneğin Estreya, İspanyolca “yıldız” anlamına gelen ismini Yıldız olarak değiştirir. Annesi ona Estreya derken, mahalledeki bakkal onu Yıldız Hanım olarak çağırır. Kendisi her iki isme de dönüp bakar. Yahudi olması gereken yerlerde Estreya, Yahudi olmaması gereken yerlerde Yıldız’dır. Bir süre sonra Estreya olabileceği yerlerde de Yıldız olmaya başlar. Dönüp baktığında bu kararın ne zaman ve kimler tarafından verilmiş olduğunu ve Estreya’nın ne zaman bu kadar uzakta kalmış olduğunu hatırlayamaz. Bazı durumlardaysa kişinin

kendi kararı olmaksızın çevresi tarafından kendisine ikinci bir isim tesis edilir. Örneğin Coya zaman içerisinde Oya'ya dönüşür. İsim, belli başlı durumlara ve sorulara maruz kalmamak için değiştirilen veya kendi kendine değişen, hem çoğalan hem azalandır.

Bkz. Ad, Fırça, İzal, Nüfus Cüzdanı, Öteki, Raşel, Reyhan

İskân Kanunu

İskân Kanunu 14 Haziran 1934'te kabul edilmiştir. Kanun'un 1. maddesine göre, "Türkiye'de Türk kültürüne bağlılık dolayısıyla nüfus oturuş ve yayılışının, bu kanuna uygun olarak, İcra Vekillerince [Bakanlar Kurulu'nca] yapılacak bir programa göre düzeltilmesi" görevi Dahiliye Vekâleti'ne verilmiştir. Kanun, Türkiye nüfusunu "Türk kültürüne bağlılık" açısından ikiye ayırmıştır: Bağlı olanlar vardır, olmayanlar vardır. Bunların ülke sathına yayılışını "düzeltmek" gereklidir. Nasıl düzeltilecektir? Şöyle: Madde 9'a göre, "casuslukları sezilenleri sınır boylarından uzaklaştırmaya" Dahiliye Vekili yetkilidir. Madde 11/b uyarınca, "Türk kültürüne bağlı olmayanlar veya Türk kültürüne bağlı olup da Türkçe'den başka dil konuşanlar hakkında harsî, askerî, siyasî, içtimaî ve inzibatî sebeplerle, İcra Vekilleri Heyeti kararıyla, Dahiliye Vekili lüzumlu görülen tedbirleri almaya mecburdur. Toptan olmamak şartıyla başka yerlere nakil ve vatandaşlıktan iskat etmek de bu tedbirler içindedir." İskân Kanunu'nun kabul edilmesinden hemen sonra Trakya Olayları patlak vermiş ve Trakya bölgesi Yahudilerden "temizlenmiştir".

Bkz. Erol Güney, İsrail, La Furtuna, Mossad, Tarih, Terk, Trakya

özel, isim (iske'nderun)

özel, isim Hatay iline bağlı ilçelerden biri

İskenderun'daki Yahudi cemaatinin küçük olmasından dolayı 1960'lardan sonra sinagog yalnızca Cumartesi günleri sabah duası için açılırdı. Rahmetli babam ve ben sinagogu açar, tüm zorluklara rağmen her Cumartesi mutlaka duamızı ederdik. 1970, Ekim ayında babam vefat etti. Ardından, cemaatte din kitabı okumasını bilen kimse kalmadığı için bu görevi ben devraldım ve babamdan öğrendiğim bilgilerle her Cumartesi zar zor minyan toplayıp (dua için gerekli erkek sayısı) tefila yapardım. Zaman zaman minyan toplayamadığımız olurdu. Böyle zamanlarda, İskenderun'a arada bir İsrail'den gelen yük gemilerine gider, kaptandan tayfaya, kimleri alabilirsem dua okunabilmesi için sinagoga götürürdüm. 1988'den sonra sinagogu ancak özel günlerde açmaya başladım. Bir süre sonra bu bile fazla gelmeye başladı. Küçülen cemaatten insanlar, bayramlarda tefila için Antakya'ya gitmeye başladı. Ben de 1991'de Amerika'ya göç edince, İskenderun'da sadece üç Yahudi kaldı: Victor Kebudi, hanımı ve Mishel Ayla Cemal.

Bkz. Bebek, Cemaat, Kaymakam, Öteki Dünya, Sakal, Sinagog, Tercüman

İsrail

Yahudilerin “aslında” ve “gizlice” İsrailli oldukları, dolayısıyla Türkiye’de ve bulundukları her yerde aslen yabancı oldukları memleketimizde hemen hemen herkesin paylaştığı bir inançtır. Gereksiz olmalıydı ama değil, önce vurgulaya-

lım: Türkiye vatandaşı olan Yahudiler İsrail vatandaşı değil Türkiye vatandaşıdır! İsrail vatandaşı olmak bir yana, pek çoğu İsrail'e gitmemiştir bile, İsrail hakkında pek bilgi sahibi bile değildir, İsrail'le hiçbir alakaları yoktur. Bir dinin mensubu olmak başka şeydir, bir ülkenin vatandaşı olmak başka. Kaldı ki, her ülkede olduğu gibi, Türkiye'de de İsrail'e sıcak bakan Yahudiler olduğu gibi İsrail'in politikalarını acımasızca eleştiren anti-Siyonist Yahudiler de vardır. Öte yandan, Türkiye Yahudilerinin önemli bir kısmının İsrail'le bir gönül bağı olduğu doğrudur. Bunun bir nedeni acı çekmiş bir insan grubunun kendini o grubun devleti olarak tanımlayan devlete karşı duyacağı yakınlıksa, bir nedeni de o insan grubunun bulunduğu yerde kendini rahat hissetmesine izin verilmemesidir. Herhangi bir suçlamanın söz konusu olmaması gerekir ama eğer bir suçlama söz konusu olcaksa, yaşadığı memlekette kendini rahat hissetmeyen küçük bir azınlığın değil, o azınlığın kendini rahat hissetmesine izin vermeyenlerin suçlanması gerekir. Cumhuriyet kurulduğundan beri çok çeşitli tehlike ve tehditlerle karşılaşan, diğer azınlıkların çok daha büyük tehlikeler yaşadığını gözlemleyen ve istese de istemese de zaten sürekli yabancı muamelesi gören bir azınlığın bir başka yerde, uzak, soyut ve hayali bile olsa, rahatlık ve destek aramasından daha doğal bir şey olamaz. Dahası, 1934 Trakya Olayları'yla başlayarak defalarca göç etmeye zorlanan bir cemaatin, yüz yılda 120 bin kişiden 20 bin kişiye düşen bir insan grubunun birçok ülkede ve en çok da en kolay gidebildikleri ülke olan İsrail'de pek çok akrabası, eşi dostu vardır. Onları düşünürler, bir gönül bağı da böyle doğar. Bunu, örneğin, bağımsız milletvekili Samuel Abrevaya 1935'te kendisiyle yapılan bir söyleşide şöyle ifade etmiştir: "Türkiye'de, iyi bir Yahudi, Türkiye'nin büyük yarınları uğrunda çalışmalıdır. Filistin ise, memleketlerinde iyi muamele görmeyen Yahudile-

rin sığınabilecekleri bir yer olduğundan, [bu Yahudiler için] ehemmiyetli bir diyardır.” Abrevaya bu sözleri ettiğinde Almanya’da Naziler iktidardadır, Türkiye’de Trakya Olayları’nın üzerinden daha bir yıl geçmemiştir. Yahudiler için “sığınabilecekleri bir yer” kavramının güncel ve önemli olmasını anlamak zor değildir. Üstelik Abrevaya, Türkiye devletine şirin görünmek için aynı söyleşide sık sık “Biz ne Yahudi, ne Hristiyan ve ne de Müslüman diye ayrılmış değiliz ve aramızda bu yolda bir telâkki dahi mevcut değildir; hepimiz Türkiye Cumhuriyeti’nin vatandaşıyız” gibi sözler eder. Buna rağmen, hemen ağzının payını alır. Ertesi gün *Anadolu* gazetesinde Orhan Rahmi Gökçe’nin bir yazısı yayımlanır: “Doktorun... tam bir Türk ruhu ve duyuşu ile söz söylemediğini ve başlı başına bir Yahudilik keyfiyetinin varlığına inandığını görüyoruz” diyen Gökçe, yazısını “Vah vah doktor Abrevaya, vah, vah, vah!...” sözleriyle bitirir.

Bkz. Anavatan, Göç, Kudüs, Mülâkat, Panzehir, Şilep, Terk, Turkanoz, Ülke, Valiz

İstanbulunuut!

“İstanbul” ve “unut” kelimelerinin birleşmesinden oluşur

İkinci Dünya Savaşı esnasında halkın yokluk ve fakirlikten kırıldığı yıllarda, 22 Nisan 1941 gününde, askerliğini önceden yapmış olmalarına rağmen çoğunluğu Yahudi, 12 bin gayrimüslim erkek, silah zoruyla tekrar askere alındılar. Bu insanlar, aşırı sıcağın bunalttığı, susuzluk çekilen, altyapısız ve derme çatma kamplara gönderildiler. Yirmi Kur’a İhtiyatlar adı verilen ve Ladino dilinde “Los de Veintes” olarak anılan bu “askerler”, Zonguldak’ta yol inşaatlarında, Afyon, Konya, Kütahya illerinde taş kırma, yol yapma gibi ağır

işlerde zorla çalıştırıldılar, sözde asker iken esir muamelesi gördüler. Yirmi Kur'a İhtiyatlar, 27 Temmuz 1942'de terhis edildiler. On beş aylık işkenceden sonra evlerine dönen Yahudi askerlerin, o günlere dair belleklerinde kalan anılardan biri, başlarındaki subayların "İstanbulunuut!" diye bağırmasıdır.

Bkz. Askerlik, Mandar, Yirmi Kura

İşgüzar

sıfat Türkçe iş + Farsça -guzâr

1. sıfat Gereği yokken, genellikle kendini göstermek için işe karşı (kimse)

2. Eli işe yatkın, becerikli (kimse)

Ajansa geldiği ilk günlerde tüm çabasına karşın kimsenin gönlünü çelememişti. Tombul, keçi sakallı, gözlüklü, seyrek sarı saçlı, hatırı sayılır göbekli, bol kahkahalı haliyle eskilerin çizgilerine hiç uymuyordu. Patronun onu niye ve hangi bölüm için işe aldığı da anlaşılamamıştı. Olsa olsa müşteri portföyü vardı da biz bilmiyorduk. O sıralar bir müşteri için cıngıl hazırlamış, toplantı odasında bizim ekibe dinletiyordum ki, o da geldi. Ben bizimkilerden yorum beklerken, o hepsinden önce: "Harika," diye atıldı, "bunu en iyi Nilüfer söyler, hemen arıyorum onu" diyerek arkadaşlarımızdan birinin direkt hatlı telefonuna saldırdı. Numarayı tuşlayıp biraz bekledikten sonra Nilüfer'le konuşmaya başladı; hem de kırk yıllık arkadaşımı gibi. Ne var ki, onun arkasında duran arkadaşımız bize doğru şaşkın bir ifadeyle ağzını her kelime için büyük büyük açarak eksik numara tuşladığını anlatmaya çalışıyordu. İşte o zaman Raşel bize dönüp "Hadrambaldez" diye fısıldadı. Anlamamıştım. "Arkadaşı izle, ya-

kında anlarsın” dedi. Birkaç gün ortalarda görünmedi. Nedenini söylemedi ama patrondan İstanbul’a gittiğini öğrendik. Döndüğünde her zamanki *hadrambaldez* telaşıyla bizi toplantı odasına çağırdı. Bu arkadaş birkaç gün sonra hepimizin toplantı odasına gelmesini istedi. Patron da dahil olmak üzere toplandık. Arkadaş elindeki kaseti havada sallayıp bize gösterdikten sonra kasetçalara taktı ve benim cıngıl çalmaya başladı. Neredeyse hepimiz küçük dilimizi yutacaktık. Çünkü söyleyen vaat ettiği gibi Nilüfer değil kendisiydi. Şaşkın şaşkın birbirimize bakıyorduk. Cıngıl bittiğinde bizlere dönüp “nasıl olmuş ama” der gibi bir bakış attı. Ağzımdan “hadrambaldez” nidası herkesin duyacağı şekilde çıktı. Yanımda duran Raşel arkasını dönüp çıkarken, “Gördün mü, hemen kavrayıverdin işte!” dedi.

Bkz. Buhurika, Hadrambaldez, İzmirli

İzel

İzel bir özel isimdir. Türkiye’de kızlara verilmesi caiz bir isim olarak bilinir. Yaygınlık oranı düşüktür. Ancak 1991 yılında Eurovision Şarkı Yarışması’na katılan 1969 doğumlu şarkıcı İzel Çeliköz’ün yıldızının parlamasıyla birlikte, İzel ismi daha bilinir olmuştur. Yine de yaygınlık oranı 30.000’de 1’den azdır. İzel ismi, yine yaygın olmamakla birlikte Türkiye’de yaşayan Yahudiler tarafından da benimsenmiştir. Ancak şu farkla ki, sadece erkek çocuklarına verilir. Türkiye’de ilk kez İzel isminin, 1951 yılının Mart ayında, Karmela Raşel ile Leon Rozental çifti tarafından icat edildiği söylenir. Rivayete göre genç ebeveynler, Aşkenaz töresi gereği hayatta olan kişilerin isimlerini yeni doğan çocuklarına veremediklerinden, yaratıcılıklarını kullanarak doğumdan kısa süre önce vefat eden gelinin babası İzak ile damadın bü-

yük büyük babası olan Fridel'in isimlerini birleştirmişler ve okunduğu zaman "iz-ra-el" çağrışımı yapan İzel ismini oluşturmuşlar. Daha sonra başka Yahudi ailelerinin de yeni doğan erkek çocuklarına İzel ismini verdikleri biliniyor. İzel ismindeki genç Yahudi erkekleri kimi zaman İzak, İzi ya da İzzet diye anılsalar da bu durumdan pek rahatsız olmazlar. Tek sorunları, şarkıcı İzel Çeliköz'ün ülke çapında ün kazanmasından sonra, kendilerine mektup, telefon ya da e-posta kanalıyla "İzel Hanım" diye hitap eden kişilerin artmış olması ve kendilerinin dişi değil erkek olduklarını, İzel ismininse Türkiye'de yaşayan Yahudiler arasında erkeklere verildiğini sık sık anlatmak zorunda kalmalarıdır. Türkiye'deki tanınmış Yahudi kökenli İzel'ler arasında, *Şalom* gazetesinin karikatürcüsü ve yazar İzel Rozental ile radyo programcısı ve komedyeni İzel Hara sayılabilir.

Bkz. Ad, İsim

İzmirli

özel, isim

özel, isim İzmir ilinden olan kimse

Ne demek olduğunu tam olarak anlamasam da ilk duyduğumda bu cümleyi sevmiştim: "El tembellik tiena munça fuersa" (Tembelliğin gücü çok büyüktür). Tembelliği kutlayan bir anlamı olduğunu öğrendiğimde daha da çok sevmiştim. Marx'ın damadı Lafargue'ın anlattıklarının tek cümlede özeti olan, senkretik ya da melez bir anlatım için harika bir cümleydi. İspanya'dan gelen İzmirli Yahudilerin kullandığı İspanyolca-Türkçe kırması bir dilin deyimlerinden biriydi. Bütün kelimeleri bilmeseniz bile ne dendiğini anlayabileceğiniz bir sesi vardı. Barselona'da bir yaz gecesi, iyi

yemeklerin olduğu bir lokantada, yemeklerin bitip içkilerin bitmediği bir sırada Akdeniz, İstanbul, Barselona, Sefaradlar, Yahudilik gibi konular üzerinde uzayıp giden keyifli lakırdının içinde yayılmıştık. Oturduğumuz yerden kalkmayı bilmeyen halimiz üzerine konuşulurken tam yeri geldiği bir anda “El tembellik tiena munça fuersa” çıkıvermişti ağzımdan. Bizim masadakilerin değil ama istemeden de olsa yan masadakilerin dikkatinin bize çevrilmesine sebep olmuş, Yahudi olmadığımı anlatmakta epeyce zorlanmış ve bu kadar özel bir deymi biliyor olmamı İzmirli olmakla açıklayabilmiştim ancak.

Bkz. Anadil, Buhurika, Hadrambaldez, İşgüzar

Kabak

isim, bitki bilimi

1. isim, bitki bilimi Kabakgillerden, sürünge gövdeli, sarı çiçekli, birçok türü olan bir bitki (Cucurbita)

2. bitki bilimi Bu bitkinin türlerine göre yemeği ve tatlısı yapılan ürünü

3. Esrarkeşlerin kullandığı bir tür nargile

4. müzik Kabak kemane

5. sıfat Ham, tatsız (kavun, karpuz)

6. sıfat Tüysüz, dazlak

7. sıfat Dişleri aşınarak yüzeyi düzleşmiş olan (taşı lastiği)

8. sıfat Bilgisiz, görgüsüz, kaba

9. Kısa boynuzlu hayvan

“Etinden sütünden yararlanmak”, Sefaradların en çok yedikleri sebzelerden kabakla ilişkilerini anlatmak için biçilmiş kafa bir deyim. Diğer ülkelerdekileri bilmem ama Türk Sefaradları, kabağın sapından başka her yerinden, kabuğundan bile, ayrı bir yemek yaparlar. Kabağın üç-dört çeşit dolması pişirilir; şekerlisi, ekşilisi, peynirli. Klasik kızartması yapılır;

fırında da mcverimsi “almodrote ve fritada”. “Handrajo” diye patlıcanla karışık bir böreği de vardır. Pirinçli yemeği; salatası da klasiklerden... Bu çeşit çeşit yemekler yapılırken de kabuklar katiyen ziyan edilmez. Kabukları hafif etlice kesilir ve onlardan ayrı bir yemek yapılır; “kaşkarikas”. Kabak kabuğundan da yemek yapıldığından gayriyahudi kime söz etsem merak uyandırır tabii. Bu kabuk, daha doğrusu kabukçuk yemeğinin adeta tanıtım görevlisiyim! Hemen de ayak üstü tarifini veririm: “Kabukları uzunlamasına soy sonra da karelere kesip bildiğin bir zeytinyağlı yemek gibi pişir.” Kabak dolmasıyla da şöyle bir çocukluk anım var: Ortaokuldaydım, evinde yemeğe kaldığım arkadaşımın annesi kabak dolması pişirmişti. Sofrada önüme konan dolmalar yeşildi ve üstelik adını bile bilmediğim yeşil otlarla süslüydü. Bizim evde, çoğu Sefarad evde olduğu gibi, kabak dolmaları kahverengiydi. Şaşkınlığımı anlatamam. Eve döndüğümde başıma gelmiş inanılmaz bir olay gibi anneme yeşil kabak dolmalarını anlattığımı hatırlıyorum. O zaman bana kabak dolmalarının üstüne karamelize edilmiş şeker döktüğünü anlatmıştı. Yemek pişirme tekniği bana pek bir şey ifade etmemişti ama Filiz’in evinde bizimkilerden farklı yemekler yendiğini o an fark etmiştim.

Bkz. Boyoz, Borekas, Döner&Limonata, Filika, Filikas, Gefilte Fish, Hayal, Lezzet, Pipitas de karpuz, Roska, Semola, Sübye, Şarope Blanco, çleme

Kaden

Ailesi ve yakınları için “Kadenuça”, evlendikten sonra “Kadriye”, kızı ve oğulları için “Kadruş”. Mi abuela, anneanem, bu hayatta birlikte ancak ve ancak on iki yıl geçirebildiğim, dört dilde sunturlu küfürler edip hiçbirisinde okuma yazması olmayan, zehir gibi dört işlem yapıp balık gibi yüzen, ken-

di lisanını ve kendi iklimini yaratmış, soyu sûrgün bir kadın. Saatler süren internet araştırması bana adının “savaşçı” manasına geldiğini söyledi; adıyla muteber, ruhu ışık olsun. **Bkz. Ad, Hayal, İsim, Reyhan, Vida**

Kan

isim

1. *isim* Atardamar ve toplardamarların içinde dolaşarak hücrelerde özümleme, yadımlama görevlerini sağlayan plazma ve yuvarlardan oluşmuş kırmızı renkli sıvı

2. Soy

“Denizi kana bulamak” anlamına gelen “Azer la mar sangre” deyiminin özellikle tutucu insanlar tarafından kullanıldığını duydum. Daha yaşlı kişilerin bu deymi kullandığına sıklıkla tanık oldum. Mesela, kuzenim bir kızla çıkıyordu. Daha önce birçok ilişki yaşamış ve çok tecrübeli olmuş deniyordu. Onun için bu deymi kullanıyorlardı. Başka bir tanıdığımız- sa erkek torunu için dert yanıyordu: “Bir sûrû ilişki yaşadı ve denizi kan yaptı; hâlâ istediği kızı bulamadı!”

Bkz. Çıt, Dota, Dügün

Kantin

isim Fransızca cantine

1. *isim* Kışla, fabrika, okul vb. yerlerde yiyecek ve içecek maddelerinin satıldığı yer

2. Bu gibi kurumlarda işletilen ve yalnız o kuruma bağlı kimselerin yemek yediği lokanta

Ortaokul ve lisede din dersinden muaf olan Yahudi öğrencilerin ders esnasında vakit geçirdiği yerdir kantin. Nüfus cüz-

danlarının din hanesinde İslâm yazan arkadaşları bu derse zorunlu olarak girdikleri için kantinin teneffüslerdeki cıvıltı ve heyecanı, yerini bembeyaz duvarlara, boş masa ve sandalyelerle kantinci amca ve yanında çalışan çocuğa bırakır. Kimileri kantinin bu halinde kendilerini dışlanmış ve yalnız bırakılmış hissederken, kimileriye tek başına kitabını okumaktan oldukça memnundur.

Bkz. Muaf, Tercih

Kapı

isim
1. <i>isim</i> Bir yere girip çıkarken geçilen ve açılıp kapanma düzeni olan duvar veya bölme açıklığı
2. Bu açıklıktaki açılıp kapanan kanat
3. Tavla oyununda iki pul üst üste getirilerek karşı oyuncunun o hane-yi kullanmasına engel olunan yer
4. Devlet dairesi
5. <i>tarih</i> Osmanlı Devleti'nde resmî görev yeri
6. <i>bilişim</i> Sadece bir konuda yoğunlaşmış bilgilerin yer aldığı Genel Ağ sayfası, portal
7. Gelir, geçim, kısmet sağlayan yer, kaynak veya imkân
8. Gidere yol açan gereksinim
9. Ev gezmesi için gidilen yer

Sonraları birçoklarını gördüysem de ilk gördüğüm örnek İzmir Konservatuvarı'nın yanındaki kortejo oldu. Kaldırımın üzerindeki açık kapı beni içeri çekmişti. Ortasında bir kuyu, tulumba ve asma çardağı olan avlunun etrafını saran yapının bir sürü kapısı vardı. Avludaki birkaç kişi bana aldırmadan yavaşlatılmış bir film gibi kendileriyle meşguldü. Batıya dönen güneşe kare avlunun iki tarafını gölgede bırakmış diğer iki tarafını ısıtma görevini yerine geti-

riyordu. Kervansarayların daha küçük, daha sivil ve çok daha sevimli bir haliydi. O kadar güzeldi ki, içerdiği yoksulluk bile görünmez oluyordu. Saint-Simon'un öğretisindeki kolektif evler tezinin maketi gibiydi. İlk kuruluşunda Sefaradların İzmir'e getirdiği bu yapı türü şimdilerde neredeyse yok olmuş durumda. İyi ki o gün o kapıdan girmişim diye düşünürüm hep.

Bkz. Karataş, Kortejo, Panayır

Karambol

isim Fransızca carambole

1. isim Bilardo oyununda isteka ile vurulan bilyenin öbürlerine dokunması

2. Çarpışma, birbirine çarpma

3. Karışıklık, karmaşa

Tire, İzmir'in tarihî birikimi en zengin ve eski ilçesidir. Bu zenginliklerin bir parçası da sadece Tire'de oynanan karambol oyunudur. 1492 yılında yurtları olan İspanya'dan kopup gelen Sefarad Yahudileri, İspanya'da oynadıkları, kendilerine özgü bir oyunu da beraberlerinde getirdiler. Karambol adını verdikleri bu oyunu yıllarca Tire'de açık alanlarda oynadılar. Oynamakla kalmadılar, kapı komşusu oldukları Müslümanlara da bu oyunu öğrettiler. Oyun, Tire'de o kadar çok sevildi ki, İsrail devleti kurulduktan sonra Museviler Tire'yi terk etse de geride bıraktıkları karambol oyunu "kırk yıllık kahve hatırı" gibi unutulmadı. Şimdilerde gençlerin pek özenmediği bu tarihî oyun, orta yaşlı Tireliler tarafından yaşatılmaya çalışılıyor. Eskiden Kavakdibi Kahvesi'nde bulunan sahada kıyasıya müsabakalar yapılırmış. Gecenin geç saatlerine kadar süren karşılaşmalar

sayesinde kahvehane dolup taşarmış. Bu saha artık kullanılmıyor. Duvardaki son skor yenilginin de bir izi sanki. Şu an sadece 2008 yılında belediye tarafından düzenlenen Alay Parkı'ndaki sahada orta yaşlı insanlar tarafından oynanıyor oyun. Tire'ye gelen yerli ve yabancı turistler ilçeyi gezmeden önce karambol oyununu izliyorlar. Kuralları kolay ancak iyi oynamak için tecrübe isteyen bu oyunu izleyenler de oynamak ve öğrenmek istiyor. Ayrıca eskiden müşteri çekmek için kahvehaneler karambol sahası yaparlarmış. Yeni düzenlenen Alay Parkı'ndaki iki sahanın kullanım hakkı işletmeciyeye verilince "sudan" bir sebepten oyuncularda soğuma olmuş. Tire'de kahvelerde çayın yanında gelen bir bardak sudan para alınmıyor. Karambol sahasının işletmecisi çayla birlikte sudan da para almaya kalkışınca oyuncular bu yeni sahadan uzaklaşmış. Oyunu oynayanlar zeminin önemine de değinmeden yapamıyorlar ve yeni yapılan zemini beğenmiyorlar; tümsekli buluyorlar ve Kavakdibi'nde yeni saha istiyorlar. Karambol, 4x12 metre boyutundaki parlatılmış beton zemin üzerinde oynanan bir oyun. Etrafı 10 santimetrelik bir tahtayla çevrili. Saha üzerine belli aralıklarla sıralanan ve adına "lek" denilen hedefler bulunuyor. Oyunda kullanılan topa "meşe" deniyor. Meşe, şimşir ağacından yapılıyor. Yörede şimdi meşe yapan tornacıların sayısı da azalmış durumda. Meşenin ağır olması, hedefe düzgün gitme, sapmama açısından önemli. Bilardonun öncüsü görülen bu oyunda isteka yerine parmaklar kullanılıyor. İki kişi ya da eşli olarak dört kişi tarafından oynanıyor. Oyuncular veya takımlar ya hiç sıra kaptırmaksızın bütün lekleri vurarak oyunu kazanmış oluyorlar veya rakiplerin karşılıklı olarak lek vurabildikleri oyun içinde, yerde en az bir lek bırakmak şartıyla rakiplerinin meşelerini vurarak sayı elde ediyorlar. İkişer kişilik takımda, sayı sekiz olduğunda oyun bitiyor. Altı altı ya da yedi yedi berabere olduğunda üç sa-

yı uzatmaya gidiliyor. Uzatma üç sefer yapılıyor. Dördüncüde çıkan çıkana yapılarak oyun tamamlanıyor. Bu oyunun en büyük özelliği rakibini kırmadan kızdırmak ve moralini bozmak, şakalar yapıp hedefi vurmasını engellemek. Oyunda “sınıfsız” kelimesi boş atıp leki vuramadığında, kabiliyetsiz, beceriksiz anlamında kullanılıyor. Oyunun iddia kısmında da hoş sohbetler oluşuyor. Örneğin oyunda “mevlit yapmak” deyimi, kaybedenin, izleyen herkese çay ısmarlayacağı anlamını taşıyor. Karambol’de oyuncular kelimeleri farklı anlamda kullanıyorlar. “Eşek kulağı” iki sayı avans vermek, “kondurma” havadan yere vurmadan atış, “paraşütçü” dik atış esnasında ıskalamak, “tiksi” ise asıl atış şekli anlamını taşıyor.

Bkz. Panayır

Karataş

İzmir’in merkezi Konak’tan hemen sonra başlayan, deniz kenarı boyunca Karantina semtine uzanan, iç kesimlerdeyse yukarıya, Halil Rifat Paşa’ya çıkan Karataş’ın şehir yaşamında kendini göstermeye başlaması 19. yüzyıl başlarına gider. Burada beliren ilk tarih, kimsesiz Ermeni çocukların barınması için bir okul ve yurdun yaptırıldığı 1820 yılıdır. 1830’lardan sonra Duatepe Mektebi olarak açılan okulda Ermeni, Musevi ve Türk çocukları birlikte eğitim görür. Karataş, 1865’lerde imara açılır, körfezin kıyısında İzmir’in sayfiyelerinden biri olarak gelişir. Erkan Serçe’nin “İzmir Mahalleleri” makalesinden öğreniriz ki, 1885’te Muhtarlık Teşkilatı’nı kurmak amacıyla yeniden düzenlenen İzmir mahalleleri listesinde Karataş’ta üç Yunan, üç Ecnebi, on bir Yahudi, elli dokuz Ermeni, otuz bir Rum, altmış bir Müslüman yaşamaktadır. En çok da Yahudi kültürüyle şekillenen bir

hikâyesi olan Karataş'taki onca ailenin anılarındaki zenginlikler bir yana Bet İsrail Sinagogu, Tarihî Asansör ve Yahudi (Karataş) Hastanesi, o kültürden günümüze kalan, ortak miraslardır.

Bkz. Asansör, Ceki, Çatı, Dario Moreno, Göç, Hazan, İzmirli, Kapı, Kortejo, Panayır

Kasımpatı

isim, bitki bilimi (kasi'mpatı)

Birleşikgillerden, çiçekleri iri, katmerli ve türlü renkte, sonbahardan kışa değin açan bir sūs bitkisi, krizantem (Chrysanthemum)

1960'lı yıllarda ilkokulun ilk yıllarında olan Yahudi bir kız öğrenci, 10 Kasım günü Atatürk büstünü sūslemek için okulun getirilmesini şart koştuğu kasımpatı çiçeğini ailesinin kayıtsızlığı nedeniyle götüremez. Bir Yahudi okulu olmasına rağmen kutsal sayılan bu görevi gerçekleştiremeyeceği için utanç ve korku içindedir. Ne var ki, bu eksikliği arkadaşlarına silgi ve kalem rüşveti vermesi karşılığında onlardan birer çiçek alarak giderir. Çiçeği almıştır almasına ama bu aynı durumun ilerleyen senelerde tekrar etmeyeceği anlamına gelmez. Nedense her sene aynı şey gerçekleşir. O yaşlarda yaşadıklarının etkisiyle, kasımpatı, onun için hem ölüme direnilemeyeceğini hatırlatması hem de utanç ve korku duygularını depreştirmesi sebebiyle uzak durduğu bir çiçek olagelmıştır.

Bkz. Anma, Çimdik

Kaşar

isim

isim Koyun sütünden yapılan, genellikle tekerlek biçiminde, sarımtırak, yağlı bir peynir

Kaşer peyniri bundan yaklaşık 100 yıl önce Selanik'te yapılmıştır. O dönemde Balkanlarda büyük çapta koyunculuk yapıldığı için o ölçüde de peynir üretilirdi. Kaşer peynirinin Selanik'te tesadüf eseri olarak Raşel isminde bir Yahudi kız tarafından bulunduğu söylenir. Yahudi peynircinin kızı Raşel'in bulduğu lezzetli ve sarı renkli yeni peyniri görüp tadan haham, pek beğendiği bu yeni peynire İbranice dinî vecibelere uygun ve yenilebilir anlamına gelen "kaşer" ismini vermiştir. Bu peynire kaşkaval da denir. O tarihlerde en geniş dış ticarete sahip liman kentlerden biri olan Selanik'te İtalyan peynirleri de satılmakta, bilhassa Caccio-Cavallo peyniri çok beğenilmekteydi. Yeni peynir de ona benzediği için ona da Caccio-Cavallo'dan (Kaçyo Kavallo) esinlenerek kaşkaval demişlerdir. Bu isim Balkanlarda yayılmışsa da Türkiye'deki Yahudiler peynire daha yaygın olarak kaşer/kaşar peyniri demeye devam etmiştir.

Kaymakam

isim Arapça *kā'im* + *makām*

1. isim Bir ilçede devleti temsil eden en yetkili yönetim görevlisi, ilçe-bay

2. Yarbay

1930'lı yıllarda, babamın bekâr olarak yerleştiği İskenderun'da yaklaşık 450 kadar Yahudi yaşarmış. Bar Mitzvah olduğum 1949 yılında 200 kadar Yahudi kalmıştı. Çumartesi

günleri sabah tefilasından sonra cemaat sohbet ederek sinagogdan on dakika uzaklıktaki denize doğru yürürdü ve oradan herkes evine dağılırdı. 1944'ten 1950 yılına kadar Yahudi komşularıyla büyümüş İskenderunlu, babacan ve herkesin sevdiği bir kaymakamımız vardı; hatta birkaç kelime İbranice bilirdi. O yıllarda, bütün Türkiye'de olduğu gibi, orada da Cumartesi öğlene kadar mesai vardı. Yahudi cemaati sinagogdan çıkmış hep beraber yürürken kaymakam, sahile çok yakın olan makamından çıkıp cemaate İbranice "Shabat shalom" diyerek onlarla birlikte yürümeye başladılar. "Beni uzaktan gördüğünüzde ne dediyseniz ve ben ayrıldıktan sonra ne diyecekseniz, hepsini aynen iade ediyorum size" der, herkesi güldürür ve makamına dönerdi. Neredeyse her Cumartesi aynı latifeyi yapardı.

Bkz. Bebek, Cemaat, İskenderun, Kuledibi, Öteki Dünya, Sakal, Sinagog, Tercüman

Kelaynak

isim, hayvan bilimi (ke'laynak)

isim, hayvan bilimi Leylekgillerden, yeryüzünde yalnız Birecik'te, Fırat vadisini çeviren kayalarda yaşayan, başı tüysüz, uzun gagalı bir kuş (Geronticus eremita)

Nüfus kâğıdında Sünni bir Müslüman olduğum yazıyor. Ailem bu topraklara yaklaşık 90 yıl önce mübadil olarak gelmiş Midilli'den. İş yaptığım, aynı okulda okuduğum, aynı mahallede büyüdüğüm birçok Yahudi arkadaşım oldu hayatta. Hep etrafımda oldukları için farklı bir dinden olmanın nasıl bir his olduğunu düşünmemiştim bile ama zaman geçtikçe bu ülkede azınlık olmanın ne kadar azaplı olduğunu anlamaya başladım. Bundan yedi-sekiz yıl önce Ege İh-

racatçılar Birliği'nin bir aylık toplantısını İzmir yerine Hatay'da yapmaya karar verdik. Hatay'ı bir turizm firmasının tahsis ettiği otobüs ve iki rehberle gezerken, rehberlerin en çok vurguladıkları farklı etnik kimliklerden ve dinlerden insanların bir arada yaşayabilmesiydi. "İşte burası Süryanilerin mahallesi, şurada eskiden Levantenler otururdu, karşı mahalle Nusayrilerin..." Bir noktada, "Şu iki sokakta da Yahudiler oturuyor, sadece altı aile kaldılar", dedi rehberler. "İsterseniz sokağa girip bakalım" diye eklediler. Ben evlerin mimarisine mi bakacağımızı sordum. Pişkince "Yo, kendilerini görürsünüz, evlerin önünde otururlar yazın çoğunlukla" diye cevap verdi rehberlerden biri. Bizim otobüsteki on iki birlik başkanının üçü Yahudi'ydi, ayrıca Yahudi yönetim kurulu üyeleri ve eşleri de vardı. Ben mahalledeki Yahudilerden adeta nesli tükenmiş kelaynak gibi bahsetmelerine sinirlenip "Neden bakalım ki, iki burunları, dört kulakları mı var onların?" diye çıkışınca otobüsteki Yahudiler araya girip bizi sakinleştirdi ve yolumuza ancak öyle devam edebildik.

Bkz. İskenderun, Onlar, Rehber

Kızarıklık

isim

isim Kızarıklık olma durumu

İlkokul 3. ya da 4. sınıftayım. Bir öğretmen beni uzun süredir takip ediyor. Bir gün teneffüsteyken yanıma yanaşıp öfkeli bir sesle, "Sen Pazar günleri havraya gidiyormuşsun, orada İbranice öğreniyormuşsun" diyor. Ben de tabii çok küçüğüm, safım, ağlamaya başlıyorum: "Hayır, ben gitmiyorum ama giden bir arkadaşım var. İsterseniz kim olduğunu söyleyebilirim. Sizi onunla tanıştırayabilirim." Şimdiden ba-

kınca, 1949 doğumlu olduğuma ve bu olay 1955'te gerçekleştiğine göre, İsrail'e bir göç dalgasının olduğu ve oraya gideceklere kolaylık olsun diye havrada İbranice öğretildiği zamana denk geldiğini anlıyorum. Fakat bunu o dönemde bilemezdim; bizim evde kimlikle ilgili konular adeta tabuydu. Anneme gidip "Sinagogda İbranice ders veriliyormuş" diye soramazdım. Böyle bir şey olduğunu biliyordum ama evden duymuş değildim. Göç etmeyi düşünmediğimiz için bizimle ilgisi yoktu konunun. Giden arkadaşlardan duyardım ve anneme niye gittiklerini soramıyordum. Yaklaşık bir sene kadar sonra, aynı öğretmen hiç olmayacak bir nedenle beni itti ve tokat attı. Tokattan kızarmış yüzümle hemen okulun karşısındaki evimize gittim, annemi kolundan tuttuğum gibi müdürün karşısına çıkardım. Durumu müdüre şikâyet ettik. Müdür, "Tamam, olabilir" dedi. Anlayış göstermemizi istedi. "Bu öğretmen yakın zamanda emekli olacak, siciline yansısın." Biz de sustuk. Yanağımdaki kızarıklık hâlâ geçmemişti.

Bkz. Fikret Hanım, Göç, Kolej, Okul, Öğretmen, Şahit, Tören

Kolej

isim, eğitim bilimi Fransızca collège

1. isim, eğitim bilimi Öğretim programında yabancı bir dil öğretimi-ne ağırlık veren okul

2. Bazı meslek okullarına verilen ad

Ortaokulda Amerikan Kız Koleji'ne geldiğimde okuldaki Yahudi ablalar Samiye Hanım adında bir biyoloji öğretmenin-den bahsettiler. "Yandınız, antisemittir, Musevileri ikmale bırakır" dediler. Babam dahiliye mütehassısıydı; beni biyoloji dersine bizzat kendisi çalıştırıyordu. Buna rağmen öğ-

retmen bana geçer not vermedi ve biz sınıftaki üç Musevi o yıl biyolojiden ikmale kaldık. Sonraki yıl Nezahat Hanım diye bir Türkçe öğretmeni dersimize girmeye başladı. Üst sınıftaki Musevi arkadaşlarımız, “Eyvah, bu kadın da antisemitir, haberiniz olsun” dediler. Gerçekten de tüm yazılı imtihanlardan zayıf not alıyordum. Dönem sonunda öğretmen tüm sınıfı alfabetik sıraya göre sözlüye kaldırmaya başladı. Benim isminin etrafında dönüp durdu ve beni ısrarla kaldırmadı. Ben de hazırlanmışım, sözlüye kalkıp, notumu yükseltmek istiyorum. En sonunda adımlı söyledi, tahtaya kalktım. “Sen kimsin?” diye sordu. İlkokulda biriktirdiğim öfkeyle sorusuna net şekilde cevap verdim: “Ben Museviyim.” Baktı, baktı, baktı ve “Otur!” dedi. Ben kimdim? Yahudi bir annenin kızı mıydım? Acaba babam Türk müydü? Adım Yahudi ismiydi, soyadımsa Soyadı Kanunu’yla alınan Türkçe bir isimdi. Peki, soyadım niye Türkçeydi? Anlaşılan verdiğim cevapla öğretmenin kafasındaki sorular cevaplanmıştı. Haliyle sıfır aldım. Fakat olay burada bitmedi ve bu öğretmen tabir caizse eğitim hayatımı kâbusa çevirdi ve adeta bana terör uyguladı. Orta 1’de ikmale kaldım, Orta 2’de sınıfta kaldım, Orta 3’te yine aynı öğretmenle karşılaştım.

Sadece ben değil, sınıftaki diğer Musevi öğrenciler de bu öğretmenle problem yaşıyor, Türkçeden asla yüksek not alamıyordu. Sonuçta, benim annem de dahil, birkaç Yahudi öğrenci annesi öğretmenle konuşmak için okula gidip onu buluyorlar. Öğretmen “Türkçe konuşun efendim, Türkçe konuşun” diyerek onları azarlarcasına uzaklaştırıyor. Annelerimiz kendileriyle muhatap olmayan bir öğretmenle karşılaşmanın şaşkınlığıyla okulu terk ediyorlar. Annemin bu öğretmen karşısındaki suskun tutumu ve haksızlığın üstüne gitmemesinin benim eğitim yaşamımı etkilediği ortada fakat bende derin sızılar yaratan bu haksızlığın sözünü yine de evde hiç etmedik. Dersi, lise eğitimine geçişle uygulanan kapa-

lı kâğıt sistemi sayesinde geçtim. Türkçeden en yüksek notu alan kişi bendim. Okul müdiresi Mrs. Lynda Blake ise ben mezun olduğumda anneme olayı büyütmediği ve sessiz kaldığı için teşekkür etti.

Bkz. Fikret Hanım, Kızarıklık, Nezaket, Okul, Öğretmen, Tören

Komşu

İsim

1. *İsim* Konutları yakın olan kimselerin birbirine göre aldıkları ad

2. *sıfat* Sınır ortaklığı bulunan, mücavir

1960'lı yılların ortasında bir Sakız tipi evi iki aile paylaşmaktadır. Üst katında Yahudi, alt katındaysa bir Müslüman aile yaşamaktadır. Müslüman ailenin iki erkek, Yahudi aileninse dört kız çocuğu vardır. Çocuklar benzer yaşta olduklarından çabuk kaynaşıp arkadaş olurlar. Ev deniz kenarındadır. Bu nedenle denize beraber girip sandalla birlikte açılırlar yöredeki birçok yaşlılarıyla birlikte. Aile büyükleri de zaman içinde ahabplıklarını giderek artırıp birlikte daha çok vakit geçirmeye başlarlar. Beraberce yemeklere, tiyatro ve gazinolara giderler. Bu süre zarfında Yahudi olan kadın, Müslüman komşusunun evleninceye kadar Yahudi olduğunu, evlendikten sonra Müslümanlığı seçtiğini öğrenir. O, bir “dönme”dir! Bunu duyunca, içine kurt düşer. Zira o dönemde, Yahudiler arasında, evlilikle birlikte din değiştirmiş Yahudilere ve onunla evlenmiş kişilere “dönme” denirdi ve onların antisemitik olduklarına dair bir inanç yaygındı. Bu nedenle Yahudi kadın, kocasını arkadaşlıklarını biraz soğutmaları gerektiğine dair ikna etmeye çalışırsa da kocası bu teklifine sıcak bakmaz. Çünkü onların karılarından bağımsız erkek erkeğe bir meyhane dostlukları da bulunmaktadır. Bir gün çocuklar

arasında bir kavga patlar. Kavga “Pis Yahudi” yaftasıyla sonuçlanır. Kavganın muhatabı Yahudi çocuk ağlayarak ailesine durumu anlatsa da aile işi büyütmemekten yana olur. Lakin çocukların kavgası Müslüman ailenin gösterdiği tepkiyle başka bir boyuta taşınır. Çünkü Müslüman komşu, elinde bir bıçak taşıyarak hışımınla yukarı kata çıkarak, bir daha kızların kavga çıkarmaları karşısında kan akacağını, hatta bütün Yahudilerin boyunlarının kesilmesinin yakın olduğunu söyler. Bıçağı kendi boynuna yaklaştırarak uygulamasını gösterir. Yahudi aile korkar. Uzun uykusuz geceler geçirirler. Çocuklar dahil olmak üzere her iki aile karşılıklı olarak selamı sabahı keserler. Bilinemez bir nedenden ötürü Müslüman aile aniden apar topar evden taşınır. Yahudi aile rahat bir nefes alır ve olay her konu komşuya anlatıldığında kadının kocasına dönüp “Ben sana dememiş miydim?” diye aile içindeki birlikişi konumunu pekiştirmesiyle sonlanır.

Bkz. Alanyari, Dönme, Okul, Oyun

Korkak Yahudi

Çocukluğumun kabusu... Sadece “yine maruz kalacağım” diye duyduğum korkuyla doğrulanan söz: Korkak Yahudi. Sokakta, kardeş kardeş, tekman, yakar top, beş taş, saklam-baç, körebe vs. oynarken aniden yüzünüze şamar gibi inen, toplu bir bağırış çağırış. O kadar ki, bu sadece Ahmet’ten Ayşe’den değil, anlamsız bir şekilde İzak’tan, Zelda’dan bile gelebiliyordu. O yaşlarda anlamını bile bilmediğimizden olsa gerek. Ama o zamanlar (50’li yılların sonları, 60’ların başları) büyükler de pek bir mustarıptiler bu sözden. Özellikle de esnaf Yahudiler. İkinci Dünya Savaşı sonrasında modası olan antisemitizm türü.

Bkz. Alanyari, Komşu, Okul, Oyun, Utanç, Yahudi Dölü

Kortejo

Şimdilerde “kortejo” olarak anılan, eski İzmirliilerin aile evi adıyla bildiği, bir avlu çevresinde toplanmış çok odalı yaşam alanı. 1492’de İspanya’dan sürülen Sefarad Yahudilerinin kurduğu aile evlerinin her odasında bir aile yaşırdı. Yoksul Yahudiler ve Türklerin tek odalı evlerinde tuvalet, banyo ve mutfak ortaklaşa kullanılırdı. İzmir Mezarlıkbaşı ile Hatuniye Camii arasındaki Keçeciler semti, Agora’dan Tilkilik’e inen Sarımsak Sokak ve İkiçeşmelik’in ara sokakları, aile evlerinin yoğun olarak bulunduğu yerlerdi. Türk komşuları, bu yaşam alanlarına Yahudihane sözünden bozma “Yavutane” de derdi. İkiçeşmelik’in eski sakinleri, aile evlerinin kiminin yüz, kiminin yüz elli yıl capcanlı yaşadığını anlatırken, “O zamanlar insanlar da güzeldi. Kimse evini kilitlemezdi” der. İzmirli yazar Tarık Dursun K., eski semti İkiçeşmelik’ten bildiği, yazılarına sıkça konu ettiği aile evlerinin İzmir’e özgü olduğunu söyler. “İçlerinde en ünlüleri ‘Rızabey Aile Evi’ idi” dediği yer, yazarın aynı adlı eserinin başrolündedir. Günümüze ulaşan az sayıda aile evi, tek tek kiralanarak ya da otel çatısı altında yoksul yalnızlara barınak olmayı sürdürüyor.

Bkz. Havra Sokağı, İzmirli, Karataş, Kapı, Panayır, Tilkilik

Kök

isim, bitki bilimi

1. *isim, bitki bilimi* Bitkileri toprağa bağlayan ve onların, topraktaki besin maddelerini emmesine yarayan klorofilsiz bölüm

2. *bitki bilimi* Süsünde olduğu gibi yer üstüne sap çıkaran çok yıllık yer altı gövdesi

3. Bazı şeylerde dip bölüm

4. Sapıyla çıkarılan bitkilerde tane

5. Dip, temel, esas

6. Kaynak, köken

7. Bir kimseyi bir yere bağlayan manevi temel güçlerin bütünü

8. dil bilgisi Kelimenin her türlü ek çıkarıldıktan sonra kalan anlamlı bölümü: Yaptırmak kelimesinde kök, yap- bölümüdür

9. kimya Olağan şartlarda çevresinden yalıtılamayan ancak birçok tepkimede nitelik değiştirmeden geçebilen atom kümesi

10. matematik Denklemden bilinmeyen yerine konulduğunda uygun düşen gerçek veya birleşik değer

1950'li yıllarda Türkiyeli Yahudiler kendilerini Türk Yahudisi diye tanımlar, kimlikleri ve tarihleri konusunda az konuşurlardı. Herkes Yahudi İspanyolcası ve eğitim seviyelerine göre Fransızca konuşur ve kullanırlardı. Bir kısmı da Rumca'yı iyi bilirdi. Avrupa kökenli Yahudiler yakın geçmişlerini daha iyi bilirdi. Bense, 1970'li yıllara doğru Yahudilerin Sefarad kökenli oluşlarıyla ilgili bilgilerle karşılaşmış ve aynı soruyu babama yöneltmiştim. Babam da "Sefarad veya İspanya'dan gelme Yahudiler değiliz biz" demişti. "Biz Yahudiyiz" demekle yetinmişti. Bense bu ilgisizliğini yaşlılığına ve belki de bilgisizliğine vermiştim. Bir sonraki 20-30 yılda Sefarad kökenli olmak İstanbul'un kültürel çevrelerinde konuşuldu ve tarihi paylaşıldı. Türk Yahudilerinin engizasyon sonucu İberya Yarımadası'ndan 1492'de kovulmalarının, Osmanlı padişahı II. Beyazıt tarafından Osmanlı topraklarına kabullerinin 500. yılı kutlandı. Türkiye ve İstanbul'da çeşitli gösteriler, konuşmalar düzenlendi ve Yahudi İspanyolcası'yla birlikte Yahudi kültürü paylaşılmaya devam edildi. 2000 yılından sonra kaybolmaya yüz tutmuş Yahudi İspanyolcasına merak artmaya başlamış, bu konuda çalışma yapan kişilerle yazışmaya başlamıştım. Bu vesileyle annemin kızlık soyadı Romano'nun Bizans veya Rum kökenli Yahudilere has olduğunu öğrendim. Romaniot kavramını çok az da olsa duymuştum ama bizim ailenin de İspanya Yahudilerinin-

den önce Anadolu ve Balkan topraklarında yaşamış olabilecekleri çok ilgimi çekti. Bu konuda yazılmış birkaç kaynaktan, İspanya'dan gelen Yahudilerin, yerli Bizanslı Yahudilerden daha saygın olduklarını, Osmanlı sarayında daha çok hürmet gördüklerini ve Bizanslı Yahudilerin Bizans İmparatorluğu'na bağlılık ve sadakat göstermeleri yüzünden İspanya'dan gelenlerle kaynaşmakta güçlük çektiklerini öğrendim. İberyaya Yarımadası'nın Yahudileri ile yerel Rum Yahudileri ancak son 200 yılda karışmaya başlamışlar. Gelenek ve görenekleri böylece kaybolmaya başlamış. Annemin çok sık tekrarladığı bir söz vardı. Sanki farklı oluşunu vurgulamak için "Yo so Romano" (Ben Romano'yum) derdi. Romano soyadını taşıyan bir akrabam da ailesinde "De Romano, no sale bovo" (Romano'dan aptal çıkmaz) sözlerini duyduğunu hatırlattı. Asimile olan bir kültürden günümüze çok az iz kalmış ama Bizanslı Yahudiliğimizi ele veren birkaç ipucu ane ve babamın sözleri olabilir. Annem, "Ben Romano'yum" derken, "Ben Rum'um" diyordu. Babam da "Biz İspanyol Yahudisi değiliz, Yahudiyiz" derken bu topraklarda İspanyol Yahudilerinden çok önce kök saldığımızı belirtiyordu.

Bkz. Anadil, Piron, Romaniot, Sır

Kristal

isim Fransızca cristal

1. isim Billur

2. sıfat Billurdan yapılmış

Dinsel aidiyetin nasıl ve nerede başladığı herkes için başka bir deneyime denk düşer. Bunun ayırdına varmak bazen de imkânsızdır. Örneğin, 1960'lı yılların ortalarında henüz küçük bir kız çocuğunun Yahudi olduğunu idrak etmesi, aile-

nin dinsel temalara evin içinde çok ağırlık vermemesi nedeniyle kristal lambalarla başlamıştır. Yahudi cemaatinin sayısal olarak bu denli azınlıkta kalmadığı yıllar. Birçok büyük sinagogun varlığının yanı sıra İzmir'in Karataş semtinde Sakız tipi evlerde yaşayan bazı inançlı Yahudiler evlerinin üst katını, dua okunabilmesi için sinagoga dönüştürmüşlerdi; muhtemelen cemaatin bilgisi ve onayı doğrultusunda. Bu evlerden birinin sahibinin kızlarıyla yukarıda sözü geçen kız çocuğu arkadaştırlar. Bu çocuk için evin ikinci katında olan bu sinagogda oynamanın büyümlü bir anlamı vardır. Gelen cemaatin oturmasına yönelik düzenlenmiş, dört duvarı çevreleyen sedirleri ve her tarafa asılmış kristal avizelerden yansıyan rengârenk ışık kırılmalarıyla o minik sinagog, kız çocuğu için o ana kadar okuduğu bütün masalsı mekânların vücut bulmuş hali gibidir. O kadar ki, bir sedirin altına saklanıp geceleri orada geçirme planları bile yapar. Fakat bu planını hiçbir zaman hayata geçiremez. Belki de bu nedenle, hayran olduğu mekândan oyun sonrası her ayrıldığında, bir kristal parçasını gizlice söküp yanında götürmeyi alışkanlık haline getirir. Yıllar geçtikten sonra bu küçük hırsızlıklarını ailesine anlattığında çok eleştirilir ve ayıplanır. "Hiç Allah korkusu da mı hissetmedin?" diye sorarak oranın Allah'ın evi olduğu hatırlatılır kendisine.

Bkz. Hanukiya, Sinagog, Romaniot

Kudüs

Kudüs'teyim, ilk defa ve kutsal topraklara basar basmaz pollen alerjim başlamış. Fellik fellik burun damlası alacak bir eczane arıyorum. Burası, ailemin bazı üyeleri İsrail'de yaşadığı için çocukluğumdan beri defalarca geldiğim, yazları birkaç hafta kalıp kuzenlerimle ortak bir dilimiz olmamasına

rağmen tanışıp vakit geçirdiğim, birbirimize Türkçe-İbrani-
ce kelimeler öğrettiğimiz, köpek korkumu teyzemin köpeği
sayesinde atlattığım, Türkiye’de olmayan yemekleri sevdi-
ğim, Türkiye’de olmadığı için döndüğüm zaman beni arka-
daşlarım arasında oldukça popüler kılacak oyuncakları aldı-
ğım ülke. Fakat sonrasında ailenin buradaki kısmının yaz-
ları Türkiye’ye gelmesi, gelişen politik bilincimle İsrail dev-
letine karşı öfke duymaya başlamam, Yahudi olmakla her-
hangi bir kimliksel veya duygusal bağım olmaması gibi çe-
şitli sebeplerle çok uzun yıllar da ayak basmadığım ülke. Ta-
ki, yaklaşık 20 sene sonra bir belgesel çekimi için kendimi
burada bulmama ve en son çocuk gözlerimle gördüğüm bu
ülke hakkında aslında hiçbir şey bilmediğimi görene kadar.
Çocukken nasılsa hiç Kudüs’e gelmemişim. İşte şimdi ilk
defa Kudüs’teyim ve alerjiyle boğuşarak burun damlası arar-
ken yol sormak için duruyorum. Yol tarif eden dükkân sahi-
bi anında nereli olduğumu soruyor. “Türkiye” diyorum. He-
men, “Ben Ermeni’yim, sizinkiler bizimkileri öldürdü”, di-
yor çok da ciddi olmayan bir tonda. Bu konuşmayı kısa kes-
me itkisiyle “Ben Yahudiyim” deyiveriyorum. Yanındaki es-
naf atılarak giriyor konuşmaya, o da hafiften gülüyor: “Daha
da kötü ya! Bir de bizimkileri de öldürdünüz ve öldürmeye
devam ediyorsunuz!” Kurtulmaya çalışırken daha da derin
bir batağa saplanıyor, Türkiyeli bir Yahudi olarak, Ermeni
ve Arap dükkân sahiplerinin, hem de ikisinin de aynı anda,
en mükemmel düşmanı pozisyonunda buluyorum bir anda
kendimi! Yola devam ediyorum. Sonunda burun damlasını
bulup alerjimi hafifletip arkadaşım ile buluşuyorum Kudüs’ü
gezmeye devam etmek için. Arka sokaklardan birinde dara-
cık sokağı ayıran bir sınır var, İsrail polisleri başında bekli-
yor. Mescid-i Aksa’yı görmek için diğer tarafa geçmek isti-
yoruz. “Müslüman mısınız?” diye soruyorlar. Yahudi olma-
yan arkadaşım “Kâğıt üzerinde evet” diye cevap veriyor. Ka-

din polis "Ya sen?" diye bana bakıyor delici bakışlarla. Ağzımdan her nasılsa yine Yahudi olduğum çıkıveriyor! Ne kadar da meraklıymışım Yahudi olduğumu söylemeye! O zaman diğer tarafa geçemeyeceğim söyleniyor, sadece Müslümanlar geçebiliyor çünkü o tarafa. Bense bir yandan aptallığıma, polisler kimlik bile sormamışken neden yalan söylemediğime yanyor, bir yandan da kutsal toprakların Yahudi olmakla bu kadar ilgisi bulunmayan beni neden yerli yersiz Yahudi olduğumu söyleyen bir insana dönüştürdüğüne şaşkın bir şekilde gülmekten kendimi alamıyorum.

Bkz. Anavatan, İsrail

Kuledibi

Gençlere mizah sitesi Zaytung öyküsü gibi gelebilir. Ben de görmesem ve şimdi anlatılsa inanmazdım. Hatta bu maddeyi yazmaya başlamadan önce, belki biri cemaatin tarihini yazarken ya da anılarında anlatmıştır diye Google'da kısa bir arama yaptım, hiçbir emareye rastlayamadım. Oysa bilenler, yaşayanlar hiç de az olmasa gerek. Bir zamanlar Roş Aşana bayramlarında, Neve Şalom'daki duadan sonra yani akşam üzeri, sinagogdan çıkan cemaat, başlarında Sefer Tora'yı taşıyan haham (herhalde hahambaşıydı) olmak üzere "Kal"dan çıkıp Büyük Hendek Caddesi'nde kortej halinde yürüyüş yapardı. Hâlâ gözlerimin önünde. Annemle evimin penceresinden izlerdik. Hahamlar dinî kıyafetleri içinde, gümüş başlıklı, madalyonlu Sefer Tora'ları omuzlarına dayayarak taşır, onları izleyen cemaatle birlikte, sanırım Galata Kulesi'ne kadar yürüyüp sinagoga dönerlerdi. Hatırladığım kadarıyla, 1950'li yılların sonu veya 1960'lı yılların başlarıydı. Kaç kez tekrarlandı, kaç yıl sürdü bilemiyorum. Yahudilerin yoğun olduğu semtlerde bunun öncesi var mıydı, onu

da bilemiyorum. Ama sonrası olmadığını biliyorum. Yine şaka gibi gelecek bir Büyük Hendek Caddesi anısı da, Purim ve Pesah bayramlarında, Neve Şalom'un tam karşında, sokakta kurulan satış stantlarıydı. Purim'de renk renk şekerlemeler, malum kırmızı-beyaz şeker sepetleri... Pesah'taysa her çeşit şarope: Portakallı, fıstıklı, sade. Masapan, tezpişti, daha neler neler. Evler bunlarla doldurulmuş olmasına rağmen, çocuklar olarak tezgâhların önünde iştahla dolaşır dururduk. Pesah'ın ardından, 6-7 Eylül'e inat, mis gibi paskalya çöreği kokusu ve kırmızı yumurtalar zamanı gelirdi Be-yoğlu sokaklarına. Bunlar, gündelik hayatın olağan sevinç-leriydi o zamanlar.

Bkz. Kaymakam, La Kula, Mordiko, Sinagog, Şarope Blanco, Ya-hudi Mahallesi

La Furtuna

“Fırtına” anlamına gelen Ladino kelime

1934 yılının Haziran-Temmuz aylarında Trakya’da Yahudi nüfusunun yoğun olduğu Edirne, Kırklareli, Gelibolu, Çanakkale gibi şehirlerde o şehrin Yahudi sakinlerine ve tüccarlarına karşı bir sindirme, korkutma, yağma ve kovma hareketi gelişti. Bunun sonucunda bu şehirlerde yaşayan Yahudi halkı evlerini, eşyalarını, mağazalarını geride bırakarak İstanbul’a kaçtı. Olaylar Başvekil İsmet İnönü’nün müdahalesiyle, geç de olsa, kontrol altına alındı. Ancak olayların kimler tarafından nasıl ve neden planlandığı bugüne kadar net bir şekilde aydınlanmış değildir. Bu olaylar Trakya halkı arasında “La Furtuna” yani “fırtına” deyiimiyle anıldı. **Bkz. El Sodro, İşkân, İsrail, Kanunu, Tarih, Terk**

La Kula

“Kula”, yani “Kule”, İstanbul Yahudilerinin bir dönem yoğun olarak yaşadığı Kuledibi Mahallesi’ni ifade eder. “De la Kula” ifadesiyse “Kuledibi’nden”, “Kuledibi sakini” anlamına gelir. Maddi durumu daha iyi olan Yahudilerin daha orta sınıf mahallelere göç etmesiyle birlikte, bugün bu ifade artık Nişantaşı’nda ve Bebek sırtlarında yaşayan Yahudilerin Kuledibi’nden daha mutena semtlere taşınamamış, yoksul Yahudiler için duydukları küçümseme duygusunu içerir hale geldi. Artık Kuledibi’nde yaşayan Yahudi pek kalmamış olduğu için, “de la Kula” ifadesinin de tarihe karışmış veya karışmakta olduğunu tahmin edebiliriz. Ama sonuç olarak, cemaatin hâlâ merkezî ve en büyük sinagogu olan Neve Şalom da, Hahambaşılık da Kuledibi’nde bulunmaktadır.

Bkz. Kuledibi, Mordiko, Yahudi Mahallesi

Leon Troçki (Nam-ı diğer Sedov Efendi)

Hayatının dört buçuk yılını İstanbul’da sürgün olarak geçirmek zorunda kalan, Sovyet İhtilali’nin önderlerinden Troçki, Leon Davidoviç Bronstein adıyla 26 Ekim 1879’da Odessa yakınlarında bir çiftlikte doğan bir Rus Yahudisi idi. Yahudi bir çiftçi ailesinin beşinci oğluydu. Odessa’da eğitimini sürdürürken ihtilalci gruplara katıldı. Bundan sonrası devrimci mücadele içinde geçen fırtınalı bir hayat. Lenin’in ölümünden sonra siyasi rakibi Stalin tarafından görevlerinden azledilen Troçki’nin Rusya’nın her yerinde çok sayıda taraftarı vardı. Çarlık Rusyası’nda defalarca hapis cezası alan ve Sibirya’ya sürgüne gönderilen Troçki, Avrupa’ya ilk kaçışında gardiyanının soyadı olan Troçki’yi yazdırmıştı sah-

te pasaportuna. Hayatı boyunca bu isimle tanındı. Son derece karizmatik bir kişiliği olan Troçki çok etkileyici, adeta büyüleyici bir hatipti. Bolşevik İhtilali'nin gerçekleşmesinde onun yazılarının ve kitleleri ardından sürükleyen söylevlerinin etkisi büyüktür. Siyasi muhaliflerini çeşitli yollardan öldürmekten kaçınmayan Stalin, Troçki'nin öldürülmesinin o dönemde çekeceği tepkiden çekinerek Troçki'yi önce Alma Ata'ya, daha sonra İstanbul'a sürgün göndermeyi tercih etti. 10 Şubat 1929 gecesini Troçki, karısı Natalya ve ve oğlu Lyova ile birlikte büyük bir gizlilikle Odessa Limanı'ndan İlyiç Şilebine bindirildiler. Vladimir İlyiç Lenin'in adını taşıyan şilep Troçki ailesini hangi bilinmezliğe götürüyordu? Troçki, 12 Şubat 1929'da İstanbul Boğazı'na giren İlyiç Şilebinden Mustafa Kemal Paşa'ya bir mektup gönderdi. İstanbul'a kendi isteğiyle gelmediğini, zorla gönderildiğini belirtti. Türk hükümeti durumdan haberdardı ve gerekli tedbirleri almıştı. İstanbul polisi hazırlık yapmış, İstanbul'da kalan Beyaz Rus göçmenlerinin arasında şüpheli elli kadar Beyaz Rus'u sınır dışı etmişti. Yolcu salonunda Troçki'yi Sovyet Konsolosu karşıladı. O sıralarda İstanbul'da ihtilalden kaçan yenik düşmüş 150.000 Beyaz Rus vardı. Bunların bazıları Troçki'ye bir suikast düzenleyebilecek güce ve beceriye sahip eski Wrangler ordusunun generalleriydi. Stalin'in ajanları da Troçki'yi sürekli takip altında tutuyor, hatta bazıları katip olarak Troçki'nin yakınına kadar sokulabiliyordu. Türk hükümeti Stalin'le arayı bozmak istemiyordu. Troçki komünizmden ürken Batı devletlerine karşı da önemli bir rehindi. Üstelik Kurtuluş Savaşı vermiş yeni kurulan cumhuriyete ve Mustafa Kemal Paşa'ya sempati besliyordu. Sonuçta Türk hükümeti, Troçki'yi saldırılardan korumak için dikkatli ve titiz bir politika izledi. Troçki, bir süre Rus Konsoloslugu'nda kaldıktan sonra Tokatlıyan Otel'e geçti. Önce Şişli Bomonti'de bir köşkte kalan Troçki ve aile-

si Türkiye'deki 4.5 yıllık ikametinin çoğunu geçireceği Büyükkada'da Arap İzzet Paşa Köşkü'ne taşındı. Prinkipo (Büyükkada), Bizans devrinden beri bir sürgün adasıydı. Troçki, Büyükkada'yı sevdi, sürgün hayatının en verimli ve huzurlu günlerini Büyükkada'da geçirdi. 28 Şubat 1931 gecesi köşkte yangın çıktı. Troçki'nin çalışmalarının çoğu kurtarılamadı. Bir süre Moda-Şifa Sokak'ta deniz kenarındaki köşkte kalan Troçki, burasını güvenli bulmuyordu. Tekrar Büyükkada'ya döndü. Bu kez Rum asıllı Yanaros'un köşkünü kiralamıştı. Ekim 1932'de Danimarka'ya bir konferans için davet edilen Troçki ilk kez bir Avrupa devletinden geçici de olsa vize alabildi. 14 Kasım'da "Leon Sedov Efendi" adına düzenlenen, siyasi mülteciler için çıkarılan bir Türk pasaportuyla eşi Natalia Sedova'yla birlikte bir İtalyan gemisine binerek İstanbul'dan ayrıldı. Avrupa'da çeşitli engellerle karşılaşan ve Türkiye'ye dönerken geçiş vizesi almakta zorlanan Troçki, gazetecilere, "Türkiye'ye döndüğüm için çok mesudum" diyordu. "Büyükkada'da elde kalem çalışmak... Çok güzel bir şey" diye yazıyordu güncesine. Temmuz 1933'te Fransız hükümetinin Troçki'ye yerleşme vizesi vereceği haberi geldi. Dışişleri ve İçişleri bakanlarına birer mektup göndererek Türkiye'nin gösterdiği konukseverlik için teşekkür etti Troçki. Şubat 1929'da İlyiç şilebiyle geldiği İstanbul'dan 17 Temmuz 1933'te Bulgaria gemisiyle ayrıldı. Üç ciltlik biyografisinin yazarı Isaac Deutscher, "Bütün çekişmelere rağmen Troçki'nin Büyükkada'da geçirdiği yıllar sürgün hayatının en sakin, en yaratıcı ve en az mutsuz geçen yılları oldu" yorumunu yapmıştı.

Levaya

“Ölünün arkasından yapılan dua” anlamındaki Ladino kelime, mecazi anlamı “Bitmiş işimi bozma!”

İzmir’de, özellikle kuyumcu, halıcı ve konfeksiyonculuk yapan Yahudi esnafın dükkânlarında yapılan yüklü alışverişlerden sonra, dükkândan çıkan müşterinin satın aldığı malın fiyatını diğer dükkânlara sorup düşük fiyatla karşılaşırsa, aldığı malı geri iade etmemesi için peşine bir tezgâhtar takılırdı. Tezgâhtar, müşteri çarşıdan çıkıncaya kadar onu uzaktan takip ederdi. Ola ki, müşteri aynı işi yapan başka bir mağazaya girip aldığı malın fiyatını kontrol etmek isterse, onu takip eden tezgâhtar mağazadaki kişiye “Levaya!” diye seslenirdi. Bunu duyan kişi, müşteriye yüksek bir fiyat söyler ve meslektaşının bitmiş alışverişini bozmazdı. Yahudi esnafın 1970 öncesi kalabalık ve etkin olduğu Kemeraltı Çarşısı’nda kullanılan bu şifre kelimeyi zaman içinde Müslüman esnaf da öğrenip benimsemişti.

Bkz. Hanut, Kemeraltı

Lezzet

isim Arapça ~~lezzet~~

1. isim Ağız yoluyla alınan tat

2. Herhangi bir şey karşısında duyulan zevk, haz

En olağanüstü İzmirli lezzetlerden biridir boyoz. Gecedен odun fırınının içine bırakılmış ve isle tûtsülenmiş yumurta ile hem yumurta hem boyoz başka bir katmana yükselir. Mutlaka sıcak, hatta çok sıcak yenmelidir. En iyisi İzmir’de Dostlar Fırını’ndaki masalardan birine ilişip ince belli bar-

daktaki çay eşliğinde, iki parmak arasında tutulan ve sıcaklığı parmak uçlarında hissedilen lezzete yumulmaktır. Çatal bıçak ve küçük lokmalarla değil, elle ve büyük lokmalarla çıkarılır tadı. Önce, boyoz o ağızda erimekteyken bir parça isli yumurta ve o erimekteyken de çay girmelidir sıraya. 15. yüzyılda İspanya'dan gelen Sefarad Yahudileri'nin armağanıdır İzmir'e. İspanyolcada küçük somunlar anlamına gelen "bollos" sözcüğünden türetilmiştir. Un, tuz, su, yağ ve tahinden yapılır ama kimin yaptığı çok önemlidir.

Bkz. Boyoz, Borekas, Döner&Limonata, Filika, Filikas, Gefilte fish, Hayal, Kabak, Pipitas de karpuz, Roska, Semola, Sübye, Şa-rope Blanco, Üçleme

Liga

Barbie oyunlarının Barbieler arası karmaşık ilişkiler zincirleri, çıkma teklifleri ve öpüşmelerle değişime uğramaya başladığı ve Ken'in rolünün giderek önem kazandığı çocukluk-ergenlik arası o garip aralıkta en yakın arkadaşımın kuzeni onu Yahudi gençlerinin gittiği merkez olan Liga'ya davet etti. Liga bana ilk anlatıldığı haliyle gündüz matinesi gibi bir şeydi; müzik vardı, gençler vardı, dans vardı ama benim girme iznim yoktu. Okulda temas ettiğim erkeklerin kendime yaşıt olanları hâlâ saç çekmekten öteye gidemiyorken, kaloriferlerin üzerine oturup gözlerimizle takip ettiğimiz büyük sınıflar henüz biz tıfıllara pas vermiyorken dinlediğim hikâyelerle Liga, gözümde giderek Amerikan gençlik dizilerinden fırlamış bir yere dönüşüyordu ve arkadaşım da aldığı dans ve çıkma teklifleriyle bu dizinin yıldızlarından biriydi. Eskiden birlikte geçirdiğimiz Cumartesilerin büyük kısmını artık yalnız geçiriyor, Liga'dan çıkma saatleri yaklaşırken arkadaşımın evine gidiyor ve annesiyle birlikte onu bekleme-

ye başlıyordum. Her hafta nefesimi tutarak yüzlerini hiç görmediğim çeşitli karakterlerin kiminle çıkmaya başladığını, kimin kimi dansa kaldırdığını, kimin kiminle öpüştüğünü, bilmem kimin müzik grubunun bu hafta hangi şarkıyı çaldığını, kimin kiminle Liga dışında da görüşmeye devam ettiğini dinliyordum. Birkaç defa içeriye gizlice girmemi planlamaya çalışmış olsak da, zaman zaman arkadaşımın Alsanca sokaklarında dolaşırken duyduğum isimlerin yüzlerini de görebildiğim kısa karşılaşma anları olsa da Liga ve içinde olanları hâlâ Beverly Hills Teens çizgi filminden çok da farklı hayal edemiyorum. Neyse ki, arkadaşımın Liga macerası çok uzun sürmedi. Önce T.S'teki platonik kesişmelerimize geri döndük, sonra hızla Grunge müzik tarafından karanlık ve izbe sokaklara davet edildik.

Bkz. Onlar, Tercih, Türk

Lisan

isim (lisa:nı) Arapça lisân

isim Dil (II)

1954 yılının bir Eylül günü, annesi oğlunu, kısaca olan boyunun uzamasına yardımcı olur diye Beyoğlu Hasnun Galip Sokağı'nda bulunan Beyoğluspor Kulübü'nün basketbol şubesinin minikler bölümüne yazdırır. Haftada iki gün idman ve basketbol çalışmaları yapılacaktır. İlk gün, hazırlanmak üzere soyunma odasına girildiğinde çocuk, akranlarının, aralarında kendisiyle aynı dili konuşmadıklarının ayır-dına varır. Öbür çocukların hepsi Rum'dur, aralarında Rumca konuşmaktadırlar. Kendisiyse Türkçe, biraz da Fransızca bilir, İstanbullu Yahudi çocuklarının çoğu gibi. Henüz kimseyi tanımadığı için herkes gibi sessizce şortunu giyer

ve basketbol sahasının ortasında toplanan gruba katılır. Birazdan salona giren genç alıştırıcı da kendisinin anlamadığı dilde bir komut verir. Çocuklar dağınık biçimde de olsa tek sıra olurlar. Kahramanımız komutu anlamadığı halde onlar gibi yapar ve sıraya girer. İkinci komut “mesafe al” anlamına gelen bir şey olacak ki, herkes kolunu uzatarak önündekinin omzuna dokunacak biçimde hareketlenir. Bizimki de öyle yapar çünkü zor değildir bu. İş, üçüncü komutta atalaşır. alıştırıcının söylediği sözler üzerine kimi çocuklar öne çıkarlar. Yine başka sözler üzerine kimileri bir adım geriler. Kendisinin kıpırdamaması üzerine alıştırıcı ona yönelerek bir şeyler söyler. ocuk, “Ben Rumca bilmiyorum” der sakince. Bunun üzerine alıştırıcı Türkçe konuşmaya başlar ve bu, ocuğun Beyoğluspor Kulübü’nün minikler bölümünün basketbol çalışmalarını izlediği üç yıl boyunca böyle devam eder. Kahramanımızın boyu pek uzamamış olsa da, bu deneyimden dik durmayı öğrenmiştir.

Bkz. Anadil

Maaminikos

İbranice “Maaminim” (inananlar) kelimesinden türetilmiş Ladino kelime

1650’lerde İzmirli bir haham olan Sabetay Sevi, Yahudilerin beklediği Mesih olduğunu ilan edince, başta İzmir Sefarad kökenli Yahudi cemaatinin bir kısmı, sonra da Yahudi dünyasının önemli bir kısmı buna inanmaya başlar. Müslümanlıkta, Hz. Muhammed son peygamber olarak kabul edildiği için, üstüne Yahudilerin de şikayeti eklenince, Sabetay Sevi hapsedilir ve yargılanır. Ya kellesi uçurulacak ya da kelime-i şahadet getirerek Müslüman olacaktır. Müslüman olmayı kabul eder ve Kapıcıbaşı Mehmet Efendi adıyla kendisine maaş bağlanır. Ona inananların bir kısmı İslâmiyet’e geçer, diğer kısmı Yahudi kalır. Müslüman olanlar Mesih olduğuna inandıkları Sabetay Sevi’nin dinî emirlerini uygulamaya devam ederler. Yahudiler onlara Los Maaminikos (inanan-

lar) der. Müslümanlarsa dönme, Sabetaycı veya Avdeti (geriye dönenler).

Bkz. Cami, Deha, Dönme, Merey, Mesih, Onlar

Madam

isim Fransızca madame

1. İsim Fransa'da evli kadınlara verilen san, madama

2. Türkiye'de Müslüman olmayan evli kadın, madama

Özellikle genç olmayan Yahudi kadınlara hitap ederken hem tanıdıkları ama aşına olmadıkları kişilerin, hem kapıcı, bakkal ve manav gibi hizmet sunanların kullandığı ifade. “Madam X” hitabının basitçe kibarlık olduğu düşünülebilir ama gerçekte çok daha karmaşık bir anlam yükü vardır. Bir kadına “Mualla Hanım” dedikten sonra hemen yanındaki kadına “Madam Benefraim” diye hitap etmek, ikincisine hem yabancılık, hem ötekilik, hem de belki zenginlik atfeder. Söz konusu Yahudi kadın bazen “ayrı” olmanın, bakanların gözünde “farklı” görünmenin gizli ve garip gururunu yaşar, bazen de dışlanıyor olmanın korkusunu. Öfkelenen, “Ben niye madam oluyormuşum?” diye bakkalları tersleyen kadınlar olduğu da bilinmektedir.

Bkz. Ahzoo, Matmazilika, Nezaket, Onlar Semola, Şarkı

Mandar

“Göndermek” anlamına gelen Ladino kelime

1942 yılında sermayenin Türkleştirilmesi amacıyla TC vatandaşı zengin gayrimüslimler hedef alınarak çıkartı-

lan Varlık Vergisi Kanunu uygulamaları Yahudi halkı fakirleştirdi. Kimileri vergiyi ödeyebilmek için malını mülkünü değerinin çok altında satmak zorunda kaldı. Borcunu ödeyemeyenin malı icra dairelerinde haraç mezat satıldı; hiç ödeyemeyenlerse Aşkale'ye sözde devlet hizmetinde çalışmaya, "taş kırmaya" gönderildi. Velhasıl, TC vatandaşları Yahudi'nin bundan sonra devletin tapusuna, banka hesabına, toptan olarak devletin kendisine güveni kalmadı. Kazanıp biriktirdiği parasıyla bir ev almaya cesaret edemezdi; parasını bankaya yatırmaya da korkardı. Dola-yısıyla, cemaat içinde hep bir malına, parasına el konulma korkusu hâkimdi; bireyin parasını güvenerek yatırabileceği bir yeri yoktu. Zaman içinde tekrar birikim yapabilenler, bu işi meslek edinmiş aracılar vasıtasıyla paralarını yurt dışındaki bankalara gönderirlerdi. Bu gönderme eylemin adı "mandar"dı.

Bkz. El Sodro, Paşaro, Sermaye, Sa, Tarih

Maşatlık

isim Arapça meşhed + Türkçe -lik

isim Müslüman olmayanların, özellikle Yahudilerin mezarlığı

Çocukluğumuzda büyüklerimiz sıkça kullandığı "maşatlık" kelimesini artık pek duymaz olduk. Bizler bugün artık maşatlık denilen yere Bahri Baba Parkı diyoruz. Bir yanında Devlet Hastanesi, te yanında Kız Lisesi bulunan Değirmendağı eteklerini saran Bahri Baba Parkı, bir zamanlar İzmir'de yaşayan Yahudi yurttaşların llerine ev sahipliği yapıyordu. İnsanlar tarih boyunca llerine saygı göstermişler ve inançları doğrultusunda bir cenaze geleneği sürdürmüşlerdir. Osmanlı topraklarında l gömmeye alanla-

rına Arapçadan gelen makbere, Farsçadan gelen kabristan ya da Türkçeden gelen mezarlık kelimelerini kullanmışlardır. Fatih Sultan Mehmet 1453'te İstanbul'u fetih etmesinden hemen sonra İslâm dininin dışındaki yabancılara kendi din ve inançlarına göre ibadet etmelerini serbest bırakan buyruğuyla İslâm dininin dışında başka dinlere inanan insanlara izin almak koşuluyla mezarlık kurma hakkı tanıdı. Bu fermanndan sonradır ki, başka dinlere inanan insanların mezarlıklarına, özellikle de Yahudilerin mezarlıklarına maşatlık denmeye başlandı. Maşatlık kelimesinin Arapçada şehidin gömüldüğü yer anlamına gelen "meşet" kelimesinden gelme ihtimali, İbranice'nin de Arapça gibi Sami dili grubu içinde olduğunu düşündüğümüzde güçlenmektedir. İzmir'de şehrin merkezinde kalan maşatlık, 1913-1917 yılları arasında İzmir'de valilik yapan Rahmi Bey döneminde Gürçeşme yolu üzerinde oluşturulan alana taşınmıştır. Boşalan alan büyükçe bir park haline dönüştürülmüş ve gün geçtikçe bu parkın muhtelif yerlerine binalar yapılmış, yollar açılmış ve park gitgide küçülmüştür. Bugün dahi bu parkın civarında maşatlıktan kalma mezar taşlarına rastlamak mümkündür.

Bkz. Cenaze, Mezarlık, Taş

Matmazilika

"Ergenlik çağındaki genç kız" anlamında kullanılan Ladino kelime

Televizyon icadının gerçekleştiği, lakin ülkemize henüz gelmediği ve kadın bağlarının da henüz üretilmediği, kız çocuklarının reglin her kızın başına gelen bir olgu olduğunu ancak kendisinden önce âdet gören arkadaşlarından öğrendiği yıllar. Kız çocuklarının önünde bu konunun zinhar ko-

nuşulmadığı, ancak yetişkinler meclisinde, “Benim kız, matmazilika oldu!” diye anıldığı ve es kaza henüz regli gelmemiş bir kız çocuğunun, bu cümleye tanık olursa, “matmazilika” mertebesine ulaşmanın ne mene bir şey olduğunu merak ettiği zamanlar. Bu günlerden bir gün bir çocuk, kanadığını fark eder. Bu konuda herhangi bir bilgisi olmadığından dehşete kapılır. Önce iyimser olmaya çalışıp bu durumu öğrenen yediği ciğere bağlasa da devam ettiğini anladığında bunun önemli, hatta ölümcül bir hastalığa işaret ettiğini düşünür. Ağlayarak annesinin yanına gider. Fısıldayarak çok hasta olduğunu bildirir. Fısıldar, çünkü utanmaktadır. Ne de olsa elinin veya bacağına kanamasına benzemez bu kanama. O ana kadar bacaklarını biraz açarak otursa veya eteği biraz kalksa, büyüklerinin asla göstermemesi gerektiğini tembihlediği yerden gelmektedir kan. Bu nedenle hastalığı utanç vericidir. Annesi telaşlanır. Çocuğu onu sürükleyip banyoda hastalığının ipucunu taşıyan külotunu gösterdiğinde annenin yüzüne kocaman bir gülümseme oturur. Çocuk bu gülümseme karşısında ölmeyeceğini anlayıp tam rahatlayacakken yüzünde bir tokat patlar. Çocuk korkusuna geri döner. Hastalanmıştır ama edepli olması gereken yerden. Tokat yiyorsa suçludur. “Valla ben bir şey yapmadım!” Annesi hâlâ gülümsemektedir: “Tebrik ederim kızım, matmazilika oldun!”

Bkz. Madam

isim Arapça memleket

1. isim Bir devletin egemenliği altında bulunan toprakların bütünü, ülke
 2. Bir kimsenin doğup büyüdüğü yer, şehir, yurt
 3. İklim ve üretim bakımından ele alınan bölge
-

Gezi Direnişi'ni takip eden günlerde, Kadıköy-Beşiktaş vapurundayız. Ayaklanma iktidar tarafından şiddetle bastırılmış olsa da getirdiği coşku ve kolektif cesaret gündelik hayatta halen kendisini hissettirmektedir. Bir sivil itaatsizlik hamlesi olarak turnikelerin üzerinden atlanır, seferler birer eylem alanına dönüşür. Bu coşkuyu arkasına alan çalgıcılar da kolektif hafızaya hitap edecek, toplumsal olaylara referans veren şarkılar çalmayı tercih ederler. Cem Karaca, Yeni Türkü, Grup Yorum, Ahmet Kaya şarkıları ve sol kültürde yer etmiş türküler sıkça işitilir vapurlarda. Bazı çalgıcılarsa Kadıköy-Beşiktaş hattının toplumsal profilini hesaba katarak İzmir Marşı'na sıkça yer verir repertuvarlarında. Vapurdaki Atatürkçüler şarkıya eşlik edip alkış tutarken, “Türk oğluyum ben, ölmek isterim” gibi dizeleri söylemek de, duymak da istemeyenlerse sessizce katlanırlar bu manzaraya. Ama çalgıcıların seslendirdiği bir başka milliyetçi şarkı daha vardır ki, birçoğu için ona katlanmak çok daha zordur. 12 Eylül 1980 askerî darbesini takip eden günlerde devrimcilere, solculara, Kürtlere işkence niyetine gün boyu bu şarkı dinletilmiştir hapishanelerde. Gözaltına, mahpusa, işkenceye, idama gidenlere bu melodi ve sözler eşlik etmiştir. “Havasına suyuna taşına toprağına, bin can feda bir tek dostuma” dizeleriyle başlayan bu şarkıyı bir vapur yolculuğunda işitmek travmatik bir deneyimdir birçoğu için. O gün yine bu şarkıyı çalmalarının ardından, çal-

gıcılara bunları anlatıyoruz. Çalmamaları lazım bu şarkıyı. Aralarından biri “Siz evde bıçak kullanıyor musunuz?” diye soruyor bize ve beklediği üzere “Evet” cevabını alarak, önceden hazırlamış olduğu argümanı dile getiriyor: “Demek ki, bir şey farklı amaçlarla kullanılabilirmiş. Siz evde bıçak kullanıyorsunuz, biz de bu şarkıyı severek söylüyoruz” diye yanıtlıyor. İşkence aracı olarak kullanılan bir şarkı başka niyetlerle de söylenebilir demek istemekte. Ama söyleyenin niyeti (o niyet her ne olursa olsun) şarkının şovenist sözlerini de, travmaları tetikleyici mahiyetini de değiştirmiyor. Bunu çalgıcıya anlatamadan, anlatacak sözleri bulamadan vapurdan iniyoruz. Eve gittiğimde, esasında şarkının melodisinden hoşlandığımı düşünüyorum; sözleri ve çağrışımları kesici, müziğiye güzel olan bu “bıçağın” geçmişini hızla araştırmak için bilgisayar başına geçiyorum. İlk olarak 1972 yılında Ayten Alpman tarafından pop tarzında, “Memleketim” adıyla Türkçeye uyarlanmış. Müziği Mireille Mathieu’nün “L’Aveugle” adlı şarkısından alınmış, sözleriniyse Fikret Şeneş yazmış. 20 Temmuz 1974’te Türk Silahlı Kuvvetleri’nin başlattığı Kıbrıs “Barış” Harekâtı’yla birlikte TRT’de sık sık çalınır olunca popüleritesi artmış “Memleketim”in. Ama şarkının tarihi bununla sınırlı değil. Orijinali, Aşkenaz Yahudilerinin konuştuğu Yiddiş dilinde yazılmış; özgün sözleri ve güftesi Yitzhak Rayz (1885-1943) adlı ABD’li bir yazara ait. Yahudi toplumunun 1905 yılında Çarlık Rusyası’nda yaşadığı zorlukları anlatan “Damdaki Kemancı” müzikalinde yer alan parçalardan biriymiş bu meğer: “Der Rebbe Elimelech”. Moshe Nadir takma adını kullanan Yitzhak Rayz, 1927’de “Old King Cole” adlı bir İngiliz çocuk şarkısından esinlenerek yazmış şarkıyı. Rayz’ın versiyonu, çocuk şarkısında olduğu gibi bir kralı değil keyfine düşkün bir hahamı anlatıyor. Türkçeye uyarlandığındaysa “Bir başkadır benim memleketim” olup çıkı-

yor her nasılsa. Bıçak, mutfakta kullanılan bir alet ama insanları yaralamakta da kullanılabiliyor. Memleketimse, Kadıköy-Beşiktaş vapur hattında Türkçe söylenen, 1980 darbesinde işkence görmüşlere eziyet etmeye devam eden ve aslen Yiddiş dilinde olan bir şarkı. İnsanları yaralamaya devam ediyor Türkçesi. Evet, pek çok memleket var ve hepsi başka, ama hiçbiri “bir başka” değil.

Bkz. Müzik

Merey

Ben Merey. Me-rey. Hayır Mirey değil Merey. Anneannemin adı. Selanik göçmeni, İzmirli. “Nereliler?” sorusu hep tuhaftır, oradan orayalar hepimiz gibi. Kelime kökü mü? Latince, İbranice, Fince; hepsinde benzer ve farklı anlamları var. Bu gerçeği anneannem ve annem dahil olmak üzere sonraki nesiller olarak bilmiyorduk. Ta ki, ben ismimi irdeleyene ve henüz sağ olan ninem, yani anneannemin annesine gidip sorana kadar. Evet acayip hakikaten, 75 yaşında öğrendi Yahudi olduğunu “büyük Merey”. Nineme sorduğumda “Anlamışsın işte, daha ne soruyorsun...” oldu ilk cümlesi. Özeline girilmişçesine rahatsız olmuştu. Oysa konu tamamen toplumsal ve hepimizle ilgiliydi. “Neden sır olarak sakladın?” diye sorduğumdaysa, “Sır değil, gereksizdi” dedi. Döndürülebilir bir olgunun gerçekliğini yitirdiğini kabul etmiş, geçmişi fazladan vergiler ve aşağılamalarla birlikte tarihe kazımişti. Ama ninem ve kocası Fadıl (bizim tarafımızdan bilinen adıyla), 9 Haziran 1952 tarihinde de 16 matrikül numarasıyla İzmir’de kurulan bir Mason locası olan Promethee Muhterem Locası’nın kardeşlerinden, o ışık savaşçısı, kızlarının adını “Merey” koymuşlardı. Işık. İbranice “savaşçı” anlamına gelen kelimeye sesteş, Latince “yol gösteren

ışık”, Fince “deniz”... Onlar kızlarına seslenmek için bu kelimeyi seçmişlerdi. Kızları kelimenin köküne inmedi, onun kızı da. Dönem, onların deyimiyle “karışık”, geçmişe kapalıydı. Ta ki, bizler bunları sorup soruşturup konuşana kadar. Geçmiş bir hatıra olduğu kadar bir harita olmalı, yolumuzu çizdiğimiz, adımlarımızı saydığımız. İşte bu yüzden bugün bu Merey, sorgular.

Bkz. Deha, Dönme, Maaminikos, Mesih, Onlar

Mesih

özel, isim, din b. (***) (mesi:hi) Arapça *mesih*

özel, isim, din b. (***) Hz. İsa'ya verilen adlardan biri

İzmir'in Çılgın Dedikoduları'nı okuduğumda kitaba bayılmasam da kitapta anlatılanların etrafında döndüğü ana karakteri merak etmiştim. Zaman zaman bu kitabı konu ettiğim konuşmalardan burada anlatılan kişinin Sabetay Sevi olduğunu anladım. Daha sonra okuduğum *Kayıp Mesih*'le başlayan araştırma sürecinde Sabetaycı ailelerden gelen Yahudi ve Müslümanlarla yaptığım konuşmalardan gizemli bir öğretiyle karşı karşıya olduğum anlaşıyordu ama o kadar gizemliydi ki, bir yere varılamıyordu. 17. yüzyılda başlayıp bir rivayete göre bitmiş, başka bir rivayete göre de hâlâ süren ezoterik bir inanç sistemiydi. Yahudiler de, Müslümanlar da bu konunun açılmasından, konuşulmasından hiç memnun görünmüyorlardı ve konu herkesin bildiği bir sır olarak kalmaya devam ediyordu. Ki hâlâ da öyledir.

Bkz. Cami, Deha, Dönme, Maaminikos, Merey, Onlar

isim Arapça mevlid

1. isim Hz. Muhammed'in doğumunu, hayatını anlatan mesnevi

2. Bu mesnevinin okunduğu dinî tören

3. Doğma, doğum

4. Doğum yeri, insanın doğduğu yer

Romy Schneider'e benzeyen kadın başına ipek, çevresi dantelli bir örtü örtmüş bir halde İzmir-Mithatpaşa Caddesi'ndeki evin kapısını çalıyor. İçeri buyur ediyorlar. Hoca Efendi güzel bir sesle mevlit okumaktadır. Sünnet çocuğu yatağına kurulmuştur. Erkekler salonda, kadınlar diğer iki odada toplanmışlardır. Kadın, solandaki boş sandalyelerden birinde mevlit boyunca erkeklerle birlikte oturuyor. Bilahare ikram edilen şerbeti içerken bir "Klüp Sigarası" yakıyor. Evin beyi ona kül tablasını uzatırken "Bu sigara biraz serttir, değil mi?" diyecek oluyor. "Evet!" diyor güzel Yahudi komşumuz, "Ben erkek sigarası içerim." Sonra sünnet çocuğunun yastığının altına bir yirmi papel koyup aileyi tebrik edip gidiyor.

Bkz. Ahzoo, Semola, Sünnet, Şarkı

Mezarlık

isim Arapça mevlid

isim Mezarların bulunduğu yer, kabristan, gömütlük, sinlik, tahtalıköy, mezaristan, bamyaratlası

Bu, bir mezarlık öyküsüdür. Annesini 1933'te, babasını 1938'de kaybetmiş, 1915 Dedeagaç (bugün Aleksandrupolis-Yunanistan) doğumlu bir genç kadın, babasının ne zaman ve nerede öldüğünü bilmediğini iddia eden (biliyor-

dur aslında, İstanbul'da 1940'ta ölmüş, Şişli "İtalyan" mezarlığına gömülmüştür) İstanbul 1915 doğumlu bir genç adamla, iki ailenin de karşı çıkmasına rağmen sevişerek evlenir. Ailelerin karşı çıkma nedeni, birinin Sefarad, öbürünün yarım Sefarad, yarım Aşkenaz olmasıdır. Yıl 1939, ay Temmuz'dur. Birkaç ay sonra patlayacak olan savaşın rüzgârı Türkiye'de esmeye başlamıştır. Savaş geçer; 1946'da bir oğulları olur. Hepsi de tek çocuk olan üçlü, yaşamlarını olmayan ailelerinden kopuk sürdürür. Anne 1958'de kansere yakalanır. 1966'da ölür; Şişli "İtalyan" mezarlığına gömülür. Oğul 1972'de yurt dışına gider ve oraya yerleşir. Baba 1999'da deprem gecesini yatağından düşer ve ölür. Çabalara rağmen, cemaatin ilgili masası, Aşkenaz olduğu gerekçesiyle, Şişli "İtalyan" mezarlığına gömülmesini reddeder. Adamcağız Hasköy Musevi mezarlığına gömülür. Karı-koca, ailelerinin tasvip etmediği evliliklerinden sonra, ölünce de "cemaat" yöneticilerinin bağnazlığının hışmına uğramışlardır.

Bkz. Cenaze, Dede, Maşatlık, Taş

Mordiko

Elinde direksiyon sokak sokak dolaşır, arada bir kollu vitesi değiştirir, çatlak sesiyle korna sesi çıkarır, "Mordiko da-leeee" diye seslenirdi; yani "Mordocuk'a ver." Araba seslerini taklit etmekte üstüne yoktu. O bir Cadillac'tı. Biraz zihinsel engelli, üstelik de kördü. Hasköy'de oturur Galata'da, Beyoğlu sokaklarında dilenir, günde kim bilir kaç kilometre yapardı. Her geçtiği yerde esnaf ona yardımda bulunur ama yine de Mordi ile dalgasını geçirdi... Fakat çocuklar Mordi'ye sataştığında herkes ona sahip çıkardı. Yokuşlarda zorlanır, arabalar arkasında beklerdi! Herkes bilirdi Mordi-

ko'yu. Trafik polisleri bile ona geç işareti yapardı. Mordî'nin direksiyonu beline bağlıydı bir bez parçasıyla. Üstü başı perişandı tabii ki. Ama bayram geldiğinde (Musevi bayramı) sevabına onu tıraş eden berberler sayesinde neredeyse yakışıklı bile olur, üstü başı düzelirdi. Bir gün yatalak annesinin öldüğü söylentisi yayıldı cemaat arasında. Araba adam Mordiko, meğer yıllarca bu şekilde anasına bakmış, ihtiyaçlarını karşılamıştı. Bir başka rivayete göreyse annesi, babası ve kardeşleri İsrail'e göç ettiklerinde o gitmek istememiş, burada kalmıştı. İyice yaşlandığında sanırın cemaat onu korumaya almış, yaşlılar yurduna yerleştirmiş ve hayatını orada noktalamış. Mordiko yurttan da araba olmayı sürdürdü mü bilmiyorum ama sokaklardan çekildikten sonra bile uzun süre ondan bahsedildiğini hatırlıyorum. 60'lı, 70'li yıllarda neredeyse Kuledibi'nin simgesi bir fenomendi Mordiko.

Bkz. Ceki, Kuledibi, La Kula, Yahudi Mahallesi

Mosa

"Hizmetçi" anlamında kullanılan Ladino kelime

Özellikle orta üst sınıf Yahudi ailelerinin evlerinde temizlik, yemek, çocuk bakımı gibi işlerle ilgilenen kadınlara "mosa" denir. Kadınların bulunduğu ortamlarda, normal şartlar altında onlara isimleriyle hitap edilirken, anlamalarının istenmediği durumlarda "mosa" kelimesi devreye girer yeniden. Kadının işi nasıl yaptığı, kaç para aldığı, ailesiyle ilgili dedikodular, ne kadar yemek yediği, açgözlü olup olmadığı... Bazen heyecansız günlerin tek eğlencesidir sanki onun hakkında konuşmak. Konuşmanın geri kalanı Türkçe olmasına rağmen, "mosa" kelimesinin kadının kendisinden bahsedildiğini anlamasını engelleyeceğine inanılır her nasılsa. Sınıf-

sal pozisyonları sabitleyen efsunlu bir kelimedir sanki. Aslında mosa, belki de Yahudi olmayan işçi kadınlar tarafından en iyi bilinen Ladino kelimedir.

Mossad

İsrail devletinin gizli istihbarat servisi

İbranice adı “HaMossad leModi’in uleTafkidim Meyuhadim” (İstihbarat ve Özel Operasyonlar Kurumu) olan Mossad, İsrail devletinin gizli servisidir. Buna ek olarak, Aman (askerî istihbarat) ve Şin Bet (iç güvenlik) kurumları vardır ama bu ikisi Türkiye’de pek bilinmez. Mossad ise bilinir ve başta Türkiye Yahudileri olmak üzere dünyadaki bütün Yahudilerin Mossad üyesi olduğu her Türk vatandaşının malûmudur! Ancak bu durum Türkiye dışında henüz kavranamamıştır, hatta bizzat Mossad’ın kendisi bile durumun farkında değildir. Bu nedenle Yahudilerin dünyayı gizlice ele geçirmesi, maalesef, çok kolay olmaktadır.

Bkz. Erol Güney, Gocunmak, Şeffaf, Yaranma

Muaf

sıfat Arapça ma’fuvv

1. sıfat Bağışlanmış, affedilmiş

2. Ayrı tutulmuş, ayrıcalık tanınmış

3. Özgür, serbest

Bu kelimenin benim için ilk çağrışımı “kurtulmak, yırtmak, kafana göre takılmak” gibi bir şeydi. İlkokulun ilk sınıflarından biri olmalı. Bir gün din dersinde ağırlaşmış göz ka-

paklarımla öğretmenim hiç bitmeyecekmiş gibi gelen monoton konuşmasına dayanmaya çalışıyordum. Bahçeden gelen seslere döndüm ve bizim sınıftan bazı çocukların dışarıda koşturduğunu gördüm. Hemen öğretmene baktım; sınıftaki sıralarında olmayan o çocukların bahçede olduğunu pekala görüyordu. Bunun farkına vardıktan sonra daha uyanık olmaya karar verdim; ben de bahçeye çıkmak istiyordum. Sonraki din dersinde de benzer bir manzarayı görünce, sınıf öğretmenimizi yalnız yakalamayı bekledim ve “Öğretmenim, ders varken niye onlar bahçede oynuyorlar?” diye sordum. İspiyonlama, imrenme, hatta kıskançlık karışımı bir soruydu. Öğretmen sesini biraz alçalttı “Onlar din dersinden muaf” dedi. “Mu... Mu... Ne?” “Yani din dersine girmemek için izinleri var.” Daha da eğildi: “Onlar Musevi, bazıları da Hristiyan.” Evdeki soruşturmada Musevi ile Yahudi’nin aynı şey gibi olduğunu öğrendim. Yahudi’yi duymuştum. Sonra bu konuşmada alçalan ses, öğretmenin bir sır verir gibi konuşması içimde bir ürperti yarattı. O sıkıcı derste bahçede oynamaya eskisi kadar heveslenmediğimi fark ettim. Dışarıda olmak güzel ama içerideki kalabalığa dahil olmak daha güvenliydi sanki. Her derste bir arada olduğumuz çocuklardan bazıları birden aramızdan ayrılıyordu; demek ki, bir farkları vardı. Bu konu bir süre aklıma kurcalasa da o muafların muaflığını hızla unuttum gitti. Ayrı geçirdiğimiz bir saate karşı, beraber yaptığımız o kadar çok şey vardı ki.

Bkz. Kantin, Nezaket, Tercih

isim eskimiş Arapça muğanniye

İsim Kadın şarkıcı

1980 sonlarında bir araştırmacı, Türkiye'nin eski plak şirketlerinin peşine düşer. Bu şirketlerin en eskisi Blumenthal ailesinin temsilciliğini yaptığı Colombia Plak Şirketi'dir. Ailenin son üyesi Marcel Blumenthal kimsesiz Musevileri barındıran Hasköy'deki "İhtiyarlara Yardım Derneği" adlı huzurevinde kalmaktadır. Araştırmacı onunla buluşur ama artık oldukça yaşlı ve belleğinin de yıpranmış olduğunu görür. Öte yandan bir çocuk gibi ele avuca sığmaz, huzureviden ayrılp günlerce başkalarının yanında kalacak kadar göçebe ruhlu olduğunu da daha sonra keşfeder. Ama anılarını almak açısından oldukça geç kalınmıştır. Bol bol aşklarından, araba tutkusundan, yoga merakından söz eder. Plak şirketlerinin tarihi hakkındaysa kendisinden ancak kırıntı halinde bilgiler alınabilir. Marcel'in babası ve amcası tarafından kurulan Blumenthal Biraderler şirketi bir dönem kendi plak firmalarını da kurmuşlar, hatta bir plak fabrikası bile açmışlardı. Bu fabrikanın çıkardığı plaklar Orfeon ve Orfeos markalarını taşıyordu. Araştırmacı ve Marcel Blumenthal, bu fabrikanın yerini bulmak için yola koyulurlar. Haritalarda adres olarak "Ferikey, Bahçe Sokağı No. 34" adresi bulunmaktadır. Karşısındaysa Altıparmakyan Garajı yer almaktadır. Fabrika 1925-26 yıllarında Colombia tarafından satın alındıktan sonra, Yeşilköy'deki Gramofon Fabrikası'nın kuruluşuyla birlikte kapatılmıştır. Yine kaynaklarda yer alan bilgilere göre fabrika bir süre dokuma fabrikası olarak kullanıldıktan sonra çikolata imalathanesine dönüştürülmüştür. Her şey o kadar değişmiştir ki, ilk keşif gezisinden hiçbir sonuç çıkmaz. Eski Feriköylülerin yardımıyla adım adım

ilerleyerek fabrikanın yerini bulurlar! Tabii bina (tahminen 1980'lerin başında) yıkılmış, yerine de dev bir beton blok dikilmiştir. Altında bir banka şubesi olan Şetat Han yükselmektedir aynı yerde. Karşısındaki garajın yerinde de o zamanlar Dormen Tiyatrosu'nun bulunduğu yapı yer almaktadır. Sokağın adı da Bahçe'den Havuzlubahçe'ye dönüşmüştür. Sokağın yerinde durduğuna şükrederler... Taş plaklar döneminin yaşayan son temsilcisi Marcel Blumenthal de birkaç yıl sonra anılarıyla yalnız yaşadığı huzurevinde yaşama veda eder. O dönemi anlayabilmek için elimizde artık sadece eski taş plaklar var. Araştırmacı elbette *Gramofon Çağı*'nı yazar. Hâlâ eski Colombia damgalı plakları dinlerken, Marcel'in ona yazmaması kaydıyla anlattığı eski güzel muganniye sevgililerini hatırlamakta. Marcel'in "Ah ne güzel kadınlardı onlar..." diyen ince sesi de kulaklarında.

Bkz. Celal İnce, Dario Moreno, Müzik

Mumya

isim Farsça mūmiyā

1. isim Birtakım özel ilaçlar kullanılarak bozulmayacak duruma getirilmiş ceset

2. Çok zayıf kimse

Batı tıbbının kifayetsiz kaldığı düşünüldüğünde ölmüş bir canlının kemiğinin ufalanması suretiyle elde edilen toz, hastanın haberi olmaksızın bir tatlının içine konulur. Tatlı hastaya sunulur. Ancak onu yedikten sonra kendisine ne verildiği haber verilir ve iyileşeceği duyurulur. Mumya, günümüzde orta yaş ve üzerinde olan Yahudi kadınların bildiği ve hâlâ uyguladığı bu sağaltım şeklinin ismidir.

Bkz. Dip de la Mar

Mûlakat

isim (mûla:ka:tı, l ince okunur) Arapça mulākāt

1. isim Buluşma, görüşme

2. Rôportaj

3. Bir işe alınacak kişiler arasından seçim yapabilmek amacıyla kendileriyle karşılıklı konuşma, görüşme

80'li yılların ilk yarısı; üniversiteden yeni mezun olmuş bir kadın, eğitimine yakın olması nedeniyle iletişim, reklam veya yayın sektöründe iş aramaktadır. Her yeni mezun genç insanın iş ararken karşılaştığı sorunlar, kadının Yahudi olması nedeniyle daha da çeşitlilik gösterir. İsminin neden bir Türk ismi olmadığına dair merakla başlayan konuşmalar, farklı mecralara kolaylıkla sapabilmektedir. Bunlardan biri şöyle gelişir: Kadın, döneminde etkin bir reklam ajansı olan şirkete iş başvurusunda bulunur. Mûlakat gayet yolunda giderken konu siyasete evrilir. Ülke siyaseti konuşulmadan konu İsrail/Filistin, Yahudi/Arap çatışmasına döner. Yahudi kadın, bu denli makul başlayan bir konuşmanın akabinde, "Siz Filistinlileri neden öldürüyorsunuz?" sorusuyla karşılaşır. Türkiye'de yaşayan bir insan olarak neden bu sorunun direkt muhatabı olduğunu anlamaz. Sanki bir Yahudi olarak onun İsrail politikalarını eleştirmeye hakkı yoktur. Gereken cevabı verir, eleştirilerini sakince sıralar, işe de girer. Fakat malum soruyla karşılaştığı bu an ne ilk olacaktır ne de son.

Bkz. Ad, Gocunmak, İsim, İsrail, Panzehir, Şeffaf, Yük

isim Fransızca *musique*

1. isim Birtakım duygu ve düşünceleri belli kurallar çerçevesinde uyumlu seslerle anlatma sanatı, musiki
 2. Bu biçimde düzenlenmiş seslerden oluşan eserlerin okunması veya çalınması
-

1492 yılında Elhamra Kararnamesi ilan edildikten sonra başta Yahudiler olmak üzere Hristiyan olmayan tüm unsurlar, inancını yanına alıp dünyanın her yanına dağılınca Osmanlı toprakları Sefaradlarla tanıştı. Bir kısmı, kendilerinden yaklaşık 300 yıl önce bu topraklara gelen İslâm Sufileriyle Edirne’de hayatı paylaştı, bir kısmı da İzmir civarına yerleşti. Herhalde başka yerlere de yerleşenler vardır. Dünyanın her yerinde karşılaştıkları kültürle kaynaşıp ilahilerini yeniden yarattılar. Lübnan, Fransa, Rusya ve Amerika’da başka ilahiler okudular ama inançlarını değiştirmediler. Afganistan sınırından başlayıp İran, Ortadoğu, Arabistan, Anadolu, Kuzey Afrika ve İspanya’yı kapsayan geniş bir coğrafyada makamsal özellikler taşıyan ve binlerce yıldır icra edilen bir müzik tarzı vardır. Biraz geliştirilmiş ve özelleştirilmiş biçimine biz oldukça yanlış bir isimlendirmeye Klasik Türk Müziği deriz. Seküler Bizans müziği de vardır temelinde. Belki bazı musikişinasların dediği gibi buna “kadim müzik” demek gerek. İşte bu müzik, Anadolu Sufileri gibi Sefaradların da bohçalarındaki inancı ifade etmelerinde bir araç oldu. Elbette Sefaradlardan 300 yıl kıdemli olan dervişler, yeni gelenleri etkilediler. Onlar epey zamandır kadim müzikle hemhal olup ney üflemekte, benliklerinden soyunarak sema etmekteydiler. Bu kucaklaşmayla yeni gelenler de rast, uşşak, segah, saba makamlarında ilahiler bestelediler. Aynı usullerle meşk ettiler. Sözler İbranice olmaya devam et-

ti. Makam, mûzikte bir tûr şablon demektir ve ezginin hangi notadan başlayacağını, hangi notada vurgu yapacağını, nereye doğru nasıl gezineceğini, geçici bekleme notalarını, hangi notada karar kılacağını ve biteceğini tarif eder. Bazı makamlar tiz notalardan başlar, pes seslere iner, bazıları pes seslerden yukarı doğru çıkar, bazıları da hem çıkar hem iner. Bes-teleyen ve icra eden bu şablona uysa iyi olur yoksa Tanrı dahil tüm dinleyenler rahatsız olurlar. Her makam, farklı bir duygu hali yaratır. Örneğin, İzmirli bir haham aynı ilahiyi değişik makamlardan okuyabileceğini söylediğinde çok şaşırmıştım, zira bu iş, epey bir mûzik bilgisi gerektirir. Sinagoglarda söylenen ilahilerin sözlerine “piyut” deniyor. Yunanca “poet” kelimesinden geliyor. İlahiler de “maftirim” adıyla anılıyor ki, bu da dinî törenin sonuna gelindiğini ifade ediyor. Saba makamını kilisede, camide ve sinagogda aynı şekilde duymak bende kuşku uyandırıyor: Aslında aynı Tanrı’ya sesleniyor olmayalım?

Bkz. Celal İnce, Dario Moreno, Hazan, Memleketim, Muganniye

Nereli-siniz?

sıfat (ne'reli)

sıfat Birinin memleketini sormak için kullanılan bir söz

Benim için Türkiye'de Yahudi olmak sürekli "Nereli-siniz?" sorusuyla karşılaşmak demek. Sahi Türkiyeli Yahudiler nereli? Türkiyeli isek neden adımızı duyanlar böyle bir soru sorarlar? Yoksa soranlar Türkiyeli değiller mi? Ya da sonradan mı TC vatandaşı oldular? Aynı şaşkınlığı belirli bir şivesi olmadan Türkçe konuşanlar özellikle yaratır: "Ne çabuk öğrendiniz, ne zaman geldiniz?" Peki, siz nereden geldiniz? Kaç zaman oldu? Biz epeydir buradayız!

Bkz. Ad, Ecnebi, İsim, Nüfus Cüzdanı, Öteki, Raşel, Reyhan, Şifre, Yine

isim (neza:ket) Arapça nezâket

isim Başkalarına karşı saygılı ve incelikle davranma, incelik, naziklik

İzmir’de lisedeyken fark etmiştim, Yahudi arkadaşlarıma Yahudi denmiyordu, Musevi deniyordu. İkisi arasındaki farkı sorduğumda, aynı anlama geldikleri dışında bir yanıt aldığımı hatırlamıyorum, gerek hocalarımdan gerek yakın çevremdeki yetişkinlerden. Onlara hep Musevi deniyordu ama kimse niye Musevi dediğini, niye Yahudi demediğini bilmiyordu. Sonradan şunu da fark etmeye başladım: Yahudilerle ilgili olumsuz bir ifadede bu sefer de Musevi hiç kullanılmıyordu. Mesela komplo teorilerinde Musevi lobisi denmiyor, Yahudi lobisi deniyordu. Musevi dölü değil, Yahudi dölüydü. Kripto Musevi değil, kripto Yahudi’ydi. Korkak Musevi ya da Musevi ajanı denildiğini de pek duymadım ama korkak Yahudiler ve Yahudi ajanları hakkında çok laf ve küfür işittim. Kuvvetle muhtemel ki bu durum, Yahudi’nin daha ziyade halk-ulusla ilişkilendirilen, Musevi’ninse daha ziyade dinle ilişkilendirilen bir terim olmasından kaynaklanıyor. Ayrımcı ve ırkçı tabirleri sarf edenler, bunları “Yahudi”ye addederek, Musevilik dinini bu küfürlerden “azad etmiş” gibi hissediyorlar belki de. Ne de olsa peygamberini tanıdıkları bir din. Yahudilerle ilgili komplo teorilerine göz attığınızda, sözcük seçiminin böylesi bir mantığa dayandığını anlayabiliyorsunuz. İzmir’deki kullanım da bu komplo tarihçiliğinden payını almıştır kuşkusuz ama zannederseniz başka saiklere de dayanıyordu. İzmir’de din-halk ayrımı gözetilerek değil, daha ziyade nezaketen Musevi denirdi. Yahudileri “Yahudi dölü” türünden tabirlerin beraberinde getireceği yaftalardan “azat etmek” için Musevi denirdi onlara. Bu nezaket “jest”inin, Yahudi sözünün nazik olmadığı, nahoş

olduğu yönündeki algıyı onaylamak anlamına geleceği de akıllarına gelmezdi herhalde insanların. Bazı sözcükler vardır, belli bir coğrafyanın ırkçı ikliminde başka bir sözcüğün yerine kibarlık olsun diye kullanıldıklarında, yerine kullanıldıkları sözcüğün ayıp olduğu kabulünü yaygınlaştırırlar. Musevi, o sözcüklerden. Yıllar ilerledikçe şunu da fark ettim: Lisedeki Yahudi arkadaşlarımdan İsraile göç edenlerine Yahudi deniyordu artık, onların nezakete ihtiyaçları kalmamıştı belki de.

Bkz. Korkak Yahudi, Madam, Muaf, Onlar, Yahudi Dölü

Nina

İsmi ilk duyduğumda 6 ya da 7 yaşında olmalıyım. Babam “Nina’ya gitmek”ten bahsediyor. O zamana kadar sadece Türk isimlerini duymuş olan ben, bu “yabancı” ismi duyduğum anda büyüleniyorum. Nina’nın gerçekten yabancı olduğunu düşünüyorum herhalde, babam nereden tanıyor ki onu? Evine ziyarete gittiğimizde karşımda Türkçe konuşan, hem de konuşurken etraftakilerin -özellikle caka satan erkeklerin- politika, edebiyat, sanat ve türlü diğer muhabbetlerine odayı saran güçlü bir sesle katılan, bu muhabbetlere yön veren bir kadın görüyorum. Benim için bir ilk. Ya da ben şimdi öyle hatırlıyorum, kim bilir. Hafıza, hele ki benim gibi balık hafızalılar için en çok geriye kalan bölük pörçük izlenimlerde, hissiyatlarda. Hafıza şimdide yeniden yazılıyor bir yandan, ama bu onu daha az gerçek yapmıyor. Nina’yla büyüleniyorum – o zaman ve şimdi, isminin ötesinde karşıma yeni bir kadınlığı, susmayan, koca sesli, iddialı, entelektüel bir kadınlığı çıkardığından ve sonra da sevgisini ve yuktardan bakmayan ilgisini cömertçe verivermesinden, akıtabilmesinden. Bu büyü 40’ına yaklaşan ben için hâlâ yerli ye-

rinde. Yıllar içinde onu aşırken, akıllı oğluna yalnız annelik ve arkadaşlık yaparken, bedenini zevkle dansa kaptırmışken, başkalarının acılarını iyileştirirken, hep çok çalışırken, hep çok okurken, değişirken, kendiyle yüzleşirken, kendini ararken, yeniden yeniden bulurken, yazarken, öğrenirken, merak ederken, kedilerini severken gördüm. Hep üzerinde taşıdığı taviz vermez kendilik bilgisiyle. 30'larının sonundan 70'lerine kadar Nina. Onu ilk tanıdığımda şimdi benim olduğum zamanlarında hayatının: Onun gibi cesur ve dürüst olabilir miyim acaba kendime, hayata? Büyüsü bana sımsıkı sarıldığında kalbime ulaşmış mıdır? Nina sonsuz kollu kırmızı, güzel, yumuşak bir ahtapottur. Her kolu başka bir yere uzanır cesaretle. Uzandıkça kafası da büyür, her şeyi görür, anlar. Denizin içinde onu görenler için bir ateş gibi pırıldar. **Bkz. Arkadaş, Defne Yaprığı, Dolap, Döngü**

Novya/novyo

Gelin/damat anlamına gelen Ladino kelimeler

“De novya/novyo”, Yahudi bir gence doğduğu andan itibaren gelin ve damat olması için sürekli aşılana bir iyi niyet sözüdür. “İyi günlerini görelim” anlamında “gelin/damat olduğunu görelim” denir. Bunun bu kadar vurgulanmasının bir diğer sebebiyse karışık evlilik yapmayı engellemektir. Çünkü hayallerdeki gelin ve damat, sadece beyaz gelinlik-duvak ve damatlıktan oluşmaz, evlenilen yer de önemlidir; sinagog. Ayrıca sinagogda evlenebilmek için her iki tarafın da Yahudi olması ve bunun en azından bir tanesinin ilk evliliği olması gerekliliği vardır.

Bkz. Çıt, Damat, Dota, Entrevista, Gelin, Mezarlık, Rüya, Türk, Uygun

Nüfus Cüzdanı

isim

isim Bir ülkenin vatandaşlarına devletçe verilen, kimlikleriyle kişisel durumlarını gösteren resmî belge, kafa kâğıdı, kafa koçanı, nüfus kâğıdı, nüfus tezkeresi

Söylenmesi ve/veya yazılması zor olan isimlerini saklayarak Ahmet, Mehmet, Şecaattin gibi isimler söyleyen Yahudileri kimlik kanıtlamak zorunda oldukları zaman zor durumda bırakan belge. Zor durumda kalma hali, özellikle darbe ve sıkıyönetim dönemlerinde sık sık arama ve kimlik sorgulaması yapıldığı için daha sık yaşanır. Fortüne Bensustiyel isimli genç kadının arkadaşlarıyla 12 Eylül döneminde arabayla Ege’de tatile giderken durdurulduğu, arabadaki kişilerin nüfus kâğıtlarının alındığı, bunları inceleyen jandarmasının Bn. Bensustiyel’e dönüp “Siz Türk vatandaşı mısınız?” diye sorduğu rivayet olunur. Fortüne Hanım’ın “Elindeki belge hangi ülkenin nüfus kâğıdı lan?” diye bağırarak jandarmaya saldırdığıysa büyük ihtimalle doğru değildir.

Bkz. Ad, Ecnebi, İsim, Nereli-siniz?, Öteki, Raşel, Reyhan, Yine

Nüfus Memuru

İyi niyetli Müslüman bir Türk, bir Yahudi’yle tanıştığı zaman tanıştığı kişinin Yahudilik haricindeki tüm diğer özellikleri silikleşir; Yahudiliği en temel, birincil ve belki de tek kayda değer özellik olarak ön plana çıkar. Müslüman Türk derhal tanıdığı diğer Yahudileri düşünür. Yahudilik hakkında söyleyebileceği bir şeyler düşünür. Yahudilerle hiçbir sorunu olmadığını kanıtlayacak, hatta Yahudileri sevdiğini gösterecek bir cümle kurmanın yollarını arar. Memlekette

çok az Yahudi kaldığı için sevdiği Yahudi dostlarını saymak genellikle kolay değildir. Sonunda şöyle bir soru gelir: “İlkokulda bizim sınıfta Loret Mazalto diye bir kız vardı. Çok akıllı bir kızdı. Çok severdim. Acaba şimdi ne yapıyor? Tanıyor musunuz?” Sorunun iyi niyetli olduğu o kadar bellidir ki, sert bir cevap vermek söz konusu bile değildir. “Kardeşim, senin ilkokul sınıf arkadaşını ben niye tanıyayım? Yahudi olduğu için mi? Bütün Yahudileri tanımak zorunda mıyım? Nüfus memuru muyum ben?” şeklindeki cevap söylenmeden kalır.

Bkz. Gocunmak, Nüfus Cüzdanı

Okul

isim

1. *isim* Her türlü eğitim ve öğretimin toplu olarak yapıldığı yer, mektep

2. Bir okuldaki öğrenci ve görevlilerin bütünü

3. Ekol

1860 yılında bir grup Yahudi tarafından Fransa'da kurulan Alliance Israélite Universelle, (Evrensel Yahudi Birliği) organizasyonu, tüm Akdeniz'de, Osmanlı İmparatorluğu'nda, Romanya, Kuzey Avrupa ve İran'da okullar açar. Bu okullardan biri de İzmir'deki Bene Berit okuludur. 1960'lı yıllarda hem öğrencilerin sayısı, hem de eğitim seviyesi irtifa kaybetmeye başlar. Müslüman öğrencilerin de bulunduğu okulda, Yahudi gelenek ve göreneklerinin yanı sıra Müslüman dinî ve resmî günlerin de kutlandığı bol tatilli, gevşek ve sıkıntısız bir eğitim verilmektedir. Çocuklarını bir Yahudi okuluna yollamanın iç rahatlığı içinde olan Yahudi ebeveynler, onların umulmadık tepkilerle karşılaştığını çoğunlukla bil-

mez. Örneğin, 7 yaşında bir Yahudi çocuk, farklı bir dinden geldiğini bilmesine karşın bunun “pis” bir şey olduğunu öğrendiği anı ailesine anlatmaz. Temizliğini hiç ihmal etmezken, üstelik annesi temizlik konusunda bu kadar titizken, kendisine neden pis dendiğini bir türlü anlamaz. Akıllı bazı şeylere erinceye dek pis olarak algılanmasını bir utanç kaynağı olarak görür.

Bkz. Alanyari, Fikret Hanım, Kızarıklık, Kolej, Komşu, Korkak Yahudi, Oyun, Tören, Utanç, Yahudi Dölü

Ola!

Bir sabah annem telefon açtı ve “Ola!” dedi, “sonunda İspanyol olduk!” Üç yıl kadar önce yaptığımız İspanyol vatandaşlığı başvurusu sonunda kabul olmuş, isimlerimiz İspanya *Resmî Gazete*’sinde yayımlanmıştı, pasaportlar da herhalde bir süre sonra verilecekti. 31 Mart 1492’de Kastilya ve Leon Kraliçesi I. Isabel ile Aragon Kralı II. Ferdinand tarafından imzalanan Elhamra Kararnamesi ile İspanya’dan kovulan Sefarad Yahudilerine tarihsel özür mahiyetinde getirilen bir hak olan İspanyol vatandaşlığına başvurma süreci, Türkiye’deki Yahudiler tarafından heyecanla karşılanmıştı. Tarihsel bir yaranın tanınıyor olmasının yanı sıra birçok insan için bu, Avrupa Birliği pasaportu alabilmek ve vize derdinden kurtulmak anlamına da geliyordu. Fakat başvuru süreciyle ilgili bilgi toplamak veya başvuruların akıbetini takip etmek hiç kolay değildi; başvuru için gereken belgeler, hahambaşılığa ödenmesi gereken ücretler sürekli değişiyor, daha geç başvuranlara İspanyolca testinden geçme gerekliliği gibi yeni uygulamalar getiriliyordu. Bir yandan artık Portekiz’e de başvurulabiliyordu, insanlar gelecekte İspanyol olacaklar ve Portekizli olacaklar diye ikiye ayrılmıştı. Genel

bir belirsizlik hâkimdi konuya. Bu arada, hahamın ünlü kalın ve tozlu isim arşivi defterinde ismi çıkmayanlardan, hahamla pazarlık yapıp bir kişi ücretine iki kişi başvuranlara kadar çeşitli absürt başvuru hikâyeleri çoğalıyordu etrafta. Aradan yine birkaç sene geçti ve biz hâlâ İspanyol pasaportlarımızı bekliyor, bilgi alabilecek bir mercii bulamıyor, birbirimize “Ola” dediğimizle kalıyoruz.

Bkz. Anavatan, Göç

Onlar

zamir

1. zamir O şahıs zamirinin çokluk biçimi

Benim de, kardeşimin de en iyi arkadaşları hep “onlar”dan olmuştu. “Onlar” diyorum, çünkü bir “biz” vardık bir de “onlar”. En azından babamın dilinde bu hep böyleydi. Belki de tam bu yüzden “bizden” seçmemiştik en yakın arkadaşlarımızı. Ben onlardan olmak isterdim, marjinal olmak gibi bir şeydi. Din dersinden muaf olmak ne güzel olurdu mesela. Arkadaşım Liga’ya giderdi ve ben içten içe oraya giremeyeceğim için çok üzülürdüm ama işte ne yazık ki, sonradan Yahudi olmanın bir yolu yoktu. Bir yandan ben bu kadar özenirken, bir yandan da şöyle konuşmalara şahit olurdum aile içinde: “Hatırlar mısın eski apartmandaki üst komşumuzu, Yahudi’ydi ama yine de iyi bir insandı! Çok da eli açık bir insandı üstelik.” Babaannem Yahudi demez, Musevi derdi, Yahudi diyen babamın aksine. 2000’li yılların başında İzmir’den ayrılıp İstanbul’da okumaya gitmiştim. Bir gün babamdan bir telefon geldi, panik halinde bana şöyle dedi: “Sana bir şey soracağım ama bana doğru cevap vereceksin. Sabetaycılarla bir ilgin var mı?” O zamanlar Sabetaycılarının kim

oldukları hakkında en ufak bir bilgim yoktu. Babamın bu soruyu sorma sebebi, internette adım soyadıyla arama yaptığımda ilk çıkan sayfalardan birinin Sabetaycılarla ilgili olmasıymış. Kardeşimi bile sorguya çekmiş bu konuda. Bunun üzerine kardeşimle bu konuyu araştırmaya başladık ve araştırdıkça şüphelerimiz arttı. Baba tarafından Selanik göçmeni oluşumuz bizi de inandırmaya başladı. O günlerde, amcam ve babamın bir arada olduğu bir ortamda kardeşim bunlardan bahsedip Sabetaycı olma ihtimalimizin olup olmadığını sordu amcama. Amcam renk değiştirdi, babamsa biz bu konuyu her açtığımızda inanılmaz sinirli tepkiler verdi. Kardeşim ve bense ciddi bir araştırmaya girmediğimiz sürece aklımızda bir soru işaretiyle yaşayacağız sanırım, içten içe “onlardan” olduğumuza inanarak.

Bkz. Cami, Deha, Dönme, Liga, Maaminikos, Muaf, Merey, Mesih, Nezaket, Tercih

Osmanlı Bankası

Osmanlı İmparatorluğu’nun finansal yenileşme çabaları içinde yer almış Yahudi sermayesiyle kurulan ilk bankasıdır. Cumhuriyet döneminin de önemli bankaları arasında yer almıştır. Değişen finans sektörünün rüzgârına uzun süre direnmiş, sonunda Garanti Bankası tarafından satın alınarak tarih olmuştur. Türkiye’nin her yerinde şubesi yoktur. Daha çok Yahudi nüfusun yoğun yaşadığı yerlerde merkezleri vardır. En büyük ve önemli şubeleri bu nedenle hep İzmir ve İstanbul’da bulunmuştur. Çalışanların ve mudillerinin haklarına karşı özenli bir tutumu olan bankanın yeni bankacılık anlayışı ve banker furyasına karşı ayak diremekte zorlandığı yıllara daha dikkatli bakılırsa, bankanın başka bir bankaya satılışıyla, özellikle küçük esnaftan oluşan Yahudi

müşterilerinin gözle görölür biçimde azaldığı gözlemlenebilir. Bu durum değişmekte olan Türkiye'ye dair sunduğu fotoğrafla, 1980'li yıllarda atılan tohumların 90'larda nasıl biçildiğini sorguladır.

Oyun

isim

1. isim Yetenek ve zeka geliştirici, belli kuralları olan, iyi vakit geçirmeye yarayan eğlence
2. Tiyatro veya sinemada sanatçının rolünü yorumlama biçimi
3. Müzik eşliğinde yapılan hareketlerin bütünü
4. Seslendirilmek veya sahnede oynanmak için hazırlanmış eser, temsil, piyes
5. Bedence ve kafaca yetenekleri geliştirmek amacıyla yapılan, çevikliğe dayanan her türlü yarışma
6. Şaşkınlık uyandırıcı hüner
7. Kumar
8. spor Güreşte rakibini yenmek için yapılan türlü biçimlerde şaşırtıcı hareket
9. spor Teniste, tavlada taraflardan birinin belirli sayı kazanmasıyla elde edilen sonuç
10. Hile, düzen, desise, entrika

8-10 yaşlarındaydım. Yazdı, Temmuz belki de Ağustos ayı. Evimizin karşısında, deniz kıyısında yer alan çay bahçesinde, annem arkadaşlarıyla bir masada otururken, ben de mahallenin çocuklarıyla arka tarafta oyun oynuyordum. Sürekli kazandığımdan mı, bastırılmış bir kıskançlıktan mı, şimdi ne olduğunu anımsamıyorum ama çocuklardan biri durup dururken yüzüme bağırıyordu: “Pis Yahudi! Bizimle oyna, git buradan!” Nutkum tutulmuş, verecek bir yanıt bulamamıştım. Aynı mahallede büyüdüğümüz, birçok oyunda yer aldığımız birinden gelen bu aşağılama sözleri karşısında

kıpkırmızı kesilmiş, nerdeyse ağlayacaktım. Herkes çevremi sarmış, ortada bir suçlu gibi kalmıştım. Diğer birlikte oynadığımız çocukların da, bana karşı görünmeleri canımı daha çok sıkmış, yansıtamadığım büyük bir öfkeyle yanlarından ayrılmış, doğru yatak odasına gidip kapanmıştım. Beni en çok üzen, bir anda böyle bir tepki göstermeleri idi. O çocuk yaşımla, neden bu tür ırksal bir ayrımın yapılabileceğini aklım almıyordu ama olmuştu. Bu konuyu, yüreğimi kemirmesine karşın o gün hiç kimseyle konuşamamış, çok üzül-müştüm. Gerçi çocukluk işte, birkaç gün sonra hiçbir şey olmamış gibi onlarla oyunumu sürdürmüştüm. Ancak o an bir tepki verememenin, başımı eğip gitmenin üzüntüsünü, uzun bir süre içimden atamamıştım. (Edebiyat ve sanat tarihinde kimi başyapıtlar, hep dile gelmeyen bu tür bir öfkenin yazıya dökülmesi değil midir?) Bir yabancı bizi yaralayabilir, üstümüzde her türlü baskıyı kurabilir, ezmeye çalışabilir; oysa yakın bildiğimiz bir insan, yüreğimizde öyle bir yara açabilir ki, kanaması yıllarca sürebilir. Tarih boyunca her Yahudinin yazgısını oluşturan, hangi ülkede olursa olsun, ona kimliğini aşağılayarak anımsatan bir tanıdığın, bir komşunun, bir arkadaşın derinleştirdiği yaralar gibi... Yıllar yılı susanlar oldu, sessiz çılgınlıklarını içlerinde büyütenler... Zaman zaman da şiirler sesimizi yansıttı:

*Bir ölümü hazırlar giderek zaman
Sessiz çılgınları içinde çoğaltmaktan
Yumarak köreltirken gün boyu gözlerini
Bütün gördüğün düşler geceye isyan*

Bkz. Alanyari, Hamamböceği, Komşu, Korkak Yahudi, Okul, Utanç, Yahudi Dölü

Öğretmen

isim

isim Mesleği bilgi öğretmek olan kimse, hoca, muallim, muallime

Anneleri “vedre”, babaları Yahudi olan bizim çocuklar, karşılarına mecburi din dersi çıktığında evimizin biraz karışık olduğunu ilk kez bu kadar net anladılar. Bu dönemde, oğullarımdan biri sınıfta elini kaldırıp “Ben bu derse girmeyeceğim çünkü babam Yahudi” diye ilan etmiş. Bunun üzerine öğretmen beni acilen okula çağırdı. Kendisine beni neden çağırdığını sorunca durumu anlattı, oldukça rahatsız görünüyordu. “Bu durumdan neden rahatsız oldunuz?” diye sordum. Diğer çocukların kafasının karıştığını söyledi. “Peki, amaç eğitimse başka dinden, kültürden insanlar olduğunu anlamaları için iyi bir fırsat değil mi bu?” diye sordum. Öğretmen cevap verdi: “İyi de keşke bana usulca söyleseydi.” Bunun üzerine “Hanımefendi, çocuğun babası hırslı/ugursuz değil ki, Yahudi demekten niye çekinsin?” diye

çıkıştım. Böylelikle çocukların ister “gerçek”, ister “soya-
dı Yahudisi” olsunlar, başlarına gelebileceklerle dair bir ipu-
cu daha edinmiştim. Bir süre sonra, çocuklar “Anne, eğer
darılmazsan biz Yahudi olmaya karar verdik” diye karşıma
çıkışlarında hiçbirimiz şaşırmadık. Bense evde yine azın-
lıkta kaldım, iyi mi?

**Bkz. Fikret Hanım, Kantin, Kolej, Muaf, Okul, Tercih, Tören,
Vedre**

Ölüm

isim

1. *isim* Bir insan, bir hayvan veya bitkide hayatın tam ve kesin ola-
rak sona ermesi, ahiret yolculuğu, ebedî uyku, emrihak, irtihal, me-
mat, mevt, vefat

2. Ölme biçimi

3. İdam cezası

4. *ünlem* Ölmesi istenen canlı için kullanılan bir söz

5. Sona erme, yok olma, ortadan kalkma

Annemin sesi çok güzeldi. Çocukken, keyifli olduğunda
(ama önce mutlaka biraz yalvartarak) bize ya Ladino ro-
manslar ya da Dario Moreno şarkıları söylerdi. Hepimiz onu
dinlemeye bayılırdık. Dario bir efsaneydi. Karataşlıydı, Ya-
hudiydi ve de çok ünlüydü. Üstelik Dario’nun ailesinden
biri annemin kuzenlerinden biriyle evliydi. Küçükken, bir
gün oyun bitip de eve girdiğimde olağanüstü bir durumun
yaşanmakta olduğunu hissettim. Annem birkaç arkadaşıyla
oturmuş onlarla üzüntülü fakat hararetle bir şeyler konu-
şuyordu. Odada bulunan koltuklardan birine iliştim varlığımı
çok da hissettirmeden. Konu Dario Moreno’ydu. Ölmüştü!
Çocuklar ölümün ne olduğunu anlamaz. O an ben de anla-
madım. Onu tanıımıyordum ki. Şarkılarını zaten plakların-

dan veya annemin sesinden dinliyordum. Girdiğim gibi odadan çıktım ve konuyu anında unuttum. Lakin bu konu çok su kaldıracaktı. O günden sonra uzun süre birden fazla kişinin bir araya geleceği her toplulukta Dario Moreno konuşulacaktı. Konu giderek ilgimi çekiyordu. Çünkü bir cinayetten bahsediyorlardı. Yani Dario'nun öldürülmüş olduğundan. Paris'e gitmek üzere havaalanında bulunurken vurulduğundan. Yakın arkadaşlarının bu konuda aktardığı, etrafta konuşulan birçok bilgi ve gerekçe vardı. Ama ne yazık ki, Dario Moreno'yu kendi plaklarından veya annemin sesinden bağımsız olarak yeniden keşfedeceğim zamanlarda bu konuşmaları neredeyse hiç hatırlamıyordum ve artık bunları konuşan kimse kalmamıştı. Ölümüyle ilgili bulduğum ve okuduğum hiçbir haber Dario Moreno'nun son akıbetiyle ilgili merakımı düze çıkarmamıştır. Acaba?

Bkz. Dario Moreno

Öteki

<i>zamir</i>
1. <i>zamir</i> Diğeri, öbürü
2. <i>sıfat</i> Sözü edilen veya benzer iki nesneden önem ve konum bakımından uzakta olan
3. <i>sıfat</i> Öbür, diğer
4. <i>sıfat, toplum bilimi</i> Mevcut kültürün içinde dışlanmış olan

Yahudi fıkralarının en popüler isimlerinin başında gelen bir isme sahip olan kadın, her girdiği yerde adının “ilginç” bulunması ve akabinde manasının sorulmasından bezmiştir. Kimi, bu ismin bir “ecnebi”ye ait olduğunu düşünüp sempatik olma ve iyi niyetli bir iletişim kurma çabası içine girerken, merakından ödün vermeyenler ismin anlamının peşine düşer. İsminin bu kadar ilgi çekmesinden buna-

lan kadın, sorulana, zaman içinde farklı cevaplar vermeye başlar. Bu cevaplar etnik kimliklere bakışına ve ülkenin genel siyasi ruhuna göre değişiklik gösterir. Önceleri, maruz kaldığı bu mana avcılığı karşısında avcıyı “İşte böyle bir isim” diyerek püskürtmeye çalışır. Daha sonra, “Tan vak-ti açan mor çiçek demek” diye cevap vererek ismi üzerinden ötekileştirilmesinin gizli intikamını aldığını düşünür. Fakat bu durumun sadece Yahudilerin başına gelmediğini fark etmesiyle, belki de içten içe tüm görünmez kılınmış-lar adına, “Bu sadece bir Yahudi ismi!” demeyi uygun gö-rür zaman geçtikçe.

Bkz. Ad, Ecnebi, İsim, Nere-lisiniz?, Nüfus Cüzdanı, Raşel, Reyhan, Yine

Öteki Dünya

isim

isim Ahiret

İskenderun, benim büyüdüğüm zamanlarda, nüfusunun yaklaşık yüzde 15’i Hristiyan (Ortodoks-Katolik-Süryani-Ermeni), yüzde 35’i Alevi, yüzde 50’siyse Sünni olan kü-çük bir yerdi. Babamın dükkânının önündeki kaldırım-da, bir Alevi şeyhi, küçük sandığıyla okuma yazma bilme-yen vatandaşlara mühür kazırdı. Bu mühür, devlet dairele-rinde imza yerine geçerdi. Bu şeyhin bahçesinde dört adet hurma ağacı vardı; hurmaları küçük sandığının üstünde sa-tarak geçinirdi. Mevsimi gelince, babam ondan hurma alır-dı. Şeyh efendi, ne babamdan ne de komşularından, tüm ısrarlara rağmen peşin para almazdı. Sebebini kimse bilmez-di. Bir gün, babama şöyle dedi: “Senden peşin para almıyo-rum, gelecek sene bu vakitte borcunu tahsil edeceğim, o za-

man vereceğim hurmaların borcunu da bir sonraki sene alacağım.” Babam sebebini sorunca ekledi: “Sebebini söyleyeceğim ama ne olur kimseye söyleme. Siz bana borçlandığınız zaman, ben Allah’a yalvarıyorum, Allahım diyorum, bu Yahudilerin bana borcu var, bana ömür ver ki, öteki dünyaya alacaklı gitmeyeyim!”

Bkz. Bebek, Cemaat, İskenderun, Kaymakam, Sakal, Tercüman

Palavra

“Sözcük” anlamına gelen Ladino kelime

Türkçeye Ladinodan gelen üç kıymetli sözcükten biridir. İspanya’da “söz”, “sözcük” anlamında kullanılan bu kelime, buralarda her nedense ve her nasılsa, yalnızca “yalan sözler” için kullanılır olmuştur. Gerçeğe aykırı sözler, uydurma anlatılar, şişkin ifadeler, balondan iddialar; işte: Palavra. Arka arkaya üç defa tekrarlandığı takdirde, “palavra” sözcüğü melodisini de bulur. 70li yıllardan itibaren, düet şeklinde söylenen pop müzik şarkısı aracılığıyla, aşk bittikten sonra söylenen her sözün bir “palavra”dan ibaret olduğu dillere dolanır:

*...Yere iner mi gökteki yıldızlar
Dinleyemem bunlar hep boş laflar
Aşk bitince sözler neye yarar
Palavra, palavra, palavra,
Palavra, palavra, palavra...*

Bkz. Anadil

isim Rumca

isim Belli zamanlarda ve genellikle küçük yerleşim birimlerinde kurulan, sergi niteliğini de taşıyan büyük pazar

1960'lı yılların sonuyla 70'lerin başında annemden sıkça duyardım: “Hadi toparlanın, kortijikoya, Madam Malka'nın anesine gidelim de biraz vakit geçirelim.” Hep beraber İzmir-Karataş'ta bulunan “el han de las kavras” kortejosuna cüm-bür cemaat giderdik. Biz çocuklar aile evinin avlusunda günün moda oyunlarını oynardık: Beş taş, saklambaç, şimdi adını hatırlayamadığım üst üste konulan yassı taşları bir top vasıtasıyla devirmece oyunu (günümüzün bowling oyunuyla çok yakından akrabalık taşıyor) ve çelik çomak. Oyunlardan sıkıldığımızdaysa ayakkabılarımızı çıkararak deniz kenarına gider, denizden taş toplar veya taş kaydırmaca hünelerimizi birbirimize sergilerdik. İki tarafı odalarla dizili olan aile evinin avlusunun ön yüzü caddeye bakarken diğer ucu denize açılırdı zira. Büyüklerin oradayken tanık olduklarını eve döndüğümüzde öğrenirdik. Yaşadıklarını derhal bir başka komşusuna aktarma konusunda fazla vakit kaybetmezdi annemler. Kimin kiminle kaçamak yaptığı, kimin kiminle kavga ettiği, kimin kızının kötü yola düşmek üzere olduğu, kimim oğlunun ite, uğursuza karıştığı unutulmadan anlatılmalıydı. Böylece sıcaklığı sıcaklığına dedikodu zinciri kurulmuş olurdu. Biz çocuklar bile bu renkli hikâyeleri canla başla dinlerdik. Ne de olsa başka bir dünyanın büyüğü haberleriydi bunlar bizler için. Ancak yetişkin bir birey olduğumda ve bu konuyu biraz inceleme isteği duyduğumda, yoksul Yahudilerin yaşama alanı olan kortejoların orta ve daha varlıklı olan Yahudiler tarafından, eğlencenin eksik olmadığı bir panayır gibi görüldüğünü ve aslında orada yaşayanların rutin

gündelik hayatının bizler için seyirlik malzemeye dönüştüğünü fark ettim. Belki de bu algıyı sınıfsal üstünlük duygusundan ayırmak pek de mümkün değildi.

Bkz. Kapi, Karataş, Kortejo, Madam, Trolleybüs

Panzehir

isim Farsça pād + zehr

isim Zehrin etkisini ortadan kaldırabilme özelliği olan madde, antidot

İlginçtir, ezildiğini düşünen kişi eline fırsat geçtiğinde başkasını ezmekte hiçbir beis görmeyebiliyor. Bazı fikir ve davranış biçimlerine teorik olarak karşı olmak başka bir şey, bunlara, sevmekle mükellef olduğun aile bireylerinde tanık olup hayata devam edebilmek ayrı bir şeydir. Türkiyeli Yahudiler, gayrimüslim olarak hayatlarını sürdürme çabasında daima eşit vatandaş olamama kaygısından ötürü endişeli bir varoluş içinde bulunmuşlardır. İsrail'in kurulmasıyla birlikte sığınabilecekleri, her an kucaklanabilecekleri ve asla öteki olmayacakları bir ülkeye kavuştuklarını düşünmüşlerdir. İsrail'e göç eden Türkiyeli Yahudilerin ilk övündükleri konu da artık korkmaya gerek duymadıkları olmuştur. Ancak ayrımcılığa maruz kalanların dağılan ruhları, ne yazık ki, ayrımcılığa karşı bir panzehir olmuyor. Erkek kardeşlerim İsrail'e taşındıktan bir süre sonra İsrail devletinin Araplara yönelik ayrımcı politikasını sahiplendiklerinde, uzun tartışma seanslarımız sonucunda, her türlü ayrımcı devlet politikasına yürekten karşı olan beni şöyle bir ikilem içinde bırakmışlardı: Ayrımcılık ve şiddeti savunan bir kişiyi, kardeşlerin bile olsa, sevmeye devam edebilir misin? Bu sorunun cevabını merak edenlere samimiyetle şu cevabı verebilirim: Zor. Onlardan kopmamanın tek yolu bu konunun ilişkiyi zede-

lediğini açık yüreklilikle ifade etmek ve bu konuları konuşmama kararı alıp yokmuş gibi davranmaya gayret etmek. Ben de yıllarca böyle yapmaya devam ettim.
Bkz. Gocunmak, İsrail, Mülakat

Paşaro

“ABD doları” anlamında kullanılan Ladino kelime

Ladino dilinde “kuş” anlamına gelen bu kelime ABD doları için kullanılan bir kod addır. Maddi varlıklarını, Türkiye’ye olan geleneksel güvensizlikten dolayı, yurtdışındaki bankalarda muhafaza eden varlıklı Türk Yahudilerinin günlük lisanda kullandıkları bir sözcüktür. Yasadışı yollardan yapılan döviz transferleri işlemlerinde ABD dolarını kastetmek için kullanılır. Bu işlemleri yasa dışı yollardan gerçekleştiren döviz simsarlarına da “paşarocu” yani “kuşçu” denir. “Paşaro” sözcüğü sessizce havalanan ve uçarak uzaklaşan kuşları emsal alıp yasa dışı yollarla sessizce yurtdışı bankalara “uçan” dolarları kasteder.

Bkz. Mandar, Romper

Pesah

özel, isim

Yahudilerin Mısır’dan çıkışlarını anmak amacıyla her yıl kutladıkları bayram

1990’lı yılların başında İzmir’de bir sofraya, Yahudi bir aile Hamursuz Bayramı’nı kutlamaya hazırlanıyor. Sofradaki küçük kızın din ve gelenekten uzak olan annesi oraya gitmeden önce tembihlemiş kızına: “Bugün bir Yahudi bayramı, bu yüz-

den gidiyoruz teyzenin evine.” Birkaç dakika sonra beklenen olur ve teyze küçük kıza sorar: “Söyle bakalım bugün burada neden toplandık?” Kız, kendinden emin tekrarlar öğrendiğini: “Çünkü bugün bir Yahudi bayramı.” Teyze öfkelenir ve kardeşine döner: “Bravo, öğretene öğretene çocuğa bu kadarını mı öğrettin, sanki kendi bayramı değil! Ne demek ‘Bir Yahudi bayramı!’”

Bkz. Balkoniko, Hamursuz, Şarope Blanco

Pipino

“Salatalık” anlamına gelen Ladino kelime

Dedemle anneannem evde Ladino konuşurdu, annem bilir ama bu dili konuşanların sayısı iyice azaldığı için konuşma fırsatı bulamaz. Bense, “Los pipinos salevantaron para ahar-var el bahçevan” (“Salatalıklar ayaklanmış bahçıvanı dövüyor”, yani dağdan gelmiş bağdakini kovuyor) gibi çok sevip ezberlediğim tek tük ifade dışında hiç Ladino bilmem. Hıyara “pipino” diyen bir dili sevmemek mümkün mü? Kelimeyi her duyduğumda aklıma çocukluğumun Yeşilköy’ü gelir. Çok yoksul olduğu kıyafetinden belli olan yaşlı bir Yahudi vardı. Koluna taktığı yuvarlak bir sepete salatalık, limon gibi üç-beş şey doldurur, sokaklarda dolanıp bunları satardı. Limona ne dediğini hatırlamıyorum, ama “Pipinos” diye bağırın sesi bugün bile kulaklarımda. Geçenlerde anneme sordum, o da hatırlıyordu yaşlı Yahudi’yi. “Evet,” dedi, “adı Yako’ydu, hasta bir karısı vardı.” Başka da bir şey de bilmiyoruz Yako hakkında.

Pipitas de karpuz

“Karpuz çekirdeği” anlamına gelen Ladino kelime

Yenilen karpuzların çekirdekleri atılmaz, yıkanıp tuzlanıp tavada kavrulur, kavanozlarda saklanır, kışın çıkartılıp yenirdi. “O zamanların karpuz çekirdekleri büyüktür, yemeye doyamazdınız, çitleyerek yerdik, içleri şahane çıkardı” diye anlatır eski nesil Yahudiler. İzmir’de Mezarlıkbaşı ve İkiçeşmelik’te yaşayan hanımların evlerinin basamaklarına oturarak kucaklarındaki kavrulmuş karpuz çekirdeklerini bir çıtırtı korosuyla yemeleri hatırlanır. İkinci Dünya Savaşı’nın en zor günlerinde sokaklardan kabak, kavun ve karpuz çekirdeği toplayan Yahudiler geçermiş. Evlerde yenilen kabak, kavun ve karpuzların çekirdeklerini alır, onları kurutup kavrur ve ertesi gün açık hava sinemalarının kapılarında satarlarmış.

Bkz. Boyoz, Borekas, Filika, Filikas, Gefilte Fish, Hayal, Kabak, Lezzet, Roska, Semola, Sübye, Şarope Blanco, Üçleme

Pipitikas

Leblebi anlamında Ladino kelime

Leblebi; Türkçedeki soru kipleriyle ilgili beni şaşkınlığa sürükleyen kuruyemiş türü. İspanyolcada “evet” ve “hayır” şeklinde cevap verilecek soruların, ayrıca bir soru kipi olmaksızın, düz cümleye vurgu verilerek soruya dönüştürülmesinden dolayı, bu türde cümleleri Türkçede İspanyolca mantığıyla kullanan ananemin, bana her “Pipitikas ister-sin?” dediğinde, zarureten leblebi yemek zorunda kalmışlığım vardır. Çocuk aklımla “Eğer ananem leblebi istediğimi

söylüyorsa, elbet bir bildiği vardır” diye düşünmüş olmalıyım. Konuya vakıf olup, mevzunun leblebiyle bir alakası olmayıp tamamen filolojik olduğunu anlamam, İspanyolca çalışmaya başladığım 1992 yazına rastlar.

Bkz. Anadil

Piron

Çatal anlamında kullanılan Ladino kelime

İspanya'dan göçün gerçekleştiği 15. yüzyılda var olmayan bazı kavramlar, Osmanlı topraklarına yerleşmiş olan Yahudiler tarafından Türkçe (Osmanlıca) ve Yunancadan, bilhas-sa İzmir ve Ege Bölgesi'nde Rumlarla iç içe yaşanması dolayısıyla alınmıştır. “Kuçara” (kaşık) ve “kuçiyó” (bıçak) kelimeleri hem İspanyolcada hem de Ladinoda aynıyken, göç zamanında henüz var olmayan çatal kavramını Yahudiler Rumlardan almışlardır. Yunanca “pirouni” kelimesinden “piron” kelimesini türetmişlerdir. İspanyollar ise çatala “tenedor” (tutucu) derler.

Bkz. Kōk, Romaniot, Sır

Pizpireto/a

Kendisine olduğundan daha büyükmüş havaları veren genç için kullanılan Ladino kelime

“Estos pizpiretos ya empezaron a hacer flirt” (Bu pizpireto-lar flört etmeye başlamışlar bile) örneğinde olduğu gibi. Sözcük, günümüz İspanyolcasına kadar, yolda anlamı biraz değişerek gelmiştir. Bugünün İspanyası'ndan “pizpireta”, cıvıl

civil, havalı, sempatik bir kadın için kullanılır. Ladino dilinde yaşımdan büyük görünmeye çalışan, daha zamanı gelmeden haddini bilmeyip sosyete de görünmek isteyen kişileri tanımlayan birçok başka kelime veya deyim de vardı. “Pizpireto” dışında çocukluğumdan hatırlayabildiğim bir başkası “pilikulya”dır. Sadece İzmir Ladinolarunda kullanılan bir terimdir ve büyük bir ihtimalle Rumcadan gelir. “Pedi kurya” (küçük hanımlar) veya “palikaria”nın (gençler) bir deformasyonu olabilir ama bundan tam olarak emin değilim. Aynı durumda çok kullanılan bir başka deyim, “Salió a la piyasa” (Piyasaya çıktı) idi. Bu hem figüratif olarak “sosyete ye göründü, insan içine çıktı” anlamında, hem de “piyasa yapmak” deyimine atıfla gerçekten akşamları köyün merkezinde şık şık giyinip görünmek için volta atmak anlamında kullanılırdı ve ironikti. Aynı şekilde İbranice “benadam” (insan oğlu) kelimesini içeren “Se hizo benadam” (Adam oldu gibisinden) deyimini de ironik bir nüansla “kendini bir şey zannetmeye başladı” demeye gelirdi. Fakat başka bağlamlarda “benadam” gerçekten doğru düzgün, “comme il faut”, “adam gibi” bir adamı tanımlamakta da kullanılırdı.

Plaj

isim Fransızca bronz e

1. isim Tunç

2. sıfat Bu maddeden yapılan

1960’lı yılların ilk yarısına kadar İzmir’in birçok semtinde, evin önünden hâlâ denize giriliyordu. Deniz ve denizle her çeşit ilişki, yemek, içmek, uyumak kadar rutin sayılırdı. Karpuz kabuğu deniz mevsiminin habercisiydi. Bu tarih, Şavuot bayramıyla at başı giderdi genelde. Mayıs sonu ve-

ya Haziran aylarına denk gelen Şavuot bayramı, düşen cemrelerden daha güvenilir bir kaynaktı Yahudiler için. Denize girmek isteyen çocuk ve gençleri dizginlemek isteyen yetişkinler, “Si no vyene Şavuot, no se kita el samarrot!” (Şavuot gelmeden giymekte olduğun kürk çıkarılmaz!) deyişini öne sürerlerdi. Yaz aylarında denize girme, yüzme, sandalla açılma, kürek çekme, dalmayı öğrenme, hepsi gündelik hayatın vazgeçilmez ve üstünde düşünmeye değmeyecek kadar sıradan eylemleriydi. Kimi zaman, deniz kirliliğinin artması sonucunda bütün denizin, rüzgârın yönüne bağlı olarak yosun ve çöple kaplanması veya bilinmedik kimi deniz hayvanlarının insanlara saldırması gibi sıradanlığı bozan şeyler olmuyor değildi. Fakat genel olarak yazların yarısı evde, yarısı denizde akıp giderdi. Hazır mayo bulmak zor olduğu için elde dikilen mayolar denizden çıkar çıkmaz eve gitmeyi gerektirirdi. Yok eğer kişi hazır mayosu olacak kadar şanslıysa ona gözû gibi bakması gerektiği için denizden çıkınca yine hemen eve dönmek ve onu tatlı suyla yıkamak gerekirdi. Sonuç olarak, evin önündeki deniz, plajdan her bakımdan çok farklıydı. Ben henüz bu farka haiz olmamış bir çocukken, artık yetişkin olan ablam plajdan bacaklarının sadece ön kısmı bir pancar kadar kırmızı döndüğünde, aramızda şu konuşmanın geçtiğini hatırlıyorum: “Aaa, bacaklarına ne oldu böyle?”, “Ne olacak, güneşte yandım”, “Ee biz niye böyle yanmıyoruz?”, “Plajda insanlar kumun üstüne yatıp güneşlenirler, bronz olurlar!” O anda, plajdaki denizin evin önündeki denizden, plajdaki güneşin evin tepesindeki güneşten, plajdaki mayonun bizim giydiklerimizden çok farklı olduğunu ta iliklerimde hissettim ve gerçek bir yetişkin olmak için plaja gitmem gerektiğini anladım.

Raşel

Musa ve Freud'dan sonra dikkatimi çeken ilk Yahudi ismi Raşel olmalı, çünkü o benim ilk Yahudi arkadaşım. Mimarlık okulunda "TİP'li (Türkiye İşçi Partisi) biri var mı?" diye sorduğunda, onu göstermişler ve "Reyhan TİP'lidir" demişlerdi. Yanına gitmiş, TİP'li olduğumu söyleyip karşısına oturmıştım. O görüşmemizde değilse bile bir sonrakinde asıl adının Raşel olduğunu ve birçoklarında olduğu gibi ikinci bir isim kullandığını öğrenince kendi ismini kullanması konusunda ısrar etmiş ve ona Raşel demeye başlamıştım. Kırk yıldır arkadaşız ve benimle birlikte herkes için bir tane adı var: Raşel.

Bkz. Ad, Fırça, İsim, Nereli-siniz?, Nüfus Cüzdanı, Öteki, Reyhan

Türkiyeli Yahudilerin Ermenileri tanımlamak için “raton” kelimesini kullandıkları bilinir. Bu yolculuk şöyle olmuştur: Ermenice “ahbar” kardeş demektir. İbraniceyse “ahbar” kelimesi fare anlamına gelir. Kelimenin zaman içerisinde yer değiştirmesi, Yahudilerin İspanyolca fare anlamına gelen “raton” kelimesini Ermenileri tanımlamak için kullanmasına yol açar.

Rehber

isim Farsça

1. isim Kılavuz

2. Birinin doğruyu bulmasına yardımcı olan, yol gösteren kimse veya şey, delil

Yıl 2010, mevsim sonbahar. Yine uzun bir bayram tatili gelmiş. Bugün artık mevcut olmayan bir tur şirketiyle Orta Avrupa'ya gitmeye karar veriyoruz eşimle. Rotamız Budapeşte, Münih, Viyana, Köln ve Prag. Üç saatlik bir uçak yolculuğundan sonra ilk durağımız olan Budapeşte'ye varıyoruz. 40 kişilik grubumuzla seyahatimizin bundan sonrasını devam ettireceğimiz otobüsümüzü doldurarak yola koyuluyoruz. Rehberimiz Hasan kendini bir iki kelimeyle tanıttikten sonra başlıyor anlatmaya şehrin tarihçesini, saraylarını, binalarını. Daha ilk andan derin bilgisi dikkatimizi çekiyor. Laf arasında Viyana Üniversitesi'nde doktora yaptığını öğreniyoruz. Yedi gün boyunca bir ülkeden, bir mekândan diğerine kilometrelerce yol giderken rehber Hasan sa-

dece geçtiğimiz, gördüğümüz yerleri anlatmıyor, siyasetten girip tarihten çıkıyor, olayların nedenlerini sosyolojik olarak açıklayıp psikolojik açıdan etkilerini izah ediyor ve adeta bir politikacı gibi nutuk atıyor. Tüm otobüs ağzımız açık hayranlıkla kendisini dinliyoruz. Bu arada tarihî anekdotları aktarırken lafı dönüp dolaştırıp Yahudilere getiriyor ve bildik özelliklerini sıralıyor: “Yahudiler akıllıdır, Yahudiler ticaretten anlarlar, eğitime önem verirler...” gibi. Ardından da ekliyor: “Ben bir toplulukta kim Yahudi kim değil hemen anlarım, bugüne kadar hiç şaşmadım. Mesela bu grupta hiç Yahudi yok!” Bu iddiasını da yeri geldikçe tekrarlıyor. Bu sırada gruptaki tek Yahudi çift olan eşim ve ben gülmek için kendimizi zor tutuyor ama durup dururken de dinimizi açıklamayı saçma buluyoruz. Seyahatimizin altıncı gününde Karlovy-Vary’deyiz. Şehri yayan olarak gezerken bir ara eşim ve ben, rehber Hasan ile sohbe koyuluyoruz. Hasan bir ara, rehberliğin yanı sıra yazar ve bir sanat dergisinin editörü olduğunu anlatınca ben de (içimden tam zamanı diyerek) *Şalom* gazetesinde yazdığımı ve sanat sayfasının editörü olduğumu söylüyorum. “Evet, o gazeteyi biliyorum. Yahu...” sözlerini tamamlamadan büyük bir şaşkınlıkla yüzümüze bakıyor. Suratında, “Ben nasıl altı gün boyunca bunu anlayamadım” ifadesi ve mahcubiyetiyle konuşmakta zorlanıyor. Bizse hin hin gülerек bu kadar akıllı ve iddialı bir adamı faka bastırmanın çocuksu sevincini yaşıyoruz. Rehberimiz bir iki saat kendine gelemiyor. Ancak her iki taraf sanki birbirine söz vermiş gibi bu olaydan diğer yolculara hiç söz etmiyor.

Bkz. Kelaynak

Restorasyon

isim, mimarlık *Fransızca restauration*

isim, mimarlık Yenileme

İzmir'de İkiçeşmelik'ten Agora'ya doğru yürürken sağ yanınızda kalan herhangi bir yol, Kemeraltı'na doğru yöneldiğinizde sizi Havra Sokağı'na çıkarır. Labirenti andıran sokaklar, sağlam sollu, irili ufaklı esnafıyla kendine özgü bir karnaval havası taşır. Turşucular, turfanda sebzelerin âlâsını getiren manavlar, tahtacılar, nalburlar. Havranın dilimize girmiş mecaz anlamı -çok gürültülü yer- bu sokakta ses şenliğine dönüşerek kendini gösterir. Bir çocuğun o sokak büyüüne kapılmaması imkânsızdır. Yıllar sonra çocuklar büyüdüğünde, çok kültürlü geçmişini değişen dünya fikrinin de dayatmalarıyla birlikte yeniden fark eden İzmir, o sokakta unutulmuş terk edilmiş havrasını keşfeder. Hep orada olan ama görünmeyen mekân birden görünür olur. Restorasyonu yapılır. *Bkz. Havra, Havra Sokağı, Tilkilik*

Reyhan

isim, bitki bilimi (*reyhanı*) *Arapça reyhan*

isim, bitki bilimi Fesleğen

1970'lerin sonunda yasal olan bir sosyalist parti bünyesinde yer alan Yahudi bir kadın, içinde bulunduğu ortamda sorun olmamasına karşın yine de verili kimliğini görünmez kılmak gayretiyle ismini Türkçeleştirmiştir. 1967 yılında, Azeri şarkıcı Zaliha'nın ünlü kıldığı, söz ve müziği Rashid Behbudov'a ait, Azmi isimli bir dağ eşkıyasının göçebe bir Türk obasında rastlayıp aşık olduğu kız için yazdığı rivayet edilen

türküden esinlenerek kendine “Reyhan” adını uygun görür. Artık o, “dağlar kızı Reyhan”dır. Kaldı ki, bu ad kendi adını da fonetik olarak çağrıştırmaktadır. Kadının gerçek adını bilen partili bir arkadaşı buna şiddetle karşı çıkar. O ana kadar, dinsel ve etnik kimliğin görünürlüğü veya yok sayılması üzerine kafa yormamış, sadece savunma mekanizmasının otomatik dürtüsüyle davranmış kadın, Türkiyeli Yahudilerin isimlerini değiştirme güdüsünü ilk kez sorgular, kendi ismini kullanmaya geri döner. Reyhan yeniden bir şarkıya ve hoş kokulu bir bitkiye dönüşür.

Bkz. Ad, Fırça, İsim, Nereli-siniz?, Nüfus Cüzdanı, Öteki, Raşel

Romaniot

500. Yüzyıl Vakfı'nın 1992 yılında yaptığı kutlamalardan sonra daha sıklıkla duyar olduk şu sözleri: “Yahudilere kucak açtık.” İspanya'dan kovulan Yahudilerin, 1492'de II. Beyazıt döneminde Osmanlı topraklarına göç etmesini özetleyen bu “kucak açma”yı en olmadık ağızlardan kaç kez duydum. Bugün Yahudilerin bu topraklara 520 yıldan fazla zaman önce gelmiş olduğu yaygın bir kanıdır. İşte bu yüzden “Romaniot” a ezber bozan bir sözcük gözüyle bakıyorum. Zira İspanya'dan kovulan Yahudilerden çok önce buralarda Yahudi varlığının olduğunu kanıtlıyor Romaniotlar. Genel anlamıyla Romaniot, Bizans topraklarında yaşayan Yahudilere verilen bir isim. Sefarad ve Aşkenaz Yahudilerinin, Balkanlara, Osmanlı ve Doğu Avrupa'ya göçlerinden önce, 2.000 yıllık geçmişleriyle Yahudi kültürünü temsil edenler aslında Romaniotlardı. Rivayete göre, Kudüs'teki İkinci Tapınağı MS 70 yılında yıkıldıktan sonra ilk Yahudiler Yanya'ya gelmiş. Güney İtalya'ya kadar varlık gösteren Romaniotların dili Yunanca. Balıkesir Üniversitesi Öğretim

Görevlisi Dr. Ulaş Töre Sivrioğlu'nun "Bizans İmparatorluğu'nda Yahudiler" adlı araştırma yazısında, Bizans'ın ekonomik yükseliş devrinde, İslâm coğrafyasında yaşanan karışıklıklar ve Yahudilere karşı tavrın sertleşmesiyle çok sayıda Yahudi'nin halifelik topraklarını terk ederek Bizans topraklarına yerleştiklerini anlatılır. 1009 yılında Yahudiler Fatimi topraklarını terk ederek Bizans idaresi altındaki Antakya ve Laodikeia'ya yerleşmiş. Yıllar önce kazılar henüz yeni başladığında gezme fırsatını bulduğum Laodikeia'da bir taşın üzerindeki yedi kollu şamdan olan Menora açık bir şekilde görölüyordu. Yine kısa bir süre önce gittiğim Mersin'de Silifke'deki bir antik kentte mezar taşlarının üzerinde yine Menora vardı. Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u fethettiğinde, Bizans mirası Romaniotlar da vardı şehirde. 1492 yılından itibaren başlayan Sefarad göçüyle birlikte yıllar içinde Romaniotların yeni gelenlerle asimile oldukları biliniyor. Romaniotlarla ilgili bir anekdot da aileden: İyi bir entelektüel olan büyük dayım, İspanya'dan gelen Yahudilerin burada daha ileri bir medeniyetle karşılaştıklarını anlatmıştı bir keresinde. Kendileri kaşıkla yerken Konstantinopolis'teki Romaniotlar "pironi", yani çatal kullanırlarmış. Yunancadan gelen "pironi" daha sonra Sefaradlar tarafından "piron" olarak benimsendi. Günümüzde bu sözcük hâlâ kullanılmaktadır.

Bkz. Kōk, Menora, Piron, Sır

Romper

"Kırmak" anlamına gelen Ladino kelime

Ladino bir sözcük olup "kırmak" anlamını taşır. Mecazi anlamda kullanıldığında "tefecilik" yapan kişileri kastetmek için kullanılan bir kod adıdır. Faktoring yapan şirketlerin

olmadığı bir ortamda Türk Yahudi toplumu içinde yasadışı olarak çekleri ıskonto eden ve faizle para toplayan kişilerin yaptığı işi belirtmek için kullanılan bir kod adıdır.

Bkz. Paşaro

Roska

Sefarad mutfağında pişirilen tatlı bir ekmek türü

Gelenekleriyle bağlarını koparmamış Sefarad evlerinde halen yapılan bir ekmektir. Roska, 13 yaş töreninin (Bar Mitzvah) sabah kahvaltıları, bayram sofraları için hazırlanır. Yahudi âdetleri arasında, nikâhtan önce, mikve hamamı sonrasında, gelin adayının başı üzerinde ekmeğin kesilmesi ve törene katılanlarca bu ekmekten yenilmesi de yer alır. Dinsel kimliğe sahip ekmeklerden biridir roska. Roska, bir zamanlar İzmir'de fırınlar ve seyyar satıcılar tarafından da satılırdı. Susamsız bir simit gibi ama daha kalın ve daha büyüktü. Değişik boylarda yapılır, evlerde yapılanı kek tenceresinde pişirilirken, fırınların çıkarttığı roska genellikle 200 gram olurdu. Terkibinde un, yağ, şeker, yumurta ve tarçın vardı. Sade ve üzümlü olarak iki çeşit çıkartılırdı. Mayalı hamurdan yapılırdı. Sadece Yahudi ustaların temellerini attıkları boyoz fırınlarında pişirilirdi. Başka fırınlar bunu bilmezdi. Roska, İzmir'in Yahudi nüfusu azalmadan önce Cuma gününde yapılır, Cumartesi günü için hazır edilirdi. Yahudiler birer birer şehirden ayrılınca roskanın imalatı bu kez Ramazan aylarına kaydırılmıştı. Bu tarihlerde roska, özellikle Ramazan aylarında Müslümanlarca aranan bir ekmek haline gelmişti. Müşterileri sadece Yahudi cemaatiyle sınırlı kalmayan roska, birçok Müslüman İzmirli tarafından da sevilmiş, çayla, sütle, gazozla tüketilen bir çörek gibi kabul görmüş; ha-

fif şekerli ve tarçınlı bu ekmek, zamanla iftar sofrasının bir parçası haline gelmişti. Bu nedenle roska yapmaya son vermiş fırınlar, Ramazan ayı geldiğinde müşterilerin beklentileri doğrultusunda tekrar çıkartırlardı.

Bkz. Boyoz, Borekas, Filika, Filikas, Gefilte Fish, Hayal, Kabak, Lezzet, Pipitas de karpuz, Semola, Sübye, Şarope Blanco, Üçleme

Rüya

isim (rûya:) Arapça ru'yâ

1. isim Düş

2. Gerçekleşmesi imkânsız durum, hayal

3. Gerçekleşmesi beklenen ve istenen şey, umut

Güzel bir çocukluk ve gençlik döneminin ardından, 19-20 yaşlarında etrafımdaki en yakın Musevi kız arkadaşlarım bir bir nişanlanıp evlenmeye başladı. O dönemde ailem, bana da bu konuda telkinde bulunuyordu. 1990'lı yıllarda Musevi aileler çocuklarının Musevi biriyle evlenmesi konusunda tutucuydular; farklı tercihlere karşı çıkılır, izin verilmezdi. En azından, çocukluğum ve kendi çocuklarımin büyüme sürecini kapsayan zaman diliminden bildiğim kadarıyla, biz Museviler küçüklükten itibaren çocuklarımızı bir arada tutmaya gayret ederiz. Çocuklar, yıllar boyunca birlikte büyür, kardeş gibi olurlar. Dolayısıyla böylesi dar bir çevrede herkes için birine aşık olmak veya biriyle evlenmek istemek çok kolay olamayabilir. İşte ben de, kendime uygun Musevi bir eş bulma konusunda, eşimle karşılaşana kadar oldukça zorlayıcı bir süreç yaşadım. Çok şükür, şu an harika bir eşim, iki kızım ve mutlu bir evliliğim var. Oysa benim jenerasyonumda, bu yaptırım sebebiyle kendine eş bulamayıp bekâr kalan kişiler de oldu. Günümüzde “y nesli” olarak adlandı-

nlan genç kuşaktan Musevi gençler, dar çevreden eş seçmeye koşullanmayı reddederek bu baskıyı kırdılar. Bense 18 yıldır evliyim ama yıllardır rüyalarımda hâlâ kiminle evleneceğimi görüyor, “o kişi mi yoksa şu kişi mi” travmasını yaşıyorum; bu rüyalardan her uyandığımda iyi ki rüyaydı diye şükrediyorum.

Bkz. Damat, Entrevista, Novyo/novya, Türk, Uygun

Saç

isim

1. isim Baş derisini kaplayan kıllar

Yahudilerin saçları siyah olur. Yaşlanınca da beyazlar. Ama yaşlanmadan önce saçları beyazlayan Yahudiler de olmuştur. Türkiye'nin önde gelen işadamlarından biri, Sirkeci'de küçük bir dükkânı olan babasına 1942'de Varlık Vergisi kapsamında hem Sirkeci hem Bahçekapı Vergi Daireleri'nden ayrı ayrı iki vergi talebi geldiğini anlatmıştır. Dairelerden biri 16.000, diğeri 59.000 lira istemektedir. Adam gider, bunların her ikisinin de dükkânın toplam değerini aşan paralar olduğunu, yine de daha küçük olan miktarı ödemeye çabalayacağını ama aynı varlık için iki ayrı ödeme talep edilmesinin haksızlık olduğunu anlatmaya çalışır. Dinleyen olmaz; adam kendisini vergi "borcunu" ödeyemeyenlerin gönderildiği Aşkale (Erzurum) çalışma kampında bulur. Bir yıl kadar sonra Aşkale'den dönüşünde 11 yaşındaki oğlu, olayı

aktaran işadami, babasını tanıyamaz. Ancak adam konuşmaya başlayınca sesinden tanır. Baba Aşkale'ye siyah saçlı gitmiş, bembeyaz saçlarla dönmüştür.

Bkz. David Stoilar, El Sodro, Fırın, Mandar, Sermaye, Sünnet, Tarih, Yirmi Kur'a, Ziyaret

Sakal

isim

1. isim Yetişkin erkeklerde yanak ve alt çenede çıkan kılların tümü

2. Bazı hayvanlarda çene altında bulunan kılların tümü

3. *denizcilik* Gemi karinasında oluşan yosun, yapışan midye vb. yabancı madde

İskenderun'daki şeyhler aynı Aşkenaz Yahudileri gibi uzun palto giyer ve sakal bırakırdı. Ben küçükken bizim eve İkinci Dünya Savaşı'ndan kaçan ve o zamanın ismiyle Filistin'e gitmek için İskenderun-Suriye-Lazkiye yolunu kullanan Yahudiler uğrardı. Bir gün bizim eve koşer yemek için bir Aşkenaz Yahudi rebi geldi. Aynı şeyhler gibi sakalı vardı. Babama "Bu şeyh niye bizim evde yemek yiyor?" diye sordum. Babam gülerek bana onun dindar bir Yahudi rebi olduğunu söylediğinde çok şaşırmış, bir Sefarad Yahudisi olarak, ilk defa Aşkenaz bir Yahudi görme ayrıcalığına sahip olduğum için sevinmişim.

Bkz. Bebek, Cemaat, Dede, İskenderun, Kaymakam, Öteki Dünya, Tercüman

Salamon

Türkiye'de yaşayan Yahudilerin Şlomo, Şelomo veya Salomon yerine, okunuşu ve söylenişi daha kolay olduğu için

çocuklarına taktıkları isimdir. İbranicede “şlomo”, “barış yapan” anlamına gelir. Türkçede Süleyman, Selim, Arapçada selamet sözcükleriyle eşanlamlıdır. Salamon, Türkiye’de aynı zamanda Nasreddin Hoca kadar ünlü bir fıkra ve karikatür kahramanıdır. Nitekim *Roman Kahramanları* adlı edebiyat dergisinin 23. sayısında (Temmuz 2015) Salamon stereotipi, “Türkiyeli Yahudilerin Fıkra Kahramanı” olarak tanımlanmış, kendisine sayfalar boyunca yer verilerek yıllar sonra yeniden onurlandırılmıştır. Salamon’un özellikleri saymakla bitmez! Paraya tapar. Aşırı derecede cimridir. Öte yandan ticari dehası çok gelişmiştir. Eskicilik, emanetçilik, manifaturacılık ve gizli tefecilik icra ettiği mesleklerdir. Bencilidir, hep kendisini düşünür, kendi çıkarlarını gözetir. Vatan-sızdır. Fiziki özellikleri de çok renklidir Salamon’un: Kamburdur, kalın kaşları, sivilceli koca bir burnu vardır. Renkli olarak tasvir edildiğinde, saçları nedense çoğu zaman kıızıldır. Kafasında hep bir siyah melon şapkayla dolaşır. Elbisesi pis ve yamalıdır. Zaten suyla sabunla da pek arası yoktur, yıkanmayı sevmez. Karısının adı genellikle Rebeka veya Raşel’dir. Karı koca bolca çocuk yaparlar. Çocuklarını eğitmeyi görev bilir, onlara fırsat buldukça hayat dersleri verirler. Türkçeleri bozuktur ama pek çok yabancı dil bilirler. Yaz aylarında ailece Büyükkada’ya giderler. Bu Salamon özelliklerle 1930’larla 1950’ler arasında son derece ünlü bir şahsiyetti ve şahsında tüm Yahudi toplumunu temsil ederdi. Ramiz Gökçe, Cemal Nadir gibi ünlü karikatürcülerin vazgeçilmez kahramanıydı. Dönemin *Akbaba* ve *Karikatür* gibi çok satan mizah dergilerinin ön ve arka kapaklarını genellikle Salamon karikatürleri süslerdi. O kadar ki, vapur ve tramvay gibi toplu taşıma araçlarıyla yolculuk eden Yahudiler, karşılarında dizi dizi açılan bu dergilerin kapaklarını gördükçe te-vazu içinde başlarını öne eğip, yüzlerinin kızarıklığını gizlemeye çalışırlardı. Türkiye’nin tanınmış Salamon’ları arasın-

da, TBMM'de 8. ve 9. dönem milletvekilliği yapmış olan Salamon Adato (1894-1954), şair ve çevirmen yazar Salamon Bicerano (1923-2003), Yeldeğirmenli terzi ve Haydarpaşa Sinagogu'nun unutulmaz hayırsever hazanı Salamon Seviş (1927-2008) sayılabilir.

Bkz. Ad, Fıkra, İsim, TBMM, Ürkek

Semola

"İrmik helvası" anlamına gelen Ladino kelime

1978-79 yılları. Anneannemlerde kalmak için annemden izin kopardığım günlerden biri, akşamüstü. Dedem eve gelmiş, mutfakta salatayı hazırlıyor. Hiçbir şeye dokunmamak koşuluyla "bakarak yardım etmeye" kabul edilmişim, onu izliyorum. Kapı çalıyor, ben koşuyorum. Üst kat komşumuz Madam Sofia, elinde bir tabak. Üstü bol tarçınlı, çikolata ve gümüş küçük toplanla bezeli, yanlarında badem şekeri ve cevizli, muhteşem gözükten bir helva, Koliva. Tabakı bana veriyor ama mutfaktan yetişen dedem dökmeyeyim diye elimden alıyor. Madam Sofia'ya Rumca teşekkür ediyor. Anneannem de geliyor kapıda ayaküstü yine Rumca sohbet ediyorlar. Dedemin de Rumca konuştuğunu duyduğum nadir anlardan biri. O evde annem, anneannem ve dayım benim anlamamam gereken şeyleri Rumca konuşurlar, benimle Türkçe konuşulur ancak Judeo-Espanyolu anlayabildiğimin farkındalar. Dedemin arkasından mutfakğa gidiyorum, aslında o helvanın peşindeyim ama helva yok ortada. "Dede helva istiyorum ben", "Şimdi yemek vakti, olmaz helva." Anneannem seslenir: "Daselo un poko Moiz, es pekado, ke kome la kriyatura" (Biraz ver Moiz yazıktır, yesin çocuk). "Evet dede birazcık, söz yemek de yiyeceğim". Dedem anneanneme de

çıkışır: “Tu mira a tu echo, no se kome lo ke giza akeya suz-ya!” (Sen işine bak, o pis kadının pişirdiği yenmez!). Dedem titiz adamdı, öyle herkesin pişirdiğini yemediği gibi bana da yedirmezdi. Sanırım bir tek kendi mutfağı bunun istisnasıydı. Bana dönerek: “Ben yarın sana helva yaparım merak etme” dedi. Bu muhteşem bir haber, çünkü ertesi gün de orada olmak için bir bahanem oluyor. Madam Sofia’nın helvası isterse çöpü boylamış olsun, umurumda değil artık. Ertesi gün dedem eve gelmeden önce Mısır Çarşısı’na uğramış, badem, kayısı kurusu ve ceviz almış, bana helva hazırlamış. İrmik helvası ama tane tane değil, daha katı. “Dede bunun adı ne?”, “Semola, beğendin mi biraz daha ister misin?”, “Evet çok güzel!” Semola’nın tadı damağımda. Koliva’nın tadınıysa hâlâ bilmiyorum.

Bkz. Ahzoo, Anadil, Boyoz, Borekas, Elektrik, Filika, Filikas, Ge-filte fish, Hayal, Kabak, Komşu, Lezzet, Madam, Mevrit, Pipitas de karpuz, Roska, Sübye, Şarkı, Şarope Blanco, Üçleme

Sermaye

isim, ekonomi (serma:ye) Farsça ser + mâye

1. isim, ekonomi Bir ticaret işinin kurulması, yürütülmesi için gereken anapara ve paraya çevrilebilir malların tamamı, anamal, başmal, kapital, meta, resûlmal

2. Varlık, servet

3. Konu

4. Genelev kadını

Osmanlı döneminde ticaret ve dolayısıyla ticaret sermayesi azınlıkların elinde yoğunlaşmıştır. İkinci Meşrutiyet’le birlikte, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin “milli ekonomi” yaratma, sermayeyi Türkleştirme, Müslümanlaştırma politikaları uygulanmaya başlar. Adı konulmayan, resmî olarak ilan

edilmeyen bu politikalar Cumhuriyet döneminde daha bilinçli ve sistematik bir şekilde uygulanmıştır. Sürecin köşe taşları, sermayenin azınlıklardan Müslümanlara aktarılmasını sağlayan Ermeni tehciri, Varlık Vergisi, 6-7 Eylül olayları, Rumların sınır dışı edilmesi gibi olaylardır. Bunlar, devletin bir taşla iki kuş vurmasını mümkün kılmıştır: Bir yandan azınlıkların elindeki sermaye ve servet Müslüman Türklerin eline geçmiş, bir yandan da azınlıkların ülkeyi terk etmesi sağlanarak “Türkiye Türklerindir” şiarı hayata geçirilmiştir. Olayların ekonomik sonuçlarını incelemek nispeten kolay olmakla birlikte, azınlık sermayesinin tasfiye edilmesi sürecinin yarattığı ve soğuk istatistik bilgilerinin yansıtamadığı acıları, korku ve travmaları, aile dramlarını, kişisel trajedileri algılayabilmek, hissedebilmek çok daha zordur.

Bkz. El Sodro, Mandar, Saç, Sünnet

Sevim Burak

Türkiye edebiyatının en özgün ve yaratıcı yazarlarından olan Sevim Burak'ın en önemli esin kaynağı çocukluğunun ve gençliğinin geçtiği Kuzguncuk semtidir. Onun öyküleri hep Kuzguncuk'taki teyzelerden, büyükanneden dinlediği hikâyelerden parçalar taşır. Sevim Burak'ı anlamak için eksik kalan parça, annesinin Yahudi oluşudur. Bilinçaltına itilmiş bu öge öykülerinde sıklıkla kendini gösterir. *Sahibinin Sesi*'nin kadın kahramanı Zembul, Yahudi'dir ve bu nedenle Bilal onunla evlenmekte tereddüt eder. Sevim Burak, Osmanlı deniz subayı Mehmet Kaptan'ın oğlu Seyfi Bey ile Romanyalı Mandil ailesinin kızı Marie Mandil'in evliliğinden doğmuştur. Kültür çatışması çocukların baba tarafının olmasıyla çözümlenir. Hatta annesi Marie bile Aysel Kudret olarak değiştirdiği adıyla baba tarafına ait olur. Kendini ba-

ba tarafından aldığı kimlikle tanımlayan Sevim Burak'ın edebi kimliğinde annesinden aldığı bilinçaltına gizlenen Yahudi kimliği yaratıcı ve özgün yanını ortaya çıkartır. Annesine adadığı "Ah Ya Rab Yehova" öyküsünde doğum yapan Zembul Allahanatı'nın öyküsünü anlatır. Öyküde Zembul'un ağabeyi doğum yapan kız kardeşine şöyle seslenir: "Ey kardeşim, seni nasıl kurtarayım? ... Bir çocuk doğurdun, o çocuk senin değildir, sana 'Anam' diyemeyecek, ismini tanımayacak, bu toprak üstünde gizli kalacak, yeryüzünde ser-seri ve kaçak olacaktır." Zembul, şöyle yanıt verir, "Rab bana şöyle dedi - Sen bir Yahudi kızsın, fakat oğlun Müslüman olacaktır." Sevim Burak'ın edebiyatı, Türkiye'de Yahudi bir anneden doğmuş olmanın çelişkilerini yansıtır. Bu melez kimlik, bir anlamda onun alameti farikasıdır.

Sır

isim Arapça sırr

1. isim Varlığı veya bazı yönleri açığa vurulmak istenmeyen, gizli kalan, gizli tutulan şey
 2. Aklın erişemediği, açıklanamayan veya çözölemeyen şey, giz, gizem
 3. Bir işin, bir şeyin dikkat, yetenek, deneyim ve sezgi yardımıyla kavranabilen en zor, en ince yanı
 4. Bir amaca ulaşmak için kullanılan, başvuru özel ve gizli yöntem
-

Yaptırdığım bir DNA testinden, Güney Avrupa'da İtalya, Balkan ve Sardunya, Ortadoğu'da Türkiye, İran, Kafkaslar ve Levant halklarına benzer DNA özelliklerini taşıdığımı öğrendim. İstanbul Yahudilerinin farklı bir geçmişe sahip olduklarını ve atalarının çoğunun İspanya, İtalya, Makedonya, Bulgaristan, Yunanistan ve Romanya üzerinden seyahat ettiğini biliyoruz. Ortadoğu kökenli olanlarına ge-

lince, Lübnan, Suriye, İran ve Gürcü kökenli Türk Yahudileri sayılabilir. DNA testinin, yetiştığımız kültürleri ve konuştuğumuz dilleri yansıttığını varsayıyorum. Romaniot köklerine gelince, bunlar 1492’de İber Yarımadası’ndan gelen Sefarad Yahudilerinden önce, Anadolu ve Güney Avrupa’da bulunan Yahudilerdir. Romaniot, eski zamanlardan beri Yunanistan’da yaşayan ve Yunanca konuşan Yahudilere atıfta bulunmaktadır ve Romaniotlar Yahudi İspanyolcası konuşan Sefaradlardan önce Osmanlı topraklarında yaşamalarını sürdürmüşlerdir. Balkanlar ve Anadolu’da yaşamış olan Romaniot Yahudileri, Osmanlı Devleti’nin son 200 yıllık sürecinde özelliklerini ve kültürlerini kaybedip sonradan gelen İspanyol Yahudilerine asimile olmuşlardır. Ailemin taşıdığı kanaat getirdiğim Romaniot kültür ve geleneklerinin kalıntılarının diğer Yahudi geleneklerinden farklı olduğunu gözlemledim sıklıkla. Babam şakayla karışık, kayınbabası tarafından geleneğe uygun olarak vaat edildiği drahomayı asla almadığını, çünkü paranın toplamının kendisine değil de annemize verildiğini söylerdi. Daha sonra Bowman’ın kitabından (*The Jews of Byzantium*) bu âdetin bir Romaniot geleneği olduğunu öğrendim. Sefaradlarda drahoma damada verildiği halde, Romaniotlarda kız tarafı geline verirmiş. Ebeveynlerim, diğer Yahudi cemaati veya aile üyelerine kıyasla çok fazla Yunanca söz ve atasözü kullanırdı: “Katyem bodi ya kalo” (Her yeni gün iyilik getirir), “Golos ke vraki” (Münasebetsiz bir yakınlık), “Na to kafa, na to mermer” (Kafası mermer kadar kalın olan). Soyadları Rumca veya Yunan kökenli olan Galimidi, Antigone, Civre, Romano, Politi, Çiprut olan Yahudilerle daha sıkı ahbaplık etmeleri gibi aile üyeleri arasında, Kalo, Dora, Pepo gibi Yunan adlarının oluşu da bence bir başka ipucu. Bizimkiler kaybedilen bir eşyayı bulmak için omuzlarının ardından geriye bakmadan düğümlü bir mendil atılması ge-

rektiğine de inanırlardı. Düğüm sembolünün antik çağlardan kalan batıl inançlarda yer aldığını da biliyoruz. Aileme has olan bu inancın da Romaniot kültürü kalıntısı olabileceğini varsayıyorum. En son anımsadığım ipucuna gelince, aile içinde çocukların yanında paylaşılacak sırrın her zaman Rumca konuşulduğuydu. Kayıp kültürü bence bu sırlarda gözlemek mümkün.

Bkz. Kök, Romaniot

Sinagog

isim, din b. (***) Rumca

isim, din b. (***) Yahudilerin ibadet etmek için toplandıkları yer, havra

“Burayı havraya çevirdiniz” dendiğini duymuş ama bu tanıımı kullanmadığım için merak etmemiştim. Havranın ortasındaki kutsal bölüm olan Teva’nın çevresinde bir boşluk bırakarak mekânı çevreleyen duvara bitişik çepeçevre sedirin üzerinde duran Tevratları alıp sedire oturan Yahudiler, kutsal kitaplarını herhangi bir yerinden yüksek sesle okumaya başladıklarında, uğultuyla ağıt arasında duran bir tür karmaşık bir kanon oluşuyordu. Tam bu sırada deyimi hatırlamış ve anlamıştım. İzmirli bir deyimdi. Ortadaki Teva sadece İzmir’deki Havralarda vardı ve zaten İstanbul’daki Havralara da sinagog deniyordu ve burayı sinagoga çevirdiniz diye bir deyim yoktu.

Bkz. Duvar, Havra, Havra Sokağı, Hazan, İzmirli

Sübye

isim, hayvan bilimi (sü'bye) Rumca

1. isim, hayvan bilimi Mürekkkep balığı

2. Badem içi, ezilmiş sarımsak, kavun çekirdeği vb.nden yapılan boza koyulduğunda sıvı

Kavun çekirdeğinden yapılan bir içecektir. Yazın yenilen kavunlar ayıklanır, çekirdekleri temizlenir, yıkanır, kurutulur ve saklanırdı. Sübye yapmak istendiği zaman çekirdekler ıslatılır, sonra havanda dövülür, ardından az miktarda su katılarak süzülür. Daha sonra istenilen oranda şeker ekleyerek sübye elde edilir. Şerbetlerden apayrı bir hazırlama yolu olan sübyeyi genellikle şerbetçiler değil, sübyeciler yapar ve satardı. Bunun dışında Kipur bayramında, oruç kesiminde sübye içilirdi. 19. ve 20. yüzyılda İstanbul'da kaleme alınmış yemek kitaplarında yer alan kavun çekirdeği sübyesi günümüzde sadece İzmir ve Tire'de hatırlanmaktadır. İstanbul'da tamamen unutulmuştur. İzmir ve Tire'deki Yahudi nüfus yoğunluğu ve sokakta satılarak Yahudilerin dışında bir müşteri kitlesinin yaratılmış olması bu sürekliliği sağlamış görünmektedir. Müptelasına göre sübyenin saati sabahdır. Kahvaltı niyetine yenmiş iki boyozun üstüne bir bardak soğuk sübye, özellikle yaz sabahlarında iyi giderdi. Bugün İspanya ve Orta Amerika ülkelerinde aynı içeceğin adı "horchata"dır. Osmanlı topraklarındaki Sefarad Yahudileri ise Arapçadaki sübye ismini kullanmayı yeğlemişlerdir.

Bkz. Boyoz, Borekas, Filika, Filikas, Gefilte fish, Hayal, Kabak, Lezzet, Roska, Pipitas de karpuz, Semola, Şarope Blanco, Üçleme

isim, din b. (***) *Arapça sünnet*

1. isim, din b. (***) Hz. Muhammed'in Müslümanlarca uyulması gerekli sayılan davranışları ve herhangi bir konuda söylemiş olduğu söz

2. Erkek çocukta, erkeklik organının ucundaki derinin çepeçevre kesilmesi

3. Sünnet düğünü

14-15 yaşlarındaydım. O zamanlar Altıncı Daire diye anılan, şimdiki Beyoğlu Belediyesi binasının yakınlarında, artık otel olan bir apartmanda oturuyorduk. Bütün kiracılar gibi apartman sahipleri de Yahudiydi. Aileler sık sık bir araya gelir, koyu sohbetlere girilirdi. Genellikle şen, şakrak... Bu sohbetlerden birinde apartman sahibi Mösyö ...'nin, komşuları güldürmek için anlattığı acıklı bir öykü tüylerimi diken diken etmişti. 6-7 Eylül gününü anlatıyordu yaşlı adam. Dehşet içinde evde bekledikleri, dışarıda olanları sokaktaki ürkütücü bağırışlardan anlamaya çalıştıkları o meşum günleri. Acaba buraya da gelirler miydi? Korkulan bir süre sonra başlarına geldi. Gözü dönmüş kalabalık sonunda Şen Apartman'ın kapısına dayandı. Can derdi, mal derdi, Mösyö ..., çaresizlik içinde apartmanın giriş kapısına doğru inmeye başladı. Birden aklına son bir çare geldi. Denecek zorundaydı. Kapıyı çoktan kırmış güruha, "Durun ben sünnetliyim!" diye bağırdı. Kısa bir şaşkınlıktan sonra güruhtan "Göster" sesleri yükseldi. Mösyö ..., söyleneni yaptı. Kalabalık tatmin olup geri çekildi. Apartman rahat bir nefes aldı. Öykü anlatılırken dirilen korkunun üzerini, espriler, müstehcen sataşmalar, kahkahalar örttü. Dinleyenlerin hepsi, apartmanda veya değişik yerlerde benzer bir dehşeti, çaresizliği, kâbusu yaşamışlardı. Rum arkadaşlarının mahvolduğunu, ölümle burun buruna geldiğini bilenler, görenler vardı. Ama gülmek bazen tüm korkuların üzerini örtebi-

liyordu işte. Yıllar sonra bu anı, sevgili Hrant'ın "Kertenkele Abdullah" hikâyesini okurken çağrışımla yeniden aklıma geldi birden. Hani, 1918'lerde olaylardan kaçıp Sûphan Dağı'ndaki bir köyde bir deliğe sığınan Ermeni'nin öyküsü. Yaşayıp gidiyordu orada, ta ki bir çocuk onu işerken görünceye ve sünnetsiz olduğunu keşfedinceye dek. Abdullah, o andan itibaren dost mu düşman mı olduklarını kestiremediği köylülerin, "Oradan çık" seslenişleri üzerine delikten kolunu uzatarak yanıt verebilmişti. Elinde kanlı bir et parçası vardı: Kertenkele Abdullah kendini sünnet etmişti.

Bkz. Beyoğlu, Sermaye, Tarih

Şahit

isim, hukuk (şa:hit) Arapça şâhid

isim, hukuk Tanık

Evimizde otururken sokaktan bir gürültü gelir. Pencereden bakmak isteriz. Nonam anında seslenir: “Travavoz de la ventana, ke no voz tomen por şayet” (Pencereden uzaklaşın, sizleri şahit almasınlar). Şahit alınma çekincesi, Türkiye’li Yahudilerin tipik “kayadez” (susalım) tutumunu özetleyen duygulardan biridir adeta.

Bkz. Kızarıklık, Tercih

Şarkı

isim, müzik Arapça şarkı

1. isim, müzik Tonlama değişiklikleriyle çeşitli duygular uyandıran uyumlu, ezgili insan sesleri dizisi

2. Klasik Türk müziğinde aşk üzerine söylenen, nakaratı ve ara nağmesi olan parça

3. Ezgi, müzik parçası, melodi, liet

4. edebiyat Divan edebiyatında, bestelenmek için dörtlükler biçiminde ve uyaklı olarak yazılmış olan şiir biçimi

Madam R., çıtı pıtı, 60 yaşlarında, çok sevecen bir komşumuz. Caddedeki mermer merdivenlere güzel bir simetri oluşturan ikiz evlerde yan yanayız. Mutfaklar da simetrik, bacadan pek kaprisli oğluyla yaptığı tartışmaları duyabiliyoruz. Hiç sesini yükseltmeden oğlunu teskin edişini hatırlıyorum. Annem olsun 32-33 yaşlarında. Yemek yaparken ekseriyetle şarkı söylüyor. Bazen susuveriyor, belki yorgunluktan. Bacadan Madam R.'nin tatlı sesi yükseliyor: “Devam et Sevin Hanım kızım, devam et.” Annemin adı Sevim'dir.

Bkz. Ahzoo, Madam, Mevli, Semola, Yalnızlık

Şarope Blanco

Yahudi mutfağında yer alan bir tatlı türü

Şimdiki nesil “beyaz tatlı” olarak bilmektedir, ancak Ladino'dan direkt tercümesi “beyaz şerbet”tir. Her ne kadar adında “tatlı” veya “şerbet” geçse de aslında macun kıvamında tüketilen bir tür şekerdir. Sadesinin yanı sıra vanilyalı da vardır. Hatta son yıllarda portakallı ve hindistan cevizli halleri de üretilmektedir. Şarope Blanco birçok Türk Musevisi'nin küçüklüğüne dair aklında kalan bir kare ve tattır. Pesah

(Hamursuz) bayramlarında, 90'lı yıllarda Nişantaşı'nda butik bir pastane olan, ancak artık kapanmış olan Konak Pastanesi'nde ve Gayrettepe'de yer alan Bulvar Pastanesi'nde satılırdı. Bilindiği kadarıyla bu tatlı artık sayılı pastanelerden satın alınabilir. 2014'teki Pesah bayramında, çocukluğuna dair olan bu şekeri özleyen bir kişi, bulmasının çok düşük bir ihtimal olduğunu bilse de Nişantaşı ve Şişli'deki birçok eski ve yeni pastanede Şarope'yi aradı; ancak bir tek Bulvar Pastanesi'nde bulabildi. İlginçtir ki, o kadar aradıktan sonra sadece bir iki kaşık yiyebildi; sanki onca geçen yıl Şarope'yi fazla tatlı hale getirmişti. Hatta dişlerinin sağlıklı olup olmadığına dair bir sınaama gibiydi. Daha ilk kaşıқта dişleri biraz sızlamaya başlayınca, sonrasında dişlerini Şarope'yle sınaamaya karar verdi. 2017 yılında, Bulvar Pastanesi'nde, isminin Şarope Blanco olduğunu bilmeyen ve beyaz tatlı diyerek sorulduğunda "Musevilerin tatlısı" olarak bahseden bir çalışan tarafından Şarope'nin artık üretilmeyeceği, ancak istenirse sipariş üzerine yapılacağı söylendi. Esasında, hazırlanması oldukça zor ve geleneksel bir tatlı. Özel gümüş bir kasede, kaşıklarla sunulup yendikten sonra kaşıkların bırakılması için yanında bir su dolu kaseyle servis edilirdi.

Bkz. Balkoniko, Boyoz, Borekas, Filika, Filikas, Gefilte fish, Hayal, Kabak, Lezzet, Pipitas de karpuz, Pesah, Roska, Semola, Sübye, Üçleme

Şeffaf

sıfat Arapça şeffāf

sıfat Saydam

Yahudi olmak benim için bazı solcu ya da feminist çevrelerde bir yanımin şeffaf olması gibi bir şeydi. Kadınlar için sı-

ğınakları gezmeye davet edildiğim İsveç'te hayatımın ilk Yahudi müzesini gezdim. Böyle bir müze olduğunu turist rehberinde görmüş, ilgilenmişim. Birlikte gezdiğimiz Türkiye'li gayriyahudi feminist arkadaşım, "Dindar olduğunu bilmiyordum!" deyiverdi. Biraz aşağılama da vardı galiba ses tonunda. İşte bu çevrelerde kimileri için şeffaf, kimileri için-se alınanda Yahudi yıldızı taşır oldum. Mesela, sıradan muhalif toplantılarına davet edilmezken konu Filistin olunca birdenbire akla gelmem, "solcuların iyi Yahudisi olmam" gibi: "Arkadaşlar senin mitingde konuşmanı önerdiler. Çok önemli, muhakkak gel!"

Bkz. Gocunmak, Mossad, Mülakat, Yaranma

Şifre

<i>isim (şifre) Fransızca chiffre</i>
1. isim Gizli haberleşmeye yarayan işaretlerin tümü, kod
2. Gizliliği olan kasa, kapı, çanta vb. şeylerin açılması için gereken rakam

Türkiye'de Yahudi olmak denince aklıma ilk gelen 1492 oluyor nedense. O kadar ki, bir zamanlar tüm banka şifrelerim 1492 ile başlardı. Neredeyse 600 yıl sonra hâlâ 1492! Sanıyorum İspanya'dan kovulmuş Yahudi olmak kadar Türkiye'li Yahudi olmakla da ilgili bu. Osmanlı topraklarına kabul edilmiş olmanın minnetini hep hatırlayan ve bunun hep hatırlatıldığı bir cemaate ait olmakla ilgili belki de.

Bkz. Nereli-siniz?

isim, edebiyat Arapça şi'r

1. isim, edebiyat Zengin sembollerle, ritimli sözlerle, seslerin uyumlu kullanımıyla ortaya çıkan, hece ve durak bakımından denk ve kendi başına bir bütün olan edebî anlatım biçimi, manzume, nazım, koşuk

2. Düş gücüne, hayale, imgeye, gönle seslenen, anı, duygu, coşku uyandıran, etkileyen şey

Yaşıtlarım bilir, İzmir'de Yeni Asır'dan sonra en etkin gazete Demokrat İzmir'di. 1970 yılında bu gazetede yazım ve şiirlerim yayımlanırdı. Yazı işleri müdürü bana yakın görünmesine karşın, sözlerindeki antisemitik duygu ve düşüncelerini sezebiliyordum. Bir gün dayanamayıp "Çağ Dışı Horlanmak" adlı bir şiir yazıp, yayımlanmak üzere kendisine götürdüm. Göz ucuyla okuyup bir kenara koydu. İki hafta sonra da sanat ve edebiyat sayfasında yayımlandı.

*Son bir engizisyon cellâdıdır uyandırır uykularımızdan
Umutsuz baktığımız o gökyüzü her günkünden daha zindan
Kanlı boyunlarda bilenmiş palalar çekildikçe kınlarından
Bir kez daha ölünür ölmeden büyütülmüş korkulardan*

*Ne değin diken dolu bir yükse de sırtımızda yaşamak
Gözlerimiz deler geçer ufukları ta sonsuzluğa uzak
Ayaklarım zincirlenmiş olsa da düşüncelerim tutsak
Bir umut kıvılcımı pırıldar yüreğimi aydınlatan*

*Sille gibi kanserli sözler patlarken suratlarımızda
Çağ dışı bir rüzgârın önüne kattılar aynı hızda
Kilitler sallanırken susturulmak istenen ağzımızda
Şiştî gözlerimiz gözyaşlarımızı içine akıtmaktan*

Gazetenin o zamanki genel yayın yönetmeni Attilâ İlhan'dı. Bana her zaman çok yakınlık göstermişti. Kendisini ziyarete gittiğimde, bu şiiri ima ederek "Yayımlanacağını umuyor muydun?" diye sormuştu. "Tersi olsaydı," demiştim, "yazı işleri müdürün, onun hakkındaki düşüncelerimi doğrulatmış olacaktı." Hiçbir şey söylemeden gülümseyerek geçiştirmişti.

Bkz. Oyun

Şilep

isim, denizcilik Almanca Schlepp

isim, denizcilik Yük gemisi

İkinci Dünya Savaşı bitmiş, geride büyük bir kıyım ve yıkım kalmıştır. Milyonlarca Yahudi toplama kampında, gaz odalarında, infaz noktalarında can vermiştir. Savaş bittiğinde, artık bir devletleri olması gerektiğini düşünen Yahudiler, kendileri için kutsal olan Filistin topraklarına "aliya" (göç) seferberliği başlatır. Avrupalı, Amerikalı, Ortadoğulu Yahudiler, İsrail Devleti'ni kurmak üzere yollara düşer. Yola düşenler arasında Sara adında İzmirli genç bir kız vardır. İsrail'e gidebilmesi için nüfus kâğıdındaki yaşını iki yıl büyütecek ve gitme kararı aldığı için ailesiyle köprüleri yıkacak kadar kararlı, ısrarlı ve de inançlı Sara. Yüreklerinde katledilen Yahudiler için üzüntü ve öfke, tarih boyunca her an ve her yerden sürülme ve öldürülme üzerine kurulu makus kaderi değiştirebileceği fikri etrafında birleşen Sara ve arkadaşlarını gitme hazırlığına girerler. Küçük bir bavul hazırlarlar; kendilerini önce İstanbul'a oradan da İsrail'e götürecek organizasyonun haberlerini beklemeye koyulurlar. Yıllardan 1948'dir. Aylardan Ekim. Haber gelir ve trene binerler, Ban-

dırma yoluyla İstanbul'a ulaşırlar. Onları İstanbullu Yahudi aileler karşılar. Sara ve kız arkadaşlarını götüren aile onlara akşam yemeğinde balık ikram eder. Sara evin kedisinin balıkları kokladığını ve biraz da yediğini gördüğünden balık yemek istemez. Bir parça ekmek yiyerek geceyi geçirir. Zaten çok heyecanlıdır, hayatında ilk defa evden uzaklaşmıştır ve omuzlarında, kendi deyimiyle, bir ülke kuracak olmanın ağır sorumluluğunu taşımaktadır. Ertesi sabah, İstanbul Yahudi komünitesinde çaylar içip kahvaltı yapan gençler, Türkiye'nin başka yerlerinden gelen Yahudi gençlerle rıhtımda buluşurlar. Orada uzun bir bekleyiş sonrasında, annemin aklında kaldığı şekliyle, Rami Panama adlı İtalyan bir şilep bütün haşmetiyle belirir.

Bkz. Anavatan, Göç, İsrail, Turkanoz, Valiz

Tarih

isim (tarih) Arapça târîh

1. isim Bir olayın gününü, ayını ve yılını bildiren söz

2. Toplumlari, milletleri, kuruluşları etkileyen hareketlerden doğan, olayları zaman ve yer göstererek anlatan, bu olaylar arasındaki ilişkileri, daha önceki ve sonraki olaylarla bağlantılarını, karşılıklı etkilenmeleri, her milletin kurduğu medeniyeti inceleyen bilim

3. Bir konuyu geçmişi ve gelişimi içinde inceleyen anlatı

4. Tarih kitabı

5. Tarih dersi

Çocuktum. Malum, her çocuk gibi karıştırmayı severdim. Bir gün annemlerin yatak odasına gizlice dalıp ortalık karıştırırken, şiltenin altında, itinayla katlanıp saklanmış gazete sayfaları keşfettim. Sararmış, kat yerlerinden yırtılmak üzere olan kâğıtlar. Açtım baktım tabii ki ve belki de kısacık yaşamımın en büyük dehşetiyle karşılaştım birden. Neredeyse iskelet haline gelmiş, üst üste yığılmış çıplak cansız bedenler, canlı ama ölüden farksız yarı çıplak, zayıflıktan gözle-

ri fırlamış insanlar... Bir sürü fotoğraf... Okumayı bilmiyordum henüz. Ne olduğunu anlayamadım. Korku içinde, aynı kat yerlerinden katlayarak gazeteleri tekrar şiltenin altına koydum. O insanlar bir türlü gözlerimin önünden gitmediler, geceleri rüyalarıma girdiler. Neden sonra anneme sormaya cesaret edebildim. Ancak keşfim hiç de hoş karşılanmadı. Sanki bilmemem gereken gizli bir alana girmişim gibi muamele gördüğümü hatırlıyorum. O korkunç fotoğrafların ne olduğunu anlamam için epey büyümem ve çaba sarf etmem gerekmişti. Başka ülkelerdeki Yahudi çocuklar, Nazi soykırımını sonrasını böyle mi yaşadılar bilmiyorum ama burada ebeveynlerin çocuklarından tarihi gizlemek gibi özel bir dertleri olduğunu sonradan anladım. Bazı şeylerin konuşulması yasaktı. Tıpkı Varlık Vergisi, Trakya, Çanak-kale, Eskişehir vs. olayları gibi. Çocuklar dışarıda ağızlarından bir şey kaçırır endişesiyle evlerde bunlardan tek bir söz bile edilmezdi. Dışarıda kendi kendine bir şey öğrenenlerse neredeyse azarlanırdı. Holokost'un bile sonraki nesilden gizlenmeye çalışılması, İkinci Dünya Savaşı yıllarında tek parti iktidarının Nazi Almanyası'na yakın durması ve bir yerlerde insan yakmak için gizlice fırınlar hazırlandığının duyulmasının saldığı korkuyla ilgisi olsa gerek. Ya da hep alışık olduğumuz üzere, şimşekleri çekmektense sineye çekmeyi tercih etmekle...

Bkz. Beyoğlu, David Stoilar, Fırın, İskân Kanunu, La Furtuna, Saç, Sünnet, Terk, Yirmi Kur'a, Ziyaret

isim

1. isim Kimyasal veya fiziksel durumu değişiklikler gösteren, rengini içindeki maden, tuz ve oksitlerden alan sert ve katı madde
2. sıfat Bu maddeden yapılmış, bu maddeden oluşmuş
3. Bazı yerlerde ve işlerde kullanılmak için bu maddeden özel olarak hazırlanmış malzeme
4. Yapı işlerinde kullanılmak için bu maddeden hazırlanmış malzeme
5. Mücevherlerde kullanılan yüksek değerli cevher
6. Dama, domino vb. oyunlarda kullanılan metal, kemik, plastik veya tahta parçalardan her biri
7. tıp (***) Bazı organların içinde, özellikle idrar kesesi vb.nde oluşan, türlü biçim ve hacimdeki katı Madde
8. jeoloji Bazı kütlelerden kopan veya koparılan parça
9. Üstü kapalı bir biçimde söylenen iğneleyici söz

Roş Aşana ile Kipur bayramları arasındaki on günde mezarlıkları ziyaret ederiz. O gün kaybettiklerimizin mezarlarına gider, mermeri yıkatır, dua okuturuz. Sonra yerden bir taş alır ve geldiğimizi sevdiğimize duyurmak istercesine o taşı mezarının üstüne koyarız. Çiçek bizim geleneğimizde olmamasına rağmen, mezarlıklarımızın önünde çiçek satanlar bulunur. Kimileri çiçek de getirir bu nedenle sevdiklerine. Kurallar vardır: Eğer bir başkasının cenazesi için mezarlığa geldiyseniz, ziyaret etseniz de taş koymazsınız. Mezarlıktan sonra girişteki çeşmede eller yıkanır, kurulanmaz. Çıkıştay-sa eve bir tatlıyla dönmek âdettendir. Spielberg'in "Schindler'in Listesi" (1993) filminin en etkileyici sahnelerinden biri de Holokost kurtulanlarının hayatlarını kurtaran Oscar Schindler'in mezarına taş koyduğu sahnedir.

Bkz. Cenaze, Maşatlık, Mezarlık

1935'te CHP aday listesinin dışında Atatürk'ün hazırladığı "müstakiller" listesindeki 43 aday arasında 12 gayrimüslim vardı. Bunlardan Yahudi Abravaya Marmaralı, Niğde milletvekili seçildi. 1939 seçiminde de yerini korudu. 1943'te Yahudi Avram Galanti Meclis'e girdi. 1946'da Yahudi Salamon Adato milletvekili seçildi. 1954'te CHP'den Munis Tekinalp (Moiz Kohen), DP'den Hanri Soryano, CMP'den Cemil Beraha olmak üzere üç Yahudi aday listelerinde yer aldı. Sadece Hanri Soryano, DP'den İstanbul milletvekili seçildi. 24 Aralık 1995 Genel Seçimleri'nde DYP lideri Tansu Çiller tarafından Cefi Kamhi'nin aday gösterilmesi partide büyük tepkiye neden oldu. Basında aleyhinde pek çok yazı çıktı ama Cefi Kamhi, Türk olduğunu vurgulayarak ve Türk bayrakları önünde çekilmiş fotoğraflarını halka dağıtarak sonunda milletvekili seçildi.

Bkz. Salamon

Tekerleme

isim

1. **isim Tekerlemek işi**

2. **Çoğunlukla basmakalıp söz**

3. **Birbiriyle uyumlu hazır söz kalıbı**

4. **edebiyat Çoğunlukla, masalların genellikle başında bulunan "Bir varmış bir yokmuş. Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde." gibi uyaklı giriş veya ara sözler**

5. **edebiyat Saz şairleri arasında yapılan deyiş yarışı**

6. **tiyatro Orta oyununda, özellikle Kavuklu'nun kullandığı sözler**

Yarısı Türkiye’de yarısıysa İsrail’de yaşayan Yahudi bir ailenin, biri Türkçe biri İbranice konuşan ve her ikisi de birbirinin dilini bilmeyen iki kuzeni, bir araya gelip de konuşmaya çalıştığı zaman ne yaparlar sorusuna ben ve kuzenimin verdiği yanıt tekerlemeler oldu. Ben ona “Şemsi paşa pasajında sesi büzüşesiceler”i öğretirken, o da bana, “Biz acele eden erkeklerden değil, acele eden kadınlardanız” anlamına gelen İbranice “Anahnu lo mimin ha memaarim ela mimin hememaarot” tekerlemesini öğretti. Birbirimizi her gördüğümüzde hiç bilmediğimiz dillerde su gibi akıcı söyleyebildiğimiz bu tekerlemelerle iletişim kurduk. Hatta güçlü de bir bağ oluşturduk. Birbirimizin dillerindeki söz dağarcığımız, aile içinde sıklıkla tekrar edilen kelime ve cümleleri bazen anlayarak bazen de anlamayarak sarf ettikçe genişlediği zamanlarda bile tekerlemelerin bizim için ayrı bir yeri oldu.

Bkz. Anavatan, İsrail, Turkanoz

Tercih

isim Arapça tercih

isim Yeğleme

Yeni taşındığım eve arkadaşlarım ziyarete gelmişti. Daire ikinci katta olduğundan gelen geçen çok rahat görünüyordu. Biz balkonda oturup sohbet ederken ara ara sokaktan geçenleri süzmeyi de ihmal etmiyorduk. Karma evlilik yapmış olan arkadaşlarım, ergenliğe yeni adım atmış oğullarını anlatıyorlardı. İnançlı olmadıklarından evlerinde din konusunda herhangi bir sorun yaşamayan arkadaşlarım, çocukları okula başladığında bunun bir soruna dönüşebileceğini yeni fark ediyorlardı. Çocuklar eve her gün yeni bir soru işaretiyle gelir olmuşlardı. Soyadlarının neden yaban-

cı olduğu gibi durumlar arkadaşları tarafından sorgulanıyor ve çocukları üzen konuşmalara neden oluyordu bu sorgulamalar. Anne babalarının büyük mücadeleleri sonucunda kazandıkları din dersi muafiyeti arkadaşlarının dikkatini çekiyor, tekrar din dersine girmeleri için yeni baskıların kapısını aralıyordu. Son olarak, oğullarının Yahudi arkadaş edinmeleriyle birlikte din konusu yeni bir boyuta taşınmıştı. Yahudi gençlerinin gittikleri Liga'daki eğlence ve kültür aktivitelerine katılabilmeleri için bir seçim yapmak zorunda hissediyorlardı kendilerini. O kadar ki, çocuklardan biri yakın zamanda Müslüman olan annesine gidip "Ben Yahudiliği seçersem üzölür müsün?" sorusunu sorma ihtiyacı hissetmişti. Annesinin verdiği "Ne seçersen seç, bizim için hiçbir sorun değil!" cümlesiyle rahatlamış ve yakın zamanda karar vereceğini söylemişti. Balkonda oturduğumuz o gece işte bunlar anlatılıyordu. Kendileri hakkında konuşulduğunu biliyorlarmış gibi tam o anda çocukların evin önünden geçtiklerini gördük. Bizim onları gördüğümüz gibi onlar da bizi görmüşlerdi. İkisinden tez canlı ve heyecanlı olanı bize sokaktan seslendi: "Hey! Ben Yahudi olmaya karar verdim. Yahudi olacağım!" O anda tek hissettiğim kaygı oldu. Niye bu kadar bağıırıyordu ki? Yahudilik bu denli sesli belli edilecek bir şey değildi! Yahudi kişi asla bağıırmazdı. Farkında bile olmadan balkondan aşığı sarak seslendim: "Sus, bağıırma! Sonra söylersin!" İçimden gülümseyerek bunlara "kayadez" (susalım) düsturunu öğretmek lazım diye geçirdim.

Bkz. Liga, Muaf, Onlar, Öğretmen, Şahit

isim Arapça tercemân

1. isim Çevirmen

2. Göze görünen bir olayın, durumun veya biçimin anlamını dile getirmek

2016 yılında İsrail-Ramat Aviv’de Türk Yahudilerinin gittiği bir Sefarad sinagoguna ailece gittik. Orada misafir olarak bulunduğum ve yaşlı olduğum için, hürmeten Sefer Tora’ya çağırdılar. Âdettendir, bir bağış yapıldığında ad-soyad sorulur. Ardından, cemaatten birisi yanıma geldi; bağış tahsili için adres soracağını sandım. “Yok,” dedi, “bir arkadaş sizin İskenderunlu olup olmadığınızı soruyor.” İskenderunlu olduğumu söyledim. Dua bittikten sonra kürsüye şık giyimli bir beyefendi çıktı ve konuşmaya başladı: “Sayın bayanlar, baylar, müsaadenizle, tam 58 sene önce, ben daha 13 yaşında iken başımızdan geçen unutulmaz bir hikâyeyi sizinle paylaşmak istiyorum. Babam, annem, anneannem ve kardeşlerimle 13 kişilik bir aile olarak Halep’ten Türkiye’ye, babamın bulduğu bir kaçakçı vasıtasıyla kaçmaya karar verdik. Huduttan ismini hatırlamadığım bir köye doğru ilerlerken uzaktan Türk askerleri görüldü. Bize yol gösteren kaçakçı, ‘Emin topraklardasınız, merak etmeyin’ dedikten sonra gerisin geriye kaçtı. Kalakalmıştık. Türk askerleri bizi alıp karakola götürdüler. Biz Türkçe bilmiyorduk, onlar da Arapça. Bize iyi davrandılar, su, ekmek ve meyve verdiler ve ardından komutanın karşısına çıkardılar. Odada genç bir bay ve orta yaşlı bir bayan vardı; bize tercüman oldular. Babam komutana Suriye’deki zorluklardan bahsettikten sonra, ‘Duyduğuma göre bizden önce kaçanlar olmuş ve siz Türkler çok iyi davranarak onların İsrail’e göç etmelerine yardım etmişsiniz’ dedi. İşte orada bulunan ve babama tercümanlık yapan

o genç bey şu anda aramızda! Kıymetli misafirimizi sizlere tanıtmak istiyorum.” Bu şekilde beni yanına çağırdı Sayın Shaul Levi (Skef), şoka giren ve duygulanan tüm aile fertlerimin gözlerinin önünde.

Bkz. Bebek, Cemaat, İskenderun, Kaymakam, Öteki Dünya, Sakal

Terk

isim Arapça terk

1. isim Bırakma, ayrılma

2. Vazgeçme

3. Bakmama, ihmal etme

1934 Trakya Olayları, 21 Haziran ile 4 Temmuz 1934 tarihleri arasında Türkiye'nin Trakya Bölgesi'nde Yahudilere karşı gerçekleştirilen şiddet eylemlerini kapsar. Olaylar sonrasında çok sayıda Yahudi başka ülkelere göç etti. Ayhan Aktar olayların gerçekleşmesinde faşist Nazi rüzgârının Türkiye siyaseti üzerindeki etkisine dikkat çekiyor. Özellikle 1 Mayıs 1934 tarihinde Cevat Rifat Atilhan, *Millî İnkılâp* adıyla Yahudi düşmanlığını teşvik eden bir dergi yayımlar. Bu derginin antisemitizmi besleyen yayın politikasının olayların gerçekleşmesinde etkili olduğu düşünülür. Ayrıca aynı dönemde Nihal Atsız'ın *Orhun* dergisinde yazdığı ırkçı yazıların da Yahudilere karşı ırkçı söylemin artmasına sebep olduğu biliniyor. Tüm bunların etkisiyle Tekirdağ, Edirne, Kırklareli ve Çanakkale gibi illerde Yahudilere ait dükkân ve evler yağmalanır ve birçok kadına tecavüz edilir. Yaklaşık 15 bin Trakya Yahudisi bulundukları şehirleri terk etmek zorunda kalır.

Bkz. Göç, İskân Kanunu, İsrail, La Furtuna, Tarih

Tilkilik

Kimine göre akla gelen ilk tanımı “eski İzmir”dir. Şehrin nüfuzlu kesimi, burjuvazisi orada doğdu. Kimi için öne çıkan özelliği ilk Müslüman-Türk semti olması. Kimi de tek tekçi meyhaneleriyle ünlü olduğunu söyler. Camisi ve sarhoşu bol muhit. Kasap, manav, kahvehane, fırın, lokanta ve tatlıcılarıyla tarif edilen eski bir çarşı. Dönertaş Sebili, Hatuniye Camisi, hamamları, Osmanlı ve Rum mimarisine sahip evleriyle İzmir’in neredeyse 500 yılına tanık sokaklar, geçirdiği yıllar kadar çok kültüre sahip. Kimi içinse Tilkilik’in en önemli özelliği yanı başındaki Yahudihanelerde (aile evlerinde) sakladığı zenginlik. Her odasına bir ailenin yerleştiği, büyük ve avlulu binalarda küçük gelirli İzmir Yahudileri yaşırdı. 15. yüzyıl sonunda İspanya’dan sürgülen atalarına yurt olan bu şehirde evlerini, birbirine komşu İkiçeşmelik, Keçeciler ve Tilkilik semtlerine kurmuşlardı. Camilerle havraların sırt sırta durması gibi, Müslüman ve Yahudi mahalleleri de iç içeydi. Agora’ya ve Keçeciler’e uzanan Yahudi mahalleleri en çok da tava gevreği, boyoz, kavrulmuş kabak ve kavun çekirdeği kokularından tanınırdı. Tilkilik’i özel kılan, biraz da, burada hem zengin ve orta halli ailelerin hem de düşük gelirli Yahudilerin birlikte yaşamasıydı.

Bkz. Göç, Havra Sokağı, Kapı, Kortejo, Panayır, Restorasyon

isim

1. *isim* Bir toplulukta, üyelerin belli bir olayı, kişiyi veya değeri ayırt edip sembolleştirmesi, bunların anlam ve öneminin güçlendirilmesi amaçlarıyla düzenlenen hareket dizisi, merasim

2. Anma, kutlama, nişan, evlenme, ölüm gibi sebeplerle yapılan toplantı, merasim, seremoni

En çok ikinci sınıftayım. Taksim Aydın Okulu. Bina Sıraselviler'in başında bir konak. Hâlâ orada. Giriş ve merdivenler beyaz mermerden. Bayrak töreni kapalı bir salonda yapılıyor. Bayrağı taşıyan uzun direk orta yerde ve çocuklar küçük elleriyle ayakta tutuyorlar onu. Tabii ki, ben de parmak kaldırıp bayrağa doğru yöneliyorum. Ne de olsa bayrağı tutmak iyi bir şey. Ama... İlk Yahudi yaramı almış olmalıyım ki, hiç aklımdan çıkmadı. Öğretmen beni yerime gönderiyor: "Sen olmaz!"

Bkz. Bayrak, Fikret Hanım, Kızarıklık, Kolej, Okul, Öğretmen

Trolleybüs

isim (trole'ybüs) Fransızca trolley-bus

isim Şehir içi yollarda, bir hava hattından elektrik akımı alarak çalışan otobüs, telli otobüs, boynuzlu

İzmir'de, Konak-Punta ve Konak-Güzelyalı hatlarında 1880'li yıllardan itibaren çalışan atlı tramvaylar, 1928 yılında elektrikli olanlarla yer değiştirdiğinde büyük bir kıvanç yaşandı. Çünkü atlı tramvaylar köhne, yavaş ve biraz da ür-kütücüydü. Caddelerin darlığı, kaldırımın olmaması ve zamanla artan araba kapasitesi atlı tramvayların varlığını istenmez kıldı. Elektrikliler bu nedenle coşkuyla karşılandı.

Dönemin modernlik anlayışına çok uygundular. Zira zaman değişiyor, modernlik gereksinimleri farklılaşıyordu. Gel gör ki, elektrikli tramvaylar da atlı tramvaylar gibi zamanla ağır, hantal bulundular. Üstelik evlerin hemen birkaç santim ötesinden geçen raylar ciddi kazalara neden oluyordu. Elektrikli tramvaylar, çalıştıkları zaman içinde, sayısı bilinmemekle birlikte birçok insanın bacağına veya kolunun kopmasına neden olmuştur. Madam R., oğlu Yüceliko'yu tramvayın altından kurtarmak için nasıl rayların üstünde yuvarlanıp tramvayın altından yara bere içinde kalarak onu zar zor kurtardığını her anlattığında aynı korkuyu yaşar. Bu nedenle, 14 Mayıs 1954 yılında, Pasaport açıklarına yanaşan Alman bandıralı Walter isimli şilepten Fiat marka, 11 metre boyunda, yaklaşık 100 kişi taşıyabilen boynuzlu trolleybüsler indirildiğinde bölge halkı derin bir oh çeker.

Bkz. Asansör, Balkoniko, Çimdik, Kapı, Karataş, Panayır

Turizm

isim Fransızca tourisme

1. isim Dinlenme, eğlenme, görme, tanıma vb. amaçlarla yapılan gezi
 2. Bir ülkeye veya bir bölgeye turist çekmek için alınan ekonomik, kültürel, teknik önlemlerin, yapılan çalışmaların tümü
-

Dünyayı yüzlerce yıl boyunca, yaşama ve barınma hakkı için arşınlamak zorunda kalan Yahudilerin, 20. yüzyıl sonundan itibaren atalarının izlerini hatırlama, tanıma hareketidir. 1992 yılında Sefarad Yahudilerinin İspanya'dan göçünün 500. yıl dönümü nedeniyle hazırlanan özel kutlamalar ve turlar nedeniyle "inanç turizmi" kavramı gündeme gelmiştir. Gazeteciliğe 1990'lı yıllarda İzmir'de başlayanların, adını devlet erkânından ve iş insanlarından sıkça duyduğu,

düzenli olarak haberine konu ettiği inanç turizminin bir boyutu da Yahudi cemaatine ait mekânlar ve ritüellerdir. Havra Sokağı, Karataş, Bet Israel Sinagogu, Asansör, Gürçeşme Yahudi Mezarlığı ve Sefarad mutfağı İzmir’de turizm rotaları arasındadır. Gazeteciler, anne babalarının taze balık, güzel sebze meyve satın almak için gittiği Havra Sokağı’nı, kilidi yıllardır açılmamış havralarıyla da tanıma şansını bulur.

Bkz. Asansör, Havra, Havra Sokağı, Karataş, Kortejo, Maşatlık, Restorasyon

Turkanoz

“Türkiye’den gelen” anlamında kullanılan Ladino kelime

1950’li ya da 60’lı yıllardı. Başka ülkelere seyahat etmek, pek herkesin harcı değildi. Öte yandan, Yahudi ailelerde “göç” tasarısı daima hayatın içindeydi. Akrabalar, eş dost, özellikle gençler; her zaman giden birileri vardı. Göç herkesin gündeminin bir kenarında beklerdi. Bir gün mecbur kalınacağı kehanet sayılmazdı. Zaten 6-7 Eylül olaylarının üzerinden fazla bir zaman geçmemişti. Radyo haberlerinde, gazetelerde İsrail’e karşı bir açıklama çıktığı anda tedirginlik başlardı. Askerî darbe, tamamen tekinsizdi haklı olarak. Her an yeni bir kriz olabilirdi. Hele işler bozuldu mu, kader kapıya dayanmış olurdu! Bir de bakardınız, pılı pırtı (sessizce) toplanır, birkaç ilave Isparta halısıyla bir top hasse kumaş alınır, gemiye yüklenip yola çıkılırdı. Tabii biraz da ak akçe saklanırdı ayakkabıların astarları içine; kara günler, ak gelinlikler, düğünler için. Sonra da gidiş, o gidiş... Buraya kadar olanları anlamak güç değil. Dünya göç haritası durmaksızın yeniden çiziliyor. Bana asıl dramatik gelen köklere, aidiyete ilişkin duruş veya ikilem oldu her zaman. İster kuzenlerim

gibi çocuk yaşıta, ister teyzemler, halamlar gibi 15 yaşlarında gidilsin, ister 40-50 yaşlarında, bu göçmenler hep “Turkanoz” kaldılar. Bu şekilde göç edip İsrail’e yerleşenlerin İzmir hasreti hiç dinmedi. Her fırsatta Türkiye’den ıhlamur, kekik suyu, kahve, helva, havyar, badem, gül suyu, sakız, kuru incir, nazar boncukları, nazar tutsüsü, sedef tohumu, sinameki, hamam otu, şile bezi, tül bent, Zeki Müren plakları, sonraları Ajda videoları gibi şeyler sipariş ederlerdi. Hatta hocalardan muska, pazardan çiğ kadayıf yahut yufka bile fısıldıkları olurdu. Bunların hepsi gönderilirdi elden geldiğince. En zoru orada büyüyen gençlere İzmirli kısmet bulmaktı ama onun da üstesinden gelinirdi. Öyle pek sık gelip gitmezdi akrabalar. Kolay değildi zaten, günlerce sürerdi vapur yolculuğu, dahası pahalıydı seyahat etmek. Her Cuma, her bayram sofrasında, “De muerte ke no mankin” diyerek anardık onları. Yani, “Ölüm olmasın bizi ayıran”. Onlar da mektuplarında aynı şeyi yazarlardı. Ve hiçbir zaman bilemedik, evinde, yurdunda olan kimdir, gurbette olan kimdir.

Bkz. Anavatan, Göç, İsrail, Şilep, Türk, Tekerleme, Uygun, Valiz, Varlık

Türk

özel, isim

1. *özel, isim* Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan halk ve bu halktan olan kimse

2. *özel* Dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşayan, Türkçenin değişik lehçelerini konuşan soy ve bu soydan olan kimse

1990’lı yılların ortasında, ortaokul arkadaşım ile okulumuzun yarım gün olduğu Çarşamba günleri önce Şütte’ye gider, kendimize kocaman birer sandviç ısmarlar, hoşlandığımız erkeklerden konuşurduk. Saat üçte dağılan Tefik Fikret Li-

sesi'nin önünde yerimizi alır, hoşlandığımız çocukları göreceğimizi, belki birazcık da sohbet edebileceğimizi umardık. Hafta sonları İzmir'in gece kulüplerinin gençler için yaptığı alkolsüz gündüz matinelerinde dans edip, şanslıysak birileriyle el ele tutuşur, belki biraz da öpüşürdük. Arkadaşım okuldan bir çocukla çıkmaya başladı, birbirlerine çok âşıklardı. Birkaç hafta sonra okula ağlayarak gelip ailesinin Serkan'ı öğrendiğini, Yahudi olmadığı için onunla çıkmasını istemediklerini anlattı. Uzun uzun konuştuk, dine küfürler etti; ilk defa birbirimizle inançsızlığımız hakkında konuştuk. Sonraki hafta hiç okula gelmedi. Evine telefon açtığım zaman annesi konuşmamıza izin vermedi. Bir haftanın sonunda okula geri döndüğünde boynunda kocaman altından bir Davut yıldızlı kolye vardı. Ne olduğunu sorduğumda, annesinin kendisini eve kapattığını, kimseyle konuşmasına izin vermediğini söyledi. Ben, son kaldığımız yerdeki isyan diliyle tam konuşmaya başlamıştım ki, beni durdurarak, "Haklı olduklarını anladım" dedi: "Mesele yalnızca din meselesi değil, kültürel de bir mesele. O Türk, ben Yahudi'yim. Nasıl bir geleceğimiz olabilir ki?"

Bkz. Damat, Entrevista, Liga, Novya/novy, Rûya, Turkanoz, Uygun, Vedre

Utanç

isim

isim Utanma, hicap

Onu yeni tanıdığım da annesi ölüm döşegindeydi. Beni tanıştırdı annesiyle. “Ne kadar güzel değil mi?” dedi, bir yandan serumun hortumlarını kontrol ederken. Evet, çok güzeldi ve boşuna değildi M. K. Atatürk’ün annesine olan hayranlığı. M. K. Atatürk koymuştu soy ismini. Goldenberg değil de Şenaltındağ olmuştu o günden sonra ailesi. Babası da müzisyendi çünkü ve nedense şen olması gerekiyordu. Onu çok seviyordum, çünkü sıra dışıydı. Tavizsizdi. Değerlerini oluşturmak yıllarını almıştı ve o değerlere sahip çıkmak sonsuza değin hakkıydı onun. Severdim ben böyle keçileri. Tatilden yeni döndüğüm bir gün, bir diyeceğim oldu herhalde, onu aradım. Ne konuştuyusak konuştuk, konuşmamızın bir noktasında ona “Aman korkak Yahudi sen de!” dedim. Dedim, valla da dedim, billa da dedim! Ben ki, onu çok sever,

hayat karşısındaki duruşuna saygı duyardım. Onun Yahudi olduğunu düşünmemiştim, arkadaşımı o benim. Çocukluğumda, Alsancak'ta Yahudi kökenli arkadaşlarımla birlikte büyümüştüm. Nereden çıkmıştı şimdi bu "korkak Yahudi"? Bir süre geçtikten sonra hemen telefona sarıldım, "Çok özür dilerim" dedim ona. "Neden?" dedi. Telaşla, "Ben sana korkak Yahudi dedim, farkında mısın?" dedim. Gevrek bir kahkaha attı. O yuvarlak gözlüklerinin arkasından delici bakışlarını hissediyordum yüzümde. Artık utancımдан yerin dibine girmek üzereyken, cevap verdi: "O lafı ettiğinde, aklımın ucundan geçmemişti benim Yahudi olduğum!"

Bkz. Korkak Yahudi, Yük

Uygun

sıfat

1. sıfat Yakışır, yaraşır, mutabık, mütenasip
 2. Elverişli, yarar, müsait, muvafık
 3. Orantılı, oranlı
-

1960'lı yılların sonu; giderek etkisi azalmasına karşın Yahudi gençlerin bir kısmı o dönemde hâlâ görücü usulüyle evlendiriliyordu. Bu gençlerden biri de ablamdı. Günün birinde büyük amcam geldi ve ablam için harika bir kısmet bulunduğunu söyledi. Amcam aile reisi kabul edilir ve söylediği her şey önemsenirdi. Damat adayının amcam tarafından bulunması dışında, iş sahibi olması ve içki, kumar gibi kötü alışkanlıklara sahip olmaması, damat adayını ailenin gözünde son derece uygun bir aday konumuna getirmişti. Bir koca adayından daha fazla ne beklenebilirdi ki? Evlilikte keramet yok muydu? Duygular ve aşk mı? Onlar sonradan gelirdi zaten. Önemli olan uygun olmasıydı. Ailem ablama bu evlili-

ğe evet demesi için baskı uygulamaya başladı. Ne var ki, ablam çetin cevizdi. Üstelik yaşı henüz çok küçüktü, reşit bile değildi. Ailem ablamın bu kadar ayak diremesi karşısında tam da üzülerek pes etmeye karar vermişken bir gün amcam eve geldi. Ablam dahil bütün aile fertlerini karşısına oturttu ve dedi ki, “Bu delikanlı o kadar uygun bir koca namzeti ki, onu aile içine dahil etmeye ne pahasına olursa olsun kararlıyım!” Ablama döndü ve konuşmasına devam etti: “Sen evlenmezsen kardeşinle, kardeşin evlenmezse en küçük kardeşinle evlenecek. İşte bu kadar!” En küçük kardeş olan bendim ve yaşıam sadece 8’di.

Bkz. Damat, Entrevista, Novya/novyo, Rûya, Türk

Uzak

sıfat

1. sıfat Gidilmesi çok süren, çok ötelerde bulunan, ırak, yakın karşıtı
 2. Arada çok zaman bulunan
 3. Eli, gücü veya hükmü yetişmez
 4. İhtimali az olan
 5. Ayrı, birbiriyle yakın ilgisi olmayan
 6. isim Yakın olmayan yer
-

Çocukluk arkadaşım biz henüz ilkokula giderken ara ara uzaklara, İsrail’e, teyzelerini ziyarete giderdi. Döndüğü zamanlarda ne anlatırdı hatırlamıyorum, bir şeyler anlatmış olmalı ki, gözümün önünde sıcak kaldırımlar ve hiç yeşilin olmadığı binalarla dolu sokaklar var. Bir defasında “Tel Aviv’de yolda uçuşan boş torbaların, kâğıtların üzerine basmıyoruz. Hep kaldırımın beton kısmından yürüyoruz, çalılık yerlere girmiyoruz. Bomba olabilirmiş” demişti. Zihnimin derinliklerinde kalmış bu anıyı metrolarda, vapurlarda

insanların ellerindeki poşetlere, montu kabarık olanların ellerinin nerede durduğuna istemsizce bakmaya ve yürümek için daha az kalabalık yolları seçmeye başladığımızda o zamanki şaşkınlık hissimle birlikte hatırladım.

Bkz. Çilek, İsrail

Üçleme

isim
1. isim Üçlemek işi
2. sıfat Üçü bir arada bükülmüş
3. edebiyat Bentleri üçer dizeli olan türkû
4. edebiyat Bir yazarın, konu ve fikri yapı olarak birbirini izleyen üç eseri, triloji
5. din b. (***) Teslis
6. spor Bir oyuncunun aynı karşılaşmada üç sayı yapması durumu

Arkadaşımın anneannesi, bizim evde ona seslendiğimiz şekilde “gramama”sı, arkadaşımın iki teyzesiyle birlikte İsrail’de yaşıyordu. Her sene Türkiye’de yaşayan ve biri arkadaşımın annesi olan iki kızını ziyarete geldiğinde mutfakta marifetlerini konuştururdu. Yemek yapmayı çok sevdiğim için bir gün fırında mûcverin bir biçimi olan fritadayı nasıl pişirdiğini sordum. Gramamanın ana dili Ladino idi. Benim yeni İspanya’dan döndüğümü bildiği için o sıralar benimle İspanyolca konuşmaktan zevk alırdı. Kızlarından bi-

riyle hep Ladino, biriyle hep İbranice, torunuylaysa Türkçe konuşmaya alışmıştı. Gramama yemek tarifini heyecanla anlatmaya başladı ancak farkında olmadığı şey baktığı kişiye göre dil değiştirdiğiydi. Bana bakarak İspanyolca bir kilo kabağı rendelememi söyledi; arkadaşşıma bakarak Türkçe “delikli tencere”de (süzgeç) kabakların suyunu iyice sıkarak almamız gerektiğini; diğer kızına bakarak İbranice kabakları ufalanmış bayat ekmek kırıntılarıyla karıştırmamızı. Bu karışımın içine yumurtayı Ladino kırdık, tuzunu baharatını İbranice ekledik, kıvamına Türkçe karar verdik, tepsiyi İbranice yağlayıp yemeği fırına yerleştirdik. Biz çaktırmadan tarifi anlamadığımız dillerde söylenen kısımlarını birbirimize çevirirken gramama dilden dile geçtiğinin farkında bile değildi.

Bkz. Anadil, Boyoz, Borekas, Filika, Filikas, Gefilte fish, Hayal, Kabak, Lezzet, Pipitas de karpuz, Roska, Semola, Sübye, Şarope Blanco

Ülke

isim

1. isim Bir devletin egemenliği altında bulunan toprakların tümü, diyar, memleket.

2. Devlet

3. Bir özelliği ön plana çıkarılarak düşünülen bölge

İsrail, acı vatan. Büyük büyükanneimin, başka bir adama aşık olup beş çocuğunu ortada bırakarak kaçmasının ardından (daha sonra geri döndüğünde kendisine büyü yapıldığını iddia etmiştir) anneannemin tüm erkek kardeşlerinin, neredeyse çocuk yaşta, üstelik ablalarını arkalarında bırakarak, daha iyi bir hayat umuduyla gidip yerleştikleri ve kısmen de muvaffak oldukları, Ortadoğu’da yer alan, 1948’de kurul-

muş minik bir ulus-devlet. Klasik siyasi komplo teorisyenlerine göre dünyada dönen tüm dolaplarda, dalaverelerde, fitne fücürda parmağı bulunan, 1978, 1979 ve 1998 yıllarında Eurovision birinciliği bulunan ülke.
Bkz. Anavatan, Fırça, Gôç, İsrail, Valiz

Ürkek

sıfat

1. *sıfat* Çok ürken, korkuya çabuk kapılan

2. Çekingen

1960'lı yıllar. İzmir-Dönertaş'ta bir çıkmaz sokakta çocuklar saklambaç oynuyorlar. Çocuklardan biri çıkmaz sokaktan çıkıp Yahudilerin oturduğu mahalleye (Neşeli Mahalle) doğru giden sokağa yöneliyor. Yaşça büyük olanlardan biri onu ikaz ediyor: "O mahalleye gitme! Yahudiler çocukları iğneli beşiğe atıp kanlarını içiyorlar!" Günler sonra çocuk amcasıyla o mahalleden geçiyor. Amcasının eline yapışmış bir halde yürürken bir hayli ürkek.

Bkz. Çay, Hamursuz, Salamon

Valiz

isim Fransızca valise

isim Genellikle yolculukta içine çamaşır vb. eşya konulan küçük el bavulu

Yıl 1948. Aylardan Ekim. İsrail'in kurulmasına katkı vermek için bir araya gelen Türkiyeli genç Yahudiler, onları İsrail'e ulaştıracak şilebe binerler. Yolculuk sekiz gün, sekiz gece sürecektir. Kızlar ambarda yerde yatırırlarken, erkeklerle yataklı kamaralar verilir. İzmirli Sara henüz 16 yaşındadır. Lakin bu yolculuğa çıkabilmek için yaşını büyötmüştür. Mutaassıp bir aileden gelmektedir. Hayatında ilk defa bu kadar genç erkeği bir arada görmektedir. Gençler yatacakları yerlere dağılmak üzereyken Sara, valizinin olmadığını fark eder. Dehşete kapılır. Yanına çok az eşya almıştır ama hiç eşyası olmadan ne yapacaktır? Ağlamaya başlar. O sırada yanına bir delikanlı yaklaşır. Neden ağladığını sorar. Sara valizinin kaybolduğunu anlatır. Bunun üzerine, adının Marko

olduğunu sonradan öğreneceği delikanlı yardım teklifinde bulunur ona. Sara, Marko'nun yardım teklifini kabul etse de içine bir bit yenisi düşer; ya Marko'nun kendisiyle ilgili bir art niyeti varsa? Sonuçta valiz bulunur. Marko ona akşam buluşması teklif ettiğinde, "Olmaz" cevabını yapıştırır Sara. Gerekçesi, aldığı örf ve âdetler doğrultusunda bir erkekle flört etmesinin yakışık almayacağı düşüncesidir. Lakin gemide geçen süre içinde sabah, öğlen ve akşam yemeklerinde karşılaşmaya devam ederler. Sabah kahvaltısı ve akşam yemeğinde yarım yumurta, bir parça tereyağı, peynir ve ekmek, öğlen yemeğinde 1 parça balık, salata ve 2 dilim ekmek dağıtılır. Marko, Sara'nın taassubunu bu öğünlerden bazılarını onunla paylaşarak kırmaya çalışır. Sonuçta Sara ve Marko, İsrail'de evlenirler. Aradan bir süre geçtikten sonra tekrar Türkiye'ye geri dönerler. Gerekçelerinin İsrail'in doğup büyüdükları yere benzememesi olduğunu söylerler.

Bkz. Anavatan, Göç, İsrail, Şilep, Turkanoz, Ülke

Varlık

isim
1. isim Var olma durumu, mevcudiyet
2. Var olan her şey
3. Para, mal, mülk, zenginlik, variyet
4. Önemli, yararlı, değerli şey
5. Ömür, hayat
6. Canlı varlıkların sayısal yoğunluğu veya dağılımı, popülasyon
7. felsefe Kalıcı olan, gelip geçici olmayan şey

Sofrada yemeğe oturuyoruz. Diyelim ki, aile fertlerinden biri, herhangi bir sebep dolayısıyla soframızdan eksik. Seyahatte, başka bir yere davetli veya şehir dışında. Aile büyük-

lerinden biri, sofrada otururken, yanımızda olmayan kişinin ismini sona ekleyerek “De muerte ke no manke...” diyor. Harfi harfine tercüme edilince “Ölüm sebebiyle eksik olmasın” demektir bu Ladino deyim. Fakat aslında, ölümün değil hayatın ve varlığın önemini vurgular; yanımızda olmayan kişinin eksikliğini derinden hissettiğimiz halde, sağ olduğu için minnettar olduğumuzu, onun varlığına duyduğumuz sevgiyi anlatır ve yemeye başlarız.

Bkz. Turkanoz

Vedre

Yahudi olmayan Türkler anlamında kullanılan Ladino kelime

Din ve tanrı kavramlarıyla bayramlar dışında pek bir alışverişi olmayan laik bir çevrede büyüdüm. Yabancı dilde eğitim veren bir okulda dönemin de etkisiyle henüz 7. sınıftayken “Tanrı var mı? Dinler ne işe yarar?” gibi tartışmalarla biçimlendim ve sonra bir gün bir Yahudi’ye aşık oldum. Bizim için ne dinlerin ne de kurallarının hiçbir önemi yoktu ve olmadı da. Aslında meselenin dinden çok kültürel bir mesele olduğunu daha sonraları Yahudi ailem ve çevresiyle yaşarken farkına vardım. İlk olarak “vedre” olduğumu talihsiz bir olay esnasında anladım. Kayınpederimin cenazesi sonrasında İzmir’e vardığımda kocamın gömleğinin yırtık olduğunu gördüğümde, eyvah bu yırtık eski gömleği nerden bulmuş diye sinirlenmeye vakit bulamadan kayınbiraderim ve görümcemin de yırtık gömleklerini fark ettim. Demek daha öğrenecek çok şey vardı. Öncelikle İspanyolca kursuna gitmeyi, etrafta bulunan tüm yaşlıların konuşmalarını bana çevirmenlik hizmetini hiç aksatmadan yapan sevgili görümcemi yormamak düşüncesiyle birinci sıraya koydum. Doğrusu Fran-

sızcaya az çok hâkim biri olarak çat pat bir şeyleri anlıyordum ama vedre denilince Fransızca “vert/yeşil”den gelen kelimenin neye oturduğunu pek kavrayamıyordum yine de. Ta ki mevlit yani midraş sofrasına haşlanmış yumurtaları bütün olarak koymaya kalkıncaya kadar. Böyle bir hatayı ancak bir vedre yapardı. Zaman geçti; birçok tören evlilik, doğum, ölüm yaşandı ve ben adım adım ilerledim ama vedrelik serde kaldı.

Bkz. Cenaze, Ecnebi, Gelin, Türk, Yemin

Vesika

isim (vesi:ka) Arapça vesîka

isim Belge

İşyerinden çıktığımda direkt Yeşilyurt otobüsüne binerdim, kimi zaman da biraz daha uzakta, Montrö'den kalkan Akevler arabasıyla eve giderdim. Yine bir gün işten çıktım, hava henüz aydınlıktı. Şair Eşref Caddesi'ne çıkıp cadde boyunca yürürken karşı yoldan geçen bir arabanın içindeki genç bir adamla kesiştim. Birbirimize ilgiyle baktığımız belliydi. Aynı kişi, bir süre sonra tekrar önümden geçip bana baktı ve bir sokaktan içeri girip arabayı önümde durdurdu. Arabanın kapısını açıp “Merhaba” dedim, kendimi tanıttım, içeri girdim ve yekten kendisiyle sevişmek istediğimi söyledim. O, memnun ama şaşkın bir biçimde: “Peki nereden anladın?” dedi. Ben de hızla cevap verdim: “Yahudiler birbirini tanır”. Bunun üzerine o şaşkınlıkla, “Sen de mi Yahudisin?” dedi. Hayır, Yahudi değildim ve kastettiğim tabii ki, Yahudiler değil, azınlık psikolojisi taşıyan insanların birbirlerini daha kolay tanımasıydı, eşcinsel erkekler dahil.

Vida

İspanyolca “cortillo”, avlu anlamında; 1492 göçü sonrasında İzmir’e yerleşen Yahudi nüfusunun yaşadığı, kendine has bir mimarisi bulunan aile evi. Zaman içerisinde kortejolar, makul meblağlar karşılığında düşük ücretle çalışan bekâr ve kimsesizleri ağırlayan yaşam alanları haline dönüşmüştür. Büyükanneanne Vida’nın, hayatının son yıllarını geçirdiği Tilkilik semtindeki kortejonun parasının kimin tarafından ödendiği konusu hâlâ tam olarak açıklığa kavuşturulamamıştır. Annem ve iki dayım da, anneannemin cebren ve hileyle söz konusu parayı kendisinden aldığını iddia etmektedir. 12 yıllık hukukumuzda istinaden, anneannem Kadenuça’nın, müsrifliğinden her daim şikâyet ettiği çocuklarının üçünden de bu parayı tahsil edip büyük anneannenin odasını ödedikten sonra kalan kısmını bir köşede biriktiriyor olma ihtimali bana gerçeğe en yakın ihtimal gibi gelmektedir.

Bkz. Kaden, Kortejo

Vre Bandit

Ananemin, dedemle arası limoni olduğu durumlarda, ortalığı daha da kızıştırmak adına, dedemin babası eşkıya Debreli Hasan’a atıfta bulunarak, kendi evinin eşkıyası küçük dayımı azarlamak için kullandığı Yunanca, İspanyolca piçakisi bir lakırdı. Kirli sepetine saklanmış çikolataları, çamaşır makinesinin içine tıkıştırılmış canım Aligalip marzepanlarını, eliyle koymuş gibi bulup “homini gırtlak” yutan evin en küçük ve fakat iribaş sakini Hüseyin dayımın, sırtından seken terliklere eşlik eden anane narası.

13 Ocak 1928'de Türkiye'deki hukuk öğrencilerinin başlattığı ve 1930'lar boyunca devam eden, hükümet destekli, azınlıkların kendi dillerini konuşmalarını engellemeyi amaçlayan "Vatandaş Türkçe Konuş" kampanyasının akabinde Yahudiler Türkçelerini geliştirme gayretine girerler. Çocuklarının kamusal alanda zayıf Türkçelerinden dolayı sıkıntı çekmemesi amacıyla evde bile Türkçe konuşulmaya başlanır. Lakin aksanlı bir Türkçedir konuşulmakta olan. Bu dönemde okula devam eden çocuklar, Türkçe öğretmenlerinin sitemlerine sıklıkla maruz kalır. Yahudi çocuklar, "g" harfinin yerine "y" harfini kullanmaktadır. Y harfi, çocukların o dönemde sıkça duydukları, "Evladım yitti değil, gitti!", "Yün değil, gün!", "Yelmek değil, gelmek!", "Aileleriniz size konuşmayı hiç mi öğretmiyorlar!" gibi cümlelerin başkahramanıdır.

Bkz. Anadil, Çiçero, Dil, E, H, I

Yahudi Dölü

Dile yerleşmiş, çoğu zaman anlamının farkına bile varmadan ayrımcılığa kapı aralayan ve gündelik yaşamda, egemen kültürün düşmanlaştırmacı politikalarının dile nasıl sirayet ettiğine dair göstergeler olan küfürler. Çocukluğumda da var onlardan. Benim çocukluğum Ege ve civarında geçti. En çok duyduğum küfür genelde anne ve anneannelerin çocuklarına çok kızdıklarında söyledikleri “Yahudi dölü”ydü. O yaşlarda farkına varamadığım ama şimdi duysam altındaki yabancı düşmanlığını öfkeyle göreceğim bu küfrü ara ara hatırlayıp sinirlenirim.

Bkz. Alanyari, Çıfıt, Hamamböceği, Karataş, Komşu, Korkak Yahudi, Okul, Oyun, Utanç

Yahudi mahallesi

Bertrand Bareilles, 19. yüzyıl sonlarında gelip yaşadığı İstanbul'dan 1912'de Paris'e döndükten sonra yazdığı *Constantinople et les franques* adlı kitabında şöyle yazar: “Belli başlı Yahudi merkezleri Haliç'te Balat ve Hasköy, Boğaz'ın girişinde de Ortaköy ve Kuzguncuk'tur. Bu köyler tartışmasız İstanbul'da görülebilecek en sefil yerleşimlerdir; yoksul halk derme çatma barınaklarda yaşar. Yeşilimtrak su birikintileriyle kaplı leş gibi kokan küçük sokakların kenarlarında ahşap kulübeler yığılıdır. Kenti düzenli aralıklarla istila eden kolera ve çiçek salgınları genellikle buralarda başlar.” Bareilles'in gözlemleri doğrudur: Osmanlı'nın millet sistemi uyarınca dinî cemaatlerin günümüze kıyasla çok daha içe kapalı ve ayrı yaşadığı dönem boyunca, Balat ve Hasköy, Ortaköy ve Kuzguncuk, İstanbul'un başlıca Yahudi mahalleleri olmuştur. Bu dört mahallede, özellikle ilk ikisinde bulunan si-

nagog sayısı (çoğu artık sinagog olmaktan çıkmış, ya yıkıntı ya da işyeri veya atölye haline gelmiş olsa da) bunun en net göstergesidir. Cumhuriyet’le birlikte, mahalle ve cemaatlerin birbirine karışmaya başlamasıyla, Yahudi nüfus da yer değiştirmeye başlamıştır. Önce Balat ve Hasköy’den yokuş yukarı Kuledibi tarafına göçülmüş, geride sadece daha yoksul, daha yaşlı aileler kalmıştır. Günümüzün en büyük sinagogu olan Neve Şalom, 1949-51’de Kuledibi’nde inşa edilmiştir. Bunu izleyen yıllarda, maddi durumu elverişli olanlar, olmayanları yine geride bırakarak Kuledibi’nden Taksim-Talimane-Şişli-Nişantaşı hattı üzerinden göçerek ayrılmıştır. Bunun sonucunda Osmanbey’deki sinagogun 1950’li yıllarda büyütülmesi gerekli olmuştur. Günümüzde artık Balat, Hasköy ve Kuledibi’nde belki tek tük istisna dışında Yahudi kalmadığı gibi, Yahudilerin topluca yaşadığı bir mahalle de yoktur.

Bkz. Karataş, Kuledibi, La Kula, Mordiko

Yalnızlık

isim

1. isim Yalnız olma durumu, kimsesizlik

2. Kimse bulunmama durumu, ıssızlık, tenhalık

Çatı katındaydım, o iki kat aşağıda. İkimiz de yalnız yaşıyorduk. Yaş farkımız kırk ikiydi. Ne zaman kapısını çalsam -hep habersiz, önce telefonum yoktu, sonra komşuluk öyle bir şeydi o zamanlar, çatkapı- güzeldi. Bir keresinde hep kolyeli ve rujlu oluşuna hayranlığımı belirttiğimde, “İnsan belli bir yaştan sonra dikkati başka yere çekmeli” demişti. Bakkala bile rujsuz gitmem o yüzden, bütün arkadaşlarıma da söyledim gitmemeleri gerektiğini... Güneşli bir terasım olduğu bütün o

yıllar boyunca, ondan öğrendiğim vişne likörünü aksatmadan yaptım. Birine bir şey öğretmek, unutulmamak için birebir! Ama onu unutmayışımın başka sebepleri de var. Aktif oluşu mesela, bir düzeni oluşu... Haftanın belli günleri kütüphaneden kitap ödünç alması, belli zamanlarda her kata bir sandalye yerleştirerek merdiven çıkmakta zorlanacak konuklarına hazırlık yapması gibi. Bir de doğma büyüme İstanbullu olduğu, Fransızca, İngilizce okuyabildiği halde kırık bir Türkçeyle konuşuyordu, şaşırmıştım (Sonra İstanbullu Levantenlerle söyleşi yaparken, “o vakitler gerekmediği için” hiç Türkçe öğrenmemiş olan yaşlı, tatlı bir çiftle tanışmış, çevirmen aracılığıyla anlaşılmıştım). Sanırım otuz yıldan uzun bir süredir yalnız yaşıyordu. Genç yaşta dul kalmış, tek çocuğu -kızı- Danimarka’ya yerleşmişti. Yalnızlıktan şikâyeti olup olmadığını sormuştum bir keresinde, sıkılıyor mu yalnız yaşamaktan, diye. “Zeki insan kendini oyalayacak bir şey mutlaka bulur, sıkılmaz,” dedi Sara(h) Kazes. Böylece yalnız olmak ve yalnızlık çekmek arasındaki fark üzerine net bir fikrim olmuş oldu.

Bkz. Ahzoo, Şarkı

Yaranma

isim

isim Yaranmak işi

Bizim cemaat Yahudi’nin itaatkârını, geleneklere uyanını, etliye sütlüye karışmayanını sever! Kol kırılır yen içinde kalır! “İsrail’in işgalci politikalarını eleştirmek bize mi düşmüş? Zaten etraf antisemit, bir de onlara malzeme mi verelim?” Geçenlerde başıma geldi: Ladino dinleyeceğim, harika fıkralara güleceğim diye Ladino gününe kaydoldum. Bol bol da güldüm. Ta ki Siyonizm propagandası başlayana kadar. Da-

yanamadım, çıktım. Bundan yıllar önceydi, yurtdışında göçmen işçiler için radyo programı yapıyordum. Hemen laf çıktı: Siyonist propagandası yapıyor! Ne İsa'ya ne Musa'ya yararlanmak böyle bir şey olsa gerek: Türkiyeli Yahudiler siyasete soyununca içine düştükleri durum!

Bkz. Gocunmak, Mossad, Şeffaf

Yemin

isim Arapça yemîn

isim Ant

Nüfusunda Müslüman yazan ve Yahudi bir erkekle evli bir kadın olarak, azınlık olma halini her iki tarafta da yaşama şansına sahip olan kıymetli biri olduğumu 1989 senesinde yaşadığım bir trafik kazası sonrası anladım. Elimde seküler devletin din hanesi olan nüfus cüzdanı değil de ehliyet olduğundan, savcı sadece soyadımı görmüş ve anında değerlendirmesini yapmıştı. Ağzından çıkan ilk cümle şu oldu: “Bu gâvur şahit olarak yemin edebilir mi?”

Bkz. Ecnebi, Gâvur, Gelin, Türk, Vedre, Yine

Yine

zarf (yi'ne)

1. *zarf* Yeniden, bir daha, tekrar, gene

2. Öyle de olsa, öyle olmasına karşılık

3. Buna rağmen, bununla birlikte

Türkiye'deyken her an bir tanıdığın (ki, aslında tanımadığıdır) sana ismin ve bu âdetleriyle nasıl bir “Türk” olduğunu sorar. Pek aldırmazsın. Ama bu her an sorgulamaya

da dönüştürülebilir. Anlatırsın. Yahudi toplumunun Anadolu ve İstanbul'da Osmanlı öncesinde de bulunduğunu, İber Yarımadası'ndan sürgün olarak gelen kitleler sayesinde büyüdüğünü, önce Osmanlı sonra da epeyce kıt tanımlı "Türk" kimliğini müsaade çerçevesi içinde benimsemeye gayret gösterdiğini, bu topraklarda böyle "Türk"lerin de var olduğunu anlatırsın. Veya diyelim ki, biraz bilinçlisin ve kendini Türkiyeli olarak tanıtılıyorsun. O zaman da "O da ne?" veya "Sen Kürt müsün?"le karşılaşırırsın. Hiç orali olmayacaksın. Ama çok geçmeden bir gün gelecek ki, "Sen en çok Türk müsün, Yahudi misin" diye merak edecek birisi durup dururken. İkisini birlikte yürütmeye çalışıldığını ve bu dengeye tek engelin dışarıdan geldiğini yüksek sesle söyleyeceksin, aslında Türk'ten başkasının "Türk" olabileceğine artık pek inanamasan da. Veya sözgelimi artık Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşamıyorsun ve yıllık tatilinin tümünü çoluk çocuğunla memleketinde geçirmeye gelmişsin. Yaz sonunda gurbete dönmek üzere havaalanındasın ve çıkış kontrolünde yabancı pasaportlu çocuklarının başlarını sevecenlikle okşayan polis sen TC kimliğini uzattığında, o plastifiye belgeye dik dik bakarak "Şirin çocukların annesi de yabancıymış, nasıl oluyor?" diye soracak. "Efendim, yabancı değilim. Elinizdeki kimlik gösteriyor; vatandaşım, bakın dogumum da İstanbul" deyip parmağını kimlik kartına uzatarak "Aha gözünün önünde" demeye getirirsin. Bunları kaç kere öğrendin; "Yine mi!" diye şoka girmenin anlamı yok diye bir kez daha içinden geçirir, yine şaşırdığın için kızarsın kendine.

Bkz. Ad, Ecnebi, İsim, Nereli-siniz?, Nüfus Cüzdanı, Öteki, Yemin

Yirmi Kur'a

Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sırasında gayrimüslimlere, özellikle Yahudilere yönelik ayrımcı bir uygulaması. 1941 yılının Mayıs ayı başında ani bir kararla hicri 1312 ile 1332 yılları doğumlu, 27-39 yaş arası gayrimüslimler "yirmi kur'a" (tertip) ihtiyat olarak silah altına alındı. Bu amaçla gayrimüslimlerden beş yüzer kişilik amele taburları oluşturuluyor, ellerine de silah yerine kazma kürek veriliyordu. Bu gayrimüslimler Bayındırlık Bakanlığı'nın emrine verilerek askerî ve yarı askerî inşaatlarda çalıştırılmak üzere Anadolu'nun çeşitli yerlerine sevk edildiler. Giydikleri üniformalar 1939 Erzincan depreminden sonra Yunanistan tarafından gönderilen gerçek çöpçü giysileriydi. Çoğunluğu İstanbul'dan olan bu hususi seferberlik emriyle askere alınanların sayısı resmî olarak açıklanmamakla birlikte 30.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Bu "askerler" Zonguldak'ta tünel inşaatlarında, Ankara'da Gençlik Parkı'nın yapımında, Afyon, Karabük, Konya, Kütahya illerinde taş kırma, yol yapma gibi ağır işlerde çalıştırıldıktan sonra 27 Temmuz 1942 günü terhis edildiler.

Bkz. Fırın, İstanbulluunuut!, Saç, Tarih

Yuzudeyate!

"Dikkat Et" anlamına gelen Ladino kelime

Çocukken, anneannemin de olduğu bir ortamdan dışarı çıkıyorsam, birçok soru ve uyarı üst üste gelirdi: "Üstüne bir şey giy", "Şemsiyen var mı", "Geç kalma!" Bütün bunlar benimle normalde konuştukları iki dilden biri olan Türkçe söylenirken, bir tanesi vardı ki hep Ladino seslendirildi:

“Yuzudeyate Presyado!” (Dikkatli ol kıymetlim). Farkına varmam uzun sürdü. Dışarıda, Suzan Hanım ile Musa Bey’in torunlarının başına gelebilecek üşümek, yağmurda ıslanmak ya da geç saatte sokakta olmak gibi kötülüklerden farklı olarak Madam Sûzan ve Mösyö Moiz’in torununun başına gelebilecek bir tehlikeden bahsediyorlardı sanki. Üstü kapalı bir şekilde tabii. Benim o yaşlarda anlayamadığım şeylere tanık olmuş bir neslin fazla konuşmadan uyarma biçimiydi belki de “Yuzudeyate!”

Bkz. Alanyari, Hamamböceği, Korkak Yahudi, Okul, Oyun

Yük

isim

1. isim Araba, hayvan vb.nin taşıdığı şeylerin hepsi

2. Bir şeyin ağırlığı

3. Araba, hayvan vb.nin taşıyabildiği miktar

4. Eşya

5. Birinin üzerine almak zorunda kaldığı ağır görev

6. Tedirginlik veren şey, engel

7. fizik Bir cismin yüzeyinde biriken elektrik miktarı

8. tarih Yüz bin kuruşluk mal veya tutar

9. Doğacak bebek

10. Yüklük

İş hayatımda ayrımcılığa uğradım mı bilmiyorum. Ben pek hissetmedim. Üç beş cahilin sorduğu münasebetsiz sorular, saçma sapan sabit fikirler ve komik olduğu düşünülen sevimsiz ırkçı esprilerle karşılaşmadım mı? Tabii ki evet. Hiç ama hiç umurumda olmadı. Bazen cevap verilecek değer de bile bulmadım onları. Bazen de verdiğim cevaplarla onlar mahcup oldu. Bu gibi durumlarla karşılaştığımda, ken-

disi ne yapacağını bilemeyen, kırılacağını düşünerek adıma üzülen iş arkadaşlarımdan Zeliha, devrilecek ırkçı çamlara kendince şöyle bir çare bulmuştu: Ofis dışı toplantılarda olumlu da olsa Yahudi lafı geçince sohbetin nereye varacağı bilinmediğinden, hemen “Deniz’in akrabası ...” diye alakasız bir yerde böyle bir laf atardı ortalığa. Kendince benim Yahudi olduğumun mesajını vererek hoş olmayan durumları frenleyecekti. Ayrıca sonra bana yöneltilebilecek “A siz Yahudi misiniz?” sorusunu da ortadan kaldırıyordu. Yahudiliğin yükünü bazen Yahudi olmayan dostlar da çekebiliyor...

Bkz. Mülakat, Utanç

Ziyaret

isim (ziya:ret) Arapça ziyâret

1. isim Birini görmeye, biriyle görüşmeye gitme, görüşme

2. Bir yeri görmeye gitme

Filistin'e ulaşmaya çalışan Romen Yahudilerini taşıyan ve 1942 yılında Türkiye'de Riva açıklarında büyük bir patlamayla sulara gömülen Struma gemisinden, patlamadan önce hamile bir kadınla, ABD'nin girişimi ve Vehbi Koç'un yardımları sonucunda Standard Oil Company of New York isimli ABD petrol firmasının Romanya müdürü olan Martin Segal ve ailesi kurtarılır. Patlamadan sonra, sadece 16 yaşındaki David Stoliar ve ikinci kaptan olan Ivanof Dikof, bir tahta kirişe tutunarak kurtulurlar. İkili sabaha kadar birbirlerini tokatlayarak donmamaya çalışır. Dikof suya düşünce umutları tükenen Stoliar, cebindeki çakıyla bileklerini kesmek ister. Parmakları donan Stoliar, çakıyı açamaz ama ölmek üzereyken on iki kürekli Türk kurtarma kayığı tarafından bulunur. Şile açıklarında yaşanan facianın son tanısı

ğı olan İsmail Aslan, hayatını kaybedenlerin cesetlerini denizden çıkarıp defnettikleri günü daha dün gibi hatırladığını söyler. Dönemin Başbakanı Refik Saydam, “Biz bu hususta elimizden gelen her şeyi yaptık. Maddi, manevi en ufak mesuliyetimiz yoktur. Türkiye, başkaları tarafından arzu edilmeyen insanlara meclâ olamaz. Türkiye, başkaları tarafından arzu edilmeyen insanlar için vatan hizmeti göremez. Bizim tuttuğumuz yol budur. Kendilerini bu sebepten İstanbul’da alıkoyamadık” demiştir. Faciadan kurtulan tek isim olan Stoliar ise anılarını yazdığı kitabı için 2001’de kurtarıcısını Türkiye’de ziyaret eder.

Bkz. Borekas, David Stoilar, Fırın, Saç, Tarih, Yirmi Kur’a

Zurzuvi

Zurzuvi, Ladino dilinde bir renktir ama gerçekte öyle bir renk yoktur. Çoğunlukla esprili bir şekilde kullanılır; Türkçede kullandığımız “çıkamaz ayın son Çarşamba’sı” deyimini gibi. Örneğin, bir şeyin rengi tam anlaşılamıyorsa, “Bu galiba zurzuvi” deriz. 1980’li yılların başında, Beyoğlu Musevi Lisesi’nde İngilizce öğretmenliği yapıyordum. İngilizce dersine girdiğim ve öğrencilere renklerin İngilizcesini öğrettiğim bir gün, arka sıradan bir öğrenci parmak kaldırdı ve “Teacher, İngilizce zurzuvi nasıl denir?” diye sordu. Tabii bütün sınıf gülmeye başladı. Öğrencilerimle, Türkçe haricinde Ladino da ortak lisanımızdı. Herkes bu lisanı akıcı konuşmasa da evlerde kullanıldığı için öğrenciler bu dili anlardı. Ama sınıfta bu lisanı konuşmamız yasaktı. O an, güldüğümü belli etmemek için döndüm ve sırtımı öğrencilere vererek tahtaya renklerin İngilizce isimlerini yazmaya başladım. Böylelikle kendi kendime rahat rahat gülebiliyordum.

Bkz. Anadil

“...farklı kombinasyonlarla bir araya geldiklerinde kaleydoskop gibi şekil değiştiren, böylelikle Türkiye’de Yahudi olmak konusunda düşünmek için farklı zeminler sunan kısa metinler.”

Türkiye’de Yahudi Olmak: Bir Deneyim Sözlüğü Türkiye’de Yahudi olmanın yerleşik ve egemen anlamlarını sorgularken bir yandan da kelimeler, kavramlar, anlar, anılar ve anekdotlarla bu hali anlamlandırmayı amaçlıyor. Fakat asla resmî bir sözlük veya ansiklopedi gibi değil: Genç bir Yahudi kadının Türkçesindeki Yahudi aksanından kurtulma gayretlerinden azınlık kimliğini görünmez kılma girişimlerine, ilk kez bir Yahudi ile tanışan insanların ilk izlenimlerinin yarattığı etkiden Yahudi mahallelerinin renkli dünyasına, bir süre İstanbul’da sürgün olan Rus Yahudisi Troçki’den Yahudi karikatürlerinin prototipi haline gelen Salamon karakterine, çok çeşitli öznellikleri ve tarihsel vakayı, bilgiyi kayıt altına alıyor bu sözlük.

Yemekleriyle, âdetleriyle, deyimleriyle, dilleriyle Türkiye’deki Yahudilerin gündelik hayatlarına da ışık tutan Türkiye’de Yahudi Olmak: Bir Deneyim Sözlüğü kayıt tutan, hafıza tazeleyen bir kolaj...

